

TÜRKİYE'NİN CARİ AÇIK SORUNU

11.07.2025
DEVLET DESTEK OFİSİ

İÇİNDEKİLER

1. Giriş ve Kavramsal Çerçeve

- 1.1. Cari Açık Nedir? Tanım ve Kavramlar
- 1.2. Ödemeler Dengesi ve Cari İşlemler Hesabı
- 1.3. Cari Açık: Teorik Yaklaşımlar (Klasik, Keynesyen, Modern Teoriler)
- 1.4. Cari Açığın Ekonomi Üzerindeki Etkileri

2. Türkiye Ekonomisinde Cari Açığın Tarihsel Seyri

- 2.1. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dış Ticaret ve Cari Denge
- 2.2. 1980 Sonrası Dış Açılma ve Cari Açık
- 2.3. 1994, 2001 ve 2018 Krizleri Bağlamında Cari Denge
- 2.4. 2002-2013 Yüksek Büyüme Dönemi ve Cari Açık
- 2.5. 2013 Sonrası Dönem: Kırılganlıklar ve Yeni Dinamikler

3. Türkiye'de Cari Açığın Belirleyicileri

- 3.1. Döviz Kurları ve Reel Kur Hareketleri
- 3.2. İhracat-İthalat Kompozisyonu
- 3.3. Enerji Faturası ve Dışa Bağımlılık
- 3.4. Yatırım Malları İthalatı ve Sanayileşme
- 3.5. İç Tasarruf-Oranları ve Tüketim Eğilimleri
- 3.6. Sermaye Hareketleri ve Kısa Vadeli Girişler
- 3.7. Faiz Politikası ve Para Politikası Etkileri

4. Cari Açığın Finansmanı

- 4.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar
- 4.2. Kısa Vadeli Sermaye Girişleri (Portföy Yatırımları)
- 4.3. Dış Borçlanma
- 4.4. Swap ve Rezerv Kullanımı
- 4.5. Finansman Kalitesinin Analizi

5. Cari Açık, Büyüme ve Kırılganlıklar

- 5.1. Büyüme ile Cari Açık İlişkisi: Twin Deficit Hipotezi
- 5.2. Sürdürülebilirlik Analizleri
- 5.3. Cari Açığın Makroekonomik İstikrar Üzerindeki Etkileri
- 5.4. Kırılgan Beşli (Fragile Five) Tartışmaları ve Türkiye

6. Sektörel Perspektiften Cari Denge

- 6.1. Enerji ve Doğal Gaz Bağımlılığı
- 6.2. Turizm Gelirlerinin Rolü
- 6.3. Sanayi ve İhracat Katma Değeri
- 6.4. Hizmetler Dengesi

7. Bölgesel ve Küresel Dinamikler

- 7.1. Dünya Ekonomisindeki Değişimler ve Türkiye'nin Konumu
- 7.2. AB ile Gümrük Birliği ve Etkileri
- 7.3. Çin'in Küresel Ticaret Etkisi ve Türkiye'ye Yansımaları
- 7.4. Rusya-Ukrayna Savaşı ve Enerji Fiyatları
- 7.5. ABD Para Politikası ve Türkiye Üzerindeki Baskılar

8. Cari Açıkla Mücadele Politikaları

- 8.1. İthalat İkameci Politikalar
- 8.2. İhracatın Katma Değerini Artırma Stratejileri
- 8.3. Yerli Enerji Kaynaklarının Kullanımı
- 8.4. Tasarrufların Artırılması
- 8.5. Yapısal Reformlar ve Teknoloji Politikaları
- 8.6. Para Politikası ve Döviz Kuru Yönetimi

9. Cari Açığın Sürdürülebilirliği Üzerine Tartışmalar

- 9.1. Sürdürülebilir Cari Açık Nedir?
- 9.2. Türkiye İçin Sürdürülebilir Cari Açık Seviyesi

9.2. Rasyolar ve Ölçütler (CAD/GDP, Net Dış Borç/GSYH vs.)

9.3. Piyasa Algısı ve CDS Primleri

10. Geleceğe Yönelik Perspektifler

10.1. Türkiye Ekonomisi İçin Senaryolar

10.2. Yeni Ekonomi Modeli (YEM) ve Cari Denge

10.3. Yeşil Dönüşüm ve Enerji Politikalarının Etkisi

10.4. Dijital Ekonomi ve İhracat Potansiyeli

11. Sonuç ve Politika Önerileri

11.1. Türkiye'nin Cari Açık Sorununun Özeti

11.2. Kısa, Orta ve Uzun Vadeli Çözüm Önerileri

11.3. Uluslararası Karşılaştırmalar

Ekler / İstatistikler / Tablolar

- Türkiye'nin Yıllara Göre Cari Açık Verileri
- Ödemeler Dengesi Kalemleri
- Sektörel İhracat-İthalat Verileri
- Kur ve Faiz Oranı Seyirleri

1. Giriş ve Kavramsal Çerçeve

1.1. Cari Açık Nedir? Tanım ve Kavramlar

Cari açık, bir ülkenin **cari işlemler dengesi** kaleminde ortaya çıkan ve döviz girişlerinin döviz çıkışlarını karşılamaya yetmediği durumu ifade eder. Daha basit bir ifadeyle cari açık, ülkenin döviz kazanımlarından (ihracat, turizm gelirleri, hizmet gelirleri, işçi dövizleri gibi) daha fazla döviz harcaması (ithalat, dış borç faiz ödemeleri, kar transferleri vb.) yapması sonucunda oluşan açık farktır.

Cari işlemler dengesi, ödemeler dengesinin önemli bir bileşenidir ve ülkenin ekonomik ilişkilerinin dış dünya ile olan boyutunu yansıtır. **Cari işlemler hesabı** dört temel alt kalemden oluşur:

1. **Mal Ticareti Dengesi (Dış Ticaret Dengesi):** İhracat ve ithalat arasındaki farktır. Türkiye'nin cari açığının en belirgin kaynağı genellikle bu kalemdir.
2. **Hizmetler Dengesi:** Turizm, taşımacılık, sigorta, finansal hizmetler gibi kalemlerden oluşur. Türkiye için turizm gelirleri bu alanda önemli bir döviz kaynağıdır.
3. **Birincil Gelir Dengesi:** Yurt dışında çalışan işçilerin kazançları, dış borç faiz ödemeleri, kâr transferleri, yatırım gelirleri gibi unsurları içerir.
4. **İkincil Gelir Dengesi (Cari Transferler):** Hibe, yardım, işçi dövizleri gibi geri ödemesiz transferleri kapsar.

Bir ülkenin cari işlemler hesabı, **fazla** ya da **açık** verebilir. Cari fazla, ülkenin dış dünyaya net sermaye ihracı yapması; cari açık ise ülkenin dış dünyadan net sermaye ithal etmesi anlamına gelir.

Cari açık, ekonominin finansal istikrarı açısından kritik bir göstergedir. Çünkü döviz ihtiyacının finansman biçimi (örneğin doğrudan yatırımlar mı, yoksa kısa vadeli sıcak para mı?) ülkenin ekonomik kırılganlığını doğrudan etkiler. **Sürdürülebilir cari açık**, genellikle ülkenin borç ödeme kapasitesi, büyüme performansı ve finansman kalitesine göre değerlendirilir.

Özetle cari açık; ülkenin, dış dünyayla olan ekonomik ilişkilerinde döviz gelirlerinin döviz giderlerini karşılayamaması ve bu açığın çeşitli yollarla finanse edilmesi durumudur. Türkiye ekonomisinin yapısal özellikleri, ithalata bağımlı üretim yapısı, enerji ithalatı, düşük tasarruf oranları gibi nedenlerle cari açık konusu, ülkenin makroekonomik istikrarında kritik bir mesele olarak öne çıkmaktadır.

1.2. Ödemeler Dengesi ve Cari İşlemler Hesabı

Bir ülkenin dış ekonomik ilişkilerini izlemek ve analiz etmek için kullanılan en önemli araçlardan biri **ödemeler dengesidir**. Ödemeler dengesi, belirli bir dönem içinde (genellikle bir yıl veya ay) bir ülkenin **yabancılarla yaptığı tüm ekonomik işlemlerin sistematik kaydını** tutan muhasebe tablosudur.

Ödemeler dengesi, başlıca iki ana hesaptan oluşur:

1. **Cari İşlemler Hesabı (Current Account)**
2. **Sermaye ve Finans Hesapları (Capital and Financial Account)**

Bu iki hesabın toplamı, **net hata ve noksan kalemi** ile birlikte ülkenin döviz rezervlerindeki değişimi açıklar.

Cari İşlemler Hesabı

Cari işlemler hesabı, ülkenin **mal, hizmet, gelir ve cari transferler** kalemlerinden oluşur. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde cari işlemler dengesi, dış ekonomik dengenin en hassas göstergelerinden biridir.

Cari işlemler hesabının ana kalemleri şunlardır:

- **Mal Ticareti Dengesi (Dış Ticaret Dengesi):** İhracat gelirleri ile ithalat harcamaları arasındaki farktır. Türkiye'nin cari açığında en önemli etken genellikle bu kalemdir, çünkü enerji ve yatırım malları ithalatına yüksek bağımlılık söz konusudur.
- **Hizmetler Dengesi:** Turizm, taşımacılık, lojistik, finansal hizmetler gibi alanlardan elde edilen gelirler ile yapılan harcamaları kapsar. Türkiye için turizm gelirleri, cari açığın azaltılmasında kritik rol oynamaktadır.
- **Birincil Gelir Dengesi:** Türkiye'nin yurt dışında yaptığı yatırımlardan elde ettiği gelirler ile yurt içindeki yabancı yatırımların kazançları, faiz ödemeleri ve kar transferleri arasındaki farkı gösterir.
- **İkincil Gelir Dengesi (Cari Transferler):** Ülkeler arası karşılıksız para transferlerini (hibe, yardım, işçi dövizleri gibi) içerir. Türkiye açısından yurt dışında çalışan vatandaşların gönderdiği dövizler bu kalemden önemli bir yer tutar.

Cari işlemler hesabı fazla verdiğinde, ülke döviz fazlası oluşturuyor demektir. Açık vermesi ise ülkenin dış finansmana bağımlı olduğunu gösterir. Ancak cari açık tek başına olumsuz bir gösterge değildir. Eğer sürdürülebilir seviyede ise ve sağlıklı finansmanla karşılanabiliyorsa, ekonomiye yatırım ve büyüme katkısı sunabilir.

Özetle, cari işlemler hesabı, bir ülkenin dış dünya ile olan mal ve hizmet alışverişini, gelir hareketlerini ve transferlerini yansıtarak **cari açık** veya **fazla** gibi kritik kavramların temelini oluşturur. Türkiye ekonomisi için bu denge, ekonomik kırılganlıkların ve büyüme potansiyelinin önemli bir göstergesi olarak yakından izlenmektedir.

1.3. Cari Açık: Teorik Yaklaşımlar (Klasik, Keynesyen, Modern Teoriler)

Ekonomi literatüründe cari açık, yalnızca muhasebesel bir bilanço kalemi değil, aynı zamanda farklı teorik perspektiflerle yorumlanan önemli bir makroekonomik olgudur. Klasik, Keynesyen ve modern yaklaşımlar, cari açık konusuna farklı pencerelerden bakarak hem nedenlerini hem de sonuçlarını farklı şekilde değerlendirirler.

1. Klasik Yaklaşım

Klasik iktisatçılara göre cari açık, esasen **piyasa mekanizmalarıyla kendiliğinden dengelenecek geçici bir durumdur**. Klasik görüş, fiyatların ve döviz kurlarının esnek olduğu varsayımına dayanır.

- Bir ülkede cari açık oluştuğunda, döviz talebi artar, bu da ulusal paranın değer kaybetmesine (devalüasyona) yol açar.

- Paranın değeri kaybetmesi, ihracatı ucuzlatır ve ithalatı pahalılaştırır. Böylece ticaret dengesi zamanla düzelir.
- Klasik iktisatçılar için cari açık uzun vadede sürdürülemez bir tehdit olarak görülmez. Çünkü piyasa kendi kendini düzeltir.

Bu yaklaşım Türkiye açısından incelendiğinde, döviz kurundaki dalgalanmaların dış ticaret dengesini iyileştirme gücü sınırlı kalmıştır. Zira Türkiye'nin ithalatı büyük ölçüde enerji ve yatırım mallarına bağlıdır ve kur artışları bu malların talebini çok fazla düşürmemektedir.

2. Keynesyen Yaklaşım

Keynesyen teori, cari açığı **talep yetersizliği, gelir düzeyi ve makroekonomik dengesizlikler** çerçevesinde ele alır.

- Keynesyenlere göre, cari açık sadece fiyat mekanizmasıyla değil, **toplam talep ve gelir düzeyiyle** yakından ilişkilidir.
- Ekonomide büyüme hızlandıkça ithalat talebi artar. Eğer ihracat aynı hızla artmıyorsa cari açık oluşur.
- Döviz kurunun yükselmesi (devalüasyon), ihracatı artırabilir ancak **ithalatın fiyat esnekliği düşükse**, cari açığı kapatmak zorlaşır.

Türkiye örneğinde Keynesyen yaklaşımın önemi büyüktür. Özellikle hızlı büyüme dönemlerinde (ör. 2002-2013), iç talep patlaması ithalatı hızla artırmış, bu da cari açığa kalıcı bir artışa yol açmıştır. Yani büyüme ile cari açık arasında güçlü bir ilişki mevcuttur.

3. Modern Yaklaşımlar

Modern iktisadi yaklaşımlar cari açığı **sürdürülebilirlik** ve **finansman kalitesi** açısından değerlendirir. Özellikle 1980 sonrası dönemde sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle birlikte cari açık sadece ticaret dengesi meselesi olmaktan çıkmıştır.

- **Sürdürülebilir Cari Açık:** Modern teoriler, cari açığın sürdürülebilir olup olmadığına odaklanır. Yani ülkenin borçlarını geri ödeyebilme kapasitesi ve büyüme potansiyeli analiz edilir.
- **Finansman Kalitesi:** Cari açık, doğrudan yabancı yatırım gibi uzun vadeli ve istikrarlı kaynaklarla finanse ediliyorsa daha az riskli görülür. Ancak kısa vadeli "sıcak para" akımlarıyla finanse edilen açık, ekonomiyi kırılgan hale getirir.
- **Intertemporal Yaklaşım (Zamanlar Arası Yaklaşım):** Modern teoriler, ülkelerin dönemsel olarak tasarruf ve borçlanma arasında geçiş yapabileceğini savunur. Bugünkü cari açık, gelecekteki gelirlerle finanse edilebilir. Ancak bu, yatırımın üretkenliğine ve beklenen büyüme oranlarına bağlıdır.

Türkiye'nin durumu, modern teorilerin önemini ortaya koymaktadır. Türkiye'nin cari açıkları sıklıkla kısa vadeli sermaye girişleriyle finanse edilmiştir. Bu durum, küresel finansal dalgalanmalara karşı ekonomiyi kırılgan hâle getirmiş ve "Kırılgan Beşli" tartışmalarında Türkiye'yi gündeme taşımıştır.

Özetle, klasik iktisat cari açığı geçici bir piyasa dengesizliği olarak görürken, Keynesyen yaklaşım büyüme ve iç talebin rolüne dikkat çeker. Modern yaklaşımlar ise cari açığı sürdürülebilirlik ve finansman kalitesi açısından analiz ederek riskleri daha kapsamlı şekilde değerlendirir. Türkiye'nin cari açık sorunu, bu üç perspektiften de ele alındığında daha iyi anlaşılabilir.

1.4. Cari Açığın Ekonomi Üzerindeki Etkileri

Cari açık, yalnızca dış ticaret dengesiyle ilgili bir muhasebe kalemi değildir; aynı zamanda bir ülkenin makroekonomik istikrarını ve gelecekteki büyüme potansiyelini derinden etkileyen bir göstergedir. Ekonomi üzerinde hem **kısa vadeli** hem de **uzun vadeli** önemli sonuçları vardır.

1. Döviz Kuru Üzerindeki Etkiler

Cari açığın ekonomi üzerindeki en hızlı yansıması döviz piyasasında görülür.

- Cari açık arttığında, ülkenin dövize olan talebi artar.
- Döviz talebindeki artış, ulusal para biriminin değer kaybetmesine (devalüasyon veya kur artışı) yol açabilir.
- Kur artışı, ithalat maliyetlerini yükseltir ve enflasyonist baskılara sebep olabilir.

Türkiye örneğinde, cari açık dönemlerinde Türk Lirası'nın değer kaybı sıkça gözlemlenmiştir. Özellikle kısa vadeli sermaye girişlerinin yavaşladığı dönemlerde kur üzerindeki baskı artmaktadır.

2. Enflasyonist Etkiler

Cari açık, **maliyet enflasyonu** riskini artırır.

- İthalat bağımlılığı yüksek olan ülkelerde döviz kuru arttığında ithal malların fiyatı yükselir.
- Türkiye'de enerji, ham madde ve ara malı ithalatı yüksek oranlardadır. Kur artışı, üretim maliyetlerine ve dolaylı olarak nihai mal fiyatlarına yansır.

Sonuç olarak cari açık, özellikle kur geçişkenliğinin yüksek olduğu ekonomilerde enflasyonu tetikleyebilir.

3. Büyüme ve Yatırımlar Üzerindeki Etkiler

Cari açığın büyüme üzerindeki etkileri karmaşıktır.

- Kısa vadede cari açık, iç talebin canlılığını gösterdiği için büyümeyle ilişkili görülebilir.
- Ancak uzun vadede cari açığın sürdürülemez boyutlara ulaşması, yatırımcı güvenini sarsar ve ekonomik büyümeyi yavaşlatır.
- Döviz krizleri ve sermaye çıkışları, ekonomide ani duruşlara (sudden stop) neden olabilir.

Türkiye'nin 2018 yılında yaşadığı kur krizi, cari açığın sürdürülebilirliğine yönelik endişelerle tetiklenmiş ve büyüme hızında keskin bir düşüşe yol açmıştır.

4. Dış Borçlanma ve Finansman Riski

Cari açık, dış finansman ihtiyacını artırır.

- Açığın finanse edilme biçimi kritik önem taşır.
 - **Doğrudan yatırımlar** kalıcı ve istikrarlı bir kaynak olarak olumlu karşılanır.

- **Kısa vadeli portföy yatırımları** ise hızlı çıkış riski nedeniyle ekonomiyi kırılganlaştırır.
- Artan dış borç yükü, ülkenin kredi notunu ve uluslararası algısını etkileyebilir.

Türkiye'nin dış borç stokunun yükselmesi, cari açıkla birlikte ekonominin dış şoklara hassasiyetini artırmıştır.

5. Kırılganlık ve Finansal İstikrar

Cari açık, özellikle küresel finansal dalgalanmaların yaşandığı dönemlerde makroekonomik kırılganlıkların kaynağı olur.

- Küresel sermaye akımları yavaşladığında veya risk iştahı azaldığında, cari açık veren ülkeler yatırımcılar açısından daha riskli algılanır.
- Kırılganlık, CDS primlerinin yükselmesine, döviz rezervlerinin erimesine ve piyasalarda dalgalanmalara neden olabilir.

Türkiye, zaman zaman “Kırılgan Beşli” (Fragile Five) ülkeleri arasında sayılmış ve yatırımcılar nezdinde risk algısı yükselmiştir.

6. Faiz Politikaları Üzerindeki Etkiler

Cari açık, merkez bankalarının para politikasını da sınırlar.

- Döviz kuru istikrarı için faiz oranlarını yükseltmek gerekebilir.
- Yüksek faiz oranları ise iç talebi baskılar ve büyümeyi yavaşlatabilir.
- Buna karşın düşük faiz politikasında ısrar edilirse kur ve enflasyon üzerinde baskılar oluşur.

Türkiye'nin son yıllarda izlediği düşük faiz politikası, cari açık ve kur istikrarı arasında önemli bir gerilim oluşturmuştur.

Özetle cari açık; kur, enflasyon, büyüme, dış borçlanma ve finansal istikrar gibi kritik alanlarda ekonomi üzerinde çok boyutlu etkilere sahiptir. Türkiye örneğinde, cari açığın boyutu kadar **nasıl finanse edildiği** de ekonominin geleceği açısından belirleyici bir faktördür.

2. Türkiye Ekonomisinde Cari Açığın Tarihsel Seyri

2.1. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dış Ticaret ve Cari Denge

Türkiye'nin cari açık sorununun kökenlerini anlamak için, tarihsel perspektiften dış ticaret ve ödemeler dengesi dinamiklerine bakmak büyük önem taşır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e uzanan süreçte, ülkenin dış ticaret yapısı ve cari denge performansı, dönemin siyasi ve ekonomik koşulları tarafından şekillendirilmiştir.

Osmanlı Dönemi: Dış Ticaretin Karakteri ve Dengeler

Osmanlı İmparatorluğu'nda dış ticaret, esasen **hammadde ihracatı** ve **tüketim malı ithalatı** üzerine kuruluydu.

- **Tarım ve Hammadde İhracatı:** Osmanlı'nın ihracatında başlıca ürünler tarım ürünleri, tütün, ipek, pamuk, kuru meyveler ve çeşitli hammaddelerdi.
- **İthalatın Kompozisyonu:** İthalat ise daha çok sanayi ürünleri, tekstil, silah ve lüks tüketim mallarından oluşuyordu.
- **Ticaret Anlaşmaları ve Denge:** 1838 Baltalimanı Ticaret Antlaşması gibi kapitülasyonlar, Osmanlı'yı düşük gümrük vergileri uygulamaya zorlamış, yerli sanayinin gelişimini sınırlanmış ve dış ticaret açığını kalıcı hâle getirmiştir.

Sonuç olarak Osmanlı ekonomisi, sanayi üretimi açısından zayıf kalmış, ithalata bağımlı bir yapı geliştirmiştir. Dış ticaret dengesi, özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru **kronik açık** verir hale gelmiştir. İmparatorluğun dış borçlanmaya başvurması, ödemeler dengesini daha da kırılganlaştırmıştır.

Cumhuriyet'in İlk Yılları: Koruma ve Milli Ekonomi Politikası

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte ekonomik bağımsızlık, Türkiye'nin temel hedeflerinden biri olmuştur. Osmanlı'dan miras kalan dış ticaret açığı ve borç yükü, yeni devletin ekonomi politikalarını doğrudan etkilemiştir.

- **Koruyucu Gümrük Politikaları:** Lozan Antlaşması sonrasında, Türkiye gümrük tarifelerini artırma hakkını elde etmiş, yerli sanayiye korumaya yönelik politikalar uygulamaya başlamıştır.
- **İthal İkameci Yaklaşım:** 1929 Dünya Ekonomik Buhranı sonrasında ithalatı kısıtlama ve yerli üretimi teşvik etme eğilimi güçlenmiştir.
- **Dış Ticaret Dengesi:** Cumhuriyet'in ilk on yılında dış ticaret dengesi genellikle açık vermeye devam etmiş, ancak açığın boyutu Osmanlı dönemine göre daha sınırlı kalmıştır.

1923-1930 Dönemi: Ticaret Dengesi Arayışı

1923-1930 döneminde Türkiye'nin dış ticareti, dünya pazarlarındaki dalgalanmalardan doğrudan etkilenmiştir.

- İhracatın büyük kısmını yine tarım ürünleri (buğday, tütün, pamuk, kuru üzüm) oluşturmuştur.
- İthalat ise sanayi malları, makine ve tüketim malları ağırlıklı devam etmiştir.
- Dış ticaret açığı kronik bir özellik taşımış, cari işlemler dengesi genellikle açık vermiştir.

1930 Sonrası Dönem: Devletçilik ve Ticaret Dengesi

1930'lardan itibaren devletçilik politikası, dış ticaret dengesini etkilemiştir.

- **Dış Ticaret Kontrolleri:** Türkiye, kambiyo kontrolleri ve ithalat kotaları uygulayarak dış ticaret açığını sınırlamaya çalışmıştır.
- **Sanayileşme Çabaları:** Devlet, sanayi yatırımlarını artırarak ithalatı kısmayı ve dış ticaret dengesini düzeltmeyi hedeflemiştir.
- 1930'larda dış ticaret açığı görece küçülmüş, zaman zaman dış ticaret dengesi fazla bile vermiştir. Ancak bu fazla, çoğunlukla sıkı ithalat kontrollerinin bir sonucudur.

Sonuç: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Miras Kalan Sorunlar

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e devrolan dış ticaret yapısı, Türkiye ekonomisinin **ithalata bağımlı** bir karakter taşımasına yol açmıştır.

- Sanayileşme eksikliği ve düşük katma değerli ihracat yapısı, dış ticaret ve cari dengeyi kırılgan hâle getirmiştir.
- Cumhuriyet dönemi politikaları, bu yapıyı düzeltmeye çalışmış olsa da, dış ticaret ve cari açık sorunu Türkiye ekonomisinin kronik meselelerinden biri olarak günümüze kadar süregelmiştir.

Bu tarihsel perspektif, Türkiye'nin günümüzde yaşadığı cari açık sorununun, yalnızca güncel politikaların sonucu değil; **yapısal ve tarihsel kökleri olan bir mesele** olduğunu ortaya koymaktadır.

2.2. 1980 Sonrası Dışa Açılma ve Cari Açık

1980 yılı, Türkiye ekonomisi için **dönüm noktası** olmuştur. 24 Ocak 1980 Kararları ile başlayan ve 1980 sonrasındaki dönemde derinleşen **dışa açılma süreci**, Türkiye'nin ekonomik yapısını köklü şekilde değiştirmiştir. Bu dönüşüm, Türkiye'nin cari işlemler dengesi üzerinde de kalıcı etkiler bırakmıştır.

24 Ocak Kararları: Yeni Ekonomi Modeli

1970'li yılların sonuna gelindiğinde Türkiye, ağır bir ekonomik kriz içindeydi:

- Döviz kıtlığı, ithalat kısıtlamaları, kara borsa, yüksek enflasyon gibi sorunlar ekonomi üzerinde büyük baskı oluştuyordu.
- Bu tablo karşısında 24 Ocak 1980'de açıklanan ekonomik istikrar programı, **ihracata dayalı büyüme modelini** benimsemiş ve dışa açılmayı hedeflemiştir.

Kararların temel unsurları:

- Döviz kurunun serbestleştirilmesi ve TL'nin devalüe edilmesi
- İthalat rejiminin liberalizasyonu
- İhracat teşvikleri
- Faiz oranlarının serbestleştirilmesi
- Devlet müdahalesinin azaltılması

1980'li Yıllar: Cari Açık ve Finansman Dinamikleri

1980'li yıllarda Türkiye ekonomisi hızlı bir dönüşüm geçirmiştir:

- İhracat artışı dikkat çekici olmuştur. 1980'de 2.9 milyar dolar olan ihracat, 1989'da yaklaşık 11.7 milyar dolara yükselmiştir.
- Ancak ithalat da hızla artmış, dışa açıklığın büyümesiyle **ticaret açığı** genişlemeye başlamıştır.
- 1989'da sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasıyla Türkiye, uluslararası sermaye girişlerine açık hâle gelmiş, cari açığın finansmanı **kısa vadeli sermaye girişleriyle** sağlanmaya başlamıştır.

Bu dönemde cari açık, genellikle düşük büyüklüklerde seyrederken finansman yapısında kırılganlık işaretleri görülmeye başlamıştır.

1990'lı Yıllar: Dışa Açılmanın Bedeli

1990'lı yıllar, dışa açılmanın risklerinin Türkiye açısından daha belirgin hâle geldiği bir dönemdir:

- 1990'ların başında Körfez Savaşı ve bölgesel belirsizlikler ihracatı olumsuz etkilemiştir.
- İç talebin canlanması ithalatı artırmış ve cari açık büyümüştür.
- 1994 Krizi, yüksek cari açık, kısa vadeli dış borç yükü ve döviz kuru baskısı üçgeninde patlak vermiştir.

1994 krizinde döviz kuru yaklaşık %160 oranında artmış, enflasyon hızlanmış ve ekonomik küçülme yaşanmıştır. Bu kriz, **cari açığın sürdürülemez finansmanının** ağır sonuçlarını göstermiştir.

2000'li Yıllar: Yüksek Büyüme ve Artan Açık

2001 krizi sonrası ekonomi programıyla birlikte makroekonomik istikrar sağlanmış ve Türkiye, yeniden yüksek büyüme patikasına girmiştir.

- 2002-2007 döneminde Türkiye ekonomisi ortalama %7'nin üzerinde büyüme kaydetmiştir.
- Ancak büyüme iç talep ve ithalata dayalı gerçekleşmiş, cari açık hızla artmıştır.
- 2011 yılında cari açık 77 milyar dolar ile tarihi zirvesine ulaşmıştır.

Bu dönemde Türkiye, "**Kırılgan Beşli**" (Fragile Five) ülkeleri arasında anılmaya başlamıştır. Cari açığın finansmanı yine büyük ölçüde portföy yatırımları ve kısa vadeli sermaye akımları ile sağlanmış, bu da ülkeyi küresel finansal dalgalanmalara açık hâle getirmiştir.

Enerji Bağımlılığı ve İthalat Yapısı

1980 sonrası süreçte cari açığın kalıcılığının önemli nedenlerinden biri, **enerji ithalatı bağımlılığıdır**.

- Türkiye'nin enerji ithalatı, toplam ithalatının önemli bir bölümünü oluşturur.
- Döviz kuru artışları, enerji maliyetlerini yükselterek cari açık üzerindeki baskıyı artırır.
- İthalatın büyük kısmını yatırım malları ve ara mallar oluşturduğu için kur değişiklikleri ithalat talebini yeterince düşürmez.

Sonuç: Dışa Açılma ve Cari Denge Paradoksu

1980 sonrası dışa açılma süreci Türkiye'ye ihracat artışı, büyüme ve küresel entegrasyon kazandırmıştır. Ancak aynı süreç:

- İthalata bağımlı bir üretim yapısı
- Enerji ithalatına duyarlılık
- Kısa vadeli sermaye hareketlerine bağımlılık

gibi unsurlar nedeniyle cari açık sorununu da **yapısal** hâle getirmiştir. Türkiye'nin cari açık sorunu, yalnızca ticaret dengesinden değil, ekonomik modelin genel mimarisinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, sürdürülebilir büyüme ve finansal istikrar açısından kritik bir meydan okuma olmaya devam etmektedir.

2.3. 1994, 2001 ve 2018 Krizleri Bağlamında Cari Denge

Türkiye ekonomisinin son 30 yılı, ardışık krizler ve toparlanma dönemleriyle şekillenmiş, bu süreçte **cari açık** hem krizlerin nedenleri arasında hem de sonuçlarında belirleyici bir rol oynamıştır. 1994, 2001 ve 2018 krizleri, Türkiye'nin cari açıkla ilişkisinin ve finansman yapısının ekonomi üzerindeki etkilerini somut biçimde ortaya koyan kritik dönüm noktalarıdır.

1994 Krizi: Hızlı Büyüme, Artan Açık ve Döviz Krizi

1990'lı yılların başında Türkiye, iç talep odaklı bir büyüme sürecine girmişti.

- 1993 yılında ekonomi %8'in üzerinde büyüdü. Ancak bu büyüme, **ithalat artışına** ve **cari açığın hızla büyümesine** neden oldu.
- 1993 sonunda cari açık yaklaşık 6.4 milyar dolar düzeyine ulaştı (GSYH'nin %3,6'sı).
- Finansman ise ağırlıklı olarak kısa vadeli sermaye girişlerine dayanıyordu.

Bu kırılgan yapı, siyasi belirsizlik ve Merkez Bankası rezervlerindeki erime ile birleşince 1994'te döviz krizi patlak verdi:

- TL, birkaç ay içinde yaklaşık %160 oranında değer kaybetti.
- Enflasyon hızla yükseldi.
- Ekonomi yaklaşık %6 küçüldü.

Kriz sonrası **sert bir daralma** yaşandı. Cari açık hızla kapandı, hatta ticaret dengesi fazla vermeye başladı. Ancak bu düzelleme, üretimde ve iç talepteki çöküşten kaynaklanıyordu.

2001 Krizi: Yapısal Sorunlar ve Kur-Temelli Kriz

2001 krizi, Türkiye'nin modern ekonomik tarihinin en derin krizlerinden biri olmuştur.

- 1990'ların ikinci yarısında ekonomi, yüksek faiz-düşük kur politikası ve **sıcak para girişleri** üzerine inşa edilmişti.
- 2000 yılında IMF destekli kur çıpası programı uygulanmaya başladı. Ancak yüksek reel faizler, kamu borç stoku ve siyasi belirsizlikler dengeleri sarstı.
- 2000 sonunda ve 2001 başında artan sermaye çıkışları ve döviz talebi krizi tetikledi.

Krizin cari denge üzerindeki etkileri:

- 2000 yılında 9.8 milyar dolar olan cari açık, krizin ardından hızla daraldı.
- TL ciddi şekilde devalüe oldu. Döviz kuru bir yılda yaklaşık üç katına çıktı.
- Ekonomi %5.7 oranında küçüldü.
- İthalat çökünce dış ticaret açığı daraldı, cari açık azaldı.

2001 sonrası program, Türkiye'nin mali yapısını ve finans sektörünü güçlendirse de, **cari açık sorunu yapısal olarak devam etti.**

2018 Krizi: Kur Şoku ve Cari Denge Dönüşümü

2018 krizi, Türkiye'nin **son büyük kur krizidir** ve cari açıkla doğrudan ilişkilidir.

- 2017’de Türkiye ekonomisi %7,5 büyüdü. Ancak bu büyüme **iç talep ve ithalat artışıyla** gerçekleşmiş, cari açık 47 milyar dolara çıkmıştı (GSYH’nin %5,6’sı).
- 2018’de küresel finansal koşullar sıkılaştırken (ABD faiz artırımları), Türkiye’ye yönelik siyasi gerilimler ve yatırımcı güven kaybı TL üzerinde büyük baskı oluşturdu.
- TL 2018’de yaklaşık %40 değer kaybetti. Döviz cinsinden borç yükü artarken, şirket bilançoları hızla bozuldu.

Cari açık üzerindeki etkiler:

- İthalat keskin şekilde düştü.
- 2018 yılının ikinci yarısından itibaren ekonomi daraldı.
- **2019’da Türkiye cari fazla** verdi. Ancak bu fazla, ekonomideki daralma ve ithalatın çökmesinin sonucuydu.

2018 krizi, Türkiye’nin cari açık-finansman kırılganlığını bir kez daha gözler önüne sermiştir. Krizin ardından **yapısal cari açık sorunu çözülmemiş**, yalnızca baskılanmıştır.

Ortak Noktalar ve Dersler

1994, 2001 ve 2018 krizlerinin ortak noktaları dikkat çekicidir:

- Yüksek cari açıklar, **kısa vadeli sıcak para girişleriyle** finanse edilmiştir.
- Küresel veya iç şoklar, sermaye çıkışına yol açarak döviz kuru krizlerini tetiklemiştir.
- Krizler sonrasında cari açık hızla kapanmış, ancak bu kapanma **ekonomik küçülme ve yüksek işsizlik** pahasına gerçekleşmiştir.
- Türkiye’nin üretim ve ihracat yapısındaki **ithalata bağımlılık** cari açık sorununu yapısal hâle getirmiştir.

Bu üç kriz, cari açık sorununun Türkiye için yalnızca bir bilanço problemi değil, aynı zamanda **makroekonomik istikrar ve sürdürülebilir büyüme sorunu** olduğunu net biçimde göstermektedir. Türkiye’nin kırılganlığı, cari açığın büyüklüğü kadar, **nasıl finanse edildiğine** de bağlıdır.

2.4. 2002-2013 Yüksek Büyüme Dönemi ve Cari Açık

2002-2013 dönemi, Türkiye ekonomisi açısından **yüksek büyüme, finansal istikrar ve küresel entegrasyonun hız kazandığı** bir dönem olarak öne çıkar. Ancak bu parlak büyüme tablosunun arkasında, Türkiye’nin **kronik cari açık sorununun** da derinleştiği bir süreç yaşanmıştır. Bu dönem, Türkiye’nin cari açık ile büyüme arasındaki karmaşık ilişkisinin en açık şekilde gözlemlendiği yıllardır.

Ekonomik İstikrar ve Hızlı Büyüme

2001 krizi sonrasında uygulanan ekonomik program ve yapısal reformlar, Türkiye ekonomisini güçlü biçimde toparlamıştır:

- IMF destekli program ve mali disiplin, enflasyonu tek haneye indirmiş, faizleri geriletmiştir.
- Bankacılık sistemi güçlenmiş, kamu maliyesi disiplin kazanmıştır.
- Türkiye, 2002-2013 döneminde **ortalama %5,1** oranında büyüme kaydetmiştir. Bazı yıllarda bu oran %8-9 seviyelerine kadar çıkmıştır.

Bu yüksek büyüme, iç talebin ve yatırımların hızla artmasına yol açmıştır. Ancak bu süreç, **ithalat talebini** de artırarak cari dengeyi baskılamıştır.

İthalata Bağımlı Büyüme

Türkiye'nin büyüme modeli, **ithalata bağımlı** bir yapıya sahiptir:

- Özellikle sanayi üretiminde kullanılan ara malı ve yatırım malları büyük ölçüde ithal edilmekteydi.
- İç talebin hızla arttığı dönemlerde ithalat patlamış, ihracat bu tempoyu yakalamakta zorlanmıştır.
- Enerji ithalatı, cari açığın kronikleşmesinde önemli rol oynamıştır. 2002-2013 döneminde Türkiye'nin enerji ithalatı, toplam ithalatın ortalama %20-25'ini oluşturmuştur.

Bu tablo, Türkiye'nin cari açığının **yapısal** bir sorun hâline gelmesine neden olmuştur.

Cari Açık Rakamları

2002-2013 döneminde Türkiye'nin cari açığı dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır:

- 2003'te cari açık 8 milyar dolar civarındayken, 2011'de 77 milyar dolara kadar yükselmiş ve GSYH'nin yaklaşık %9'una ulaşmıştır.
- Türkiye, bu dönemde **dünyanın en yüksek cari açık veren ülkelerinden biri** hâline gelmiştir.
- Cari açığın milli gelire oranı özellikle 2010-2011 yıllarında alarm seviyesine çıkmıştır.

Bu dönemde sıkça tartışılan konu, Türkiye'nin **sürdürülebilir cari açık seviyesi** olmuş ve ekonomi literatüründe Türkiye, cari açık nedeniyle "Kırılğan Beşli" (Fragile Five) ülkeleri arasında sayılmaya başlanmıştır.

Finansman Yapısı ve Kırılğanlıklar

Cari açık yalnızca büyüklüğüyle değil, **nasil finanse edildiğiyle** de önemlidir. 2002-2013 döneminde Türkiye'nin cari açığı çoğu zaman:

- Kısa vadeli portföy yatırımları (sıcak para)
- Bankacılık sektörüne giren kısa vadeli dış borçlar
- Özel sektör dış borçlanması

ile finanse edilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) ise cari açığın ancak sınırlı bir bölümünü karşılayabilmiştir.

Bu finansman yapısı Türkiye'yi küresel sermaye hareketlerine karşı oldukça **kırılğan** hâle getirmiştir. Özellikle 2008 Küresel Finansal Krizi ve 2013'te ABD Merkez Bankası'nın (FED) parasal genişlemeyi azaltma sinyali (Tapering) Türkiye'de finansman risklerini artırmıştır.

2008 Küresel Krizi ve Geçici Düzeltme

2008 krizi, Türkiye'nin cari dengesi üzerinde de geçici bir düzeltme etkisi oluşturmuştur:

- Küresel talebin daralması, Türkiye'nin ihracatını düşürmüştü; ancak ithalat daha hızlı daraldığı için cari açık kısa süreliğine azalmıştır.
- 2009'da Türkiye'nin cari açığı 14 milyar dolara gerilemiştir.
- Kriz sonrası toparlanmada ise cari açık hızla yeniden yükselmiştir.

Bu durum, Türkiye'nin cari açığının kriz dönemlerinde talep daralmasıyla düştüğünü; ama yapısal sorunlar çözülmedikçe kalıcı düzelmeye mümkün olmadığını göstermiştir.

Cari Açık ve Büyüme İkilemi

2002-2013 döneminde Türkiye ekonomisi, **büyüme ile cari açık arasındaki gerilimli ilişkiyi** net şekilde yaşamıştır:

- Ekonomi hızla büyüdükçe cari açık genişlemiştir.
- Cari açığı kontrol altına almak için alınan tedbirler (faiz artırımı, kredi kısıtlamaları) ise büyümeyi yavaşlatmıştır.

Bu ikilem, Türkiye'nin büyüme modelinin gözden geçirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Sonuç: Yüksek Büyüme, Yüksek Kırılganlık

2002-2013 dönemi, Türkiye'nin küresel piyasalarla entegrasyonunu güçlendirmiş, büyüme hızını artırmış ancak aynı zamanda **cari açık sorununu derinleştirmiştir**.

- İthalata bağımlı üretim yapısı
- Enerji bağımlılığı
- Kısa vadeli sermaye girişlerine dayalı finansman modeli

Türkiye'yi küresel şoklara açık ve kırılgan hâle getirmiştir. Bu dönem, cari açık sorununun **yapısal nitelik** kazandığı bir dönem olarak Türk ekonomisi tarihinde yerini almıştır.

2.5. 2013 Sonrası Dönem: Kırılganlıklar ve Yeni Dinamikler

2013 sonrası dönem, Türkiye ekonomisinde **yeni bir evreye** işaret eder. Küresel finansal koşullarda yaşanan değişim, Türkiye'nin iç dinamikleriyle birleşerek ekonominin kırılganlıklarını artırmış, **cari açık sorunu** farklı bir boyuta taşınmıştır. Bu dönem, Türkiye'nin cari denge sorununu yalnızca rakamsal büyüklük açısından değil, **finansman kalitesi, sermaye hareketleri ve jeopolitik riskler** açısından da daha karmaşık hâle getirmiştir.

FED'in Tapering Süreci: Sermaye Akımlarında Dönüşüm

2013 yılı, Türkiye ekonomisi için kritik bir milattır.

- ABD Merkez Bankası (FED), parasal genişlemeyi (QE) azaltacağını açıklamış (Tapering), bu da gelişmekte olan piyasalardan sermaye çıkışlarına yol açmıştır.
- Türkiye, bu döneme **yüksek cari açık ve kısa vadeli sermaye girişlerine bağımlı** şekilde yakalanmıştır.
- TL değer kaybetmiş, risk primleri yükselmiş ve Türkiye ekonomisinin dış finansmana erişimi daha maliyetli hâle gelmiştir.

Bu gelişmeler, Türkiye'nin küresel sermaye hareketlerine karşı kırılabilirliğini net biçimde ortaya koymuştur.

Büyüme ve Cari Denge Arasındaki Kırılabilir İlişki

2013 sonrası dönemde Türkiye ekonomisinin büyüme temposu düzensiz bir seyir izlemiştir:

- 2010-2013 dönemindeki yüksek büyüme oranları, yerini **daha dalgalı ve düşük tempolu bir büyüme dönemine** bırakmıştır.
- Cari açık, büyümenin hızlandığı yıllarda artmış; büyümenin yavaşladığı yıllarda daralmıştır.
- 2018 krizi gibi şoklar sırasında cari açık hızla kapanmış, ancak bu durum çoğunlukla **ekonomik daralma** pahasına gerçekleşmiştir.

Bu tablo, Türkiye'nin ekonomik modelinin yapısal sorunlarını bir kez daha gözler önüne sermiştir.

Enerji Faturası ve Cari Açık Üzerindeki Baskı

2013 sonrası dönemde Türkiye'nin cari açık sorununu ağırlaştıran en önemli faktörlerden biri, **enerji ithalatı bağımlılığı** olmuştur:

- Petrol ve doğalgaz fiyatlarındaki dalgalanmalar, cari açığın boyutunu doğrudan etkilemiştir.
- Özellikle 2021 sonrası enerji fiyatlarındaki küresel artış, Türkiye'nin dış ticaret dengesini yeniden bozmuştur.
- Yenilenebilir enerjiye yönelik yatırımlar artsa da, Türkiye enerji ithalatı konusunda hâlâ yüksek derecede dışa bağımlıdır.

Bu durum, cari açıktaki yapısal bir baskı unsuru olarak varlığını sürdürmüştür.

Jeopolitik Riskler ve Cari Denge

2013 sonrası dönem, Türkiye için **jeopolitik risklerin** arttığı bir dönemdir:

- Suriye krizi ve göç dalgası
- Rusya-Ukrayna Savaşı ve enerji piyasalarındaki etkileri
- ABD ile ilişkilerde yaşanan gerilimler (ör. S-400 krizi)
- Doğu Akdeniz'de enerji arama faaliyetleri kaynaklı gerilimler

Bu riskler, yatırımcı güvenini sarsmış, döviz kurlarında dalgalanmaları tetiklemiş ve Türkiye'nin cari denge sorununu finansman yönünden daha da hassas hâle getirmiştir.

2018 Krizi ve Sonrası: Cari Açıkta Dalgalanmalar

2018 yılında yaşanan kur krizi, Türkiye'nin cari denge dinamiklerini geçici olarak değiştirmiştir:

- 2018'de TL'nin sert değer kaybı, ithalatı çökertmiş ve Türkiye 2019'da **cari fazla** vermiştir.
- Ancak bu fazla, büyümedeki sert daralma nedeniyle gerçekleşmiştir ve sürdürülebilir olmamıştır.

- 2020 ve 2021’de pandemi ve küresel belirsizlikler, dış ticareti etkilemiş ve cari açık yeniden büyümüştür.

2018 sonrası dönem, Türkiye’nin cari dengesi üzerinde hem döviz kuru hem de finansman kalitesi açısından **yüksek dalgalanma** yaratan bir süreç olmuştur.

Yeni Ekonomi Modeli ve Cari Denge Tartışmaları

2021 sonrasında Türkiye’de uygulanan **Yeni Ekonomi Modeli (YEM)** cari denge tartışmalarını yeniden gündeme taşımıştır:

- Modelin temel savı, düşük faiz ile üretim ve ihracatın artırılması ve cari açığın azaltılmasıdır.
- Ancak düşük faiz politikası, döviz kurlarını yükseltmiş ve enflasyonu artırmıştır.
- TL’nin değer kaybı, ihracatı artırmakla birlikte, ithalat maliyetlerini de yükseltmiş ve cari açık üzerinde karışık bir etki oluşturmuştur.

Bu süreçte Türkiye’nin cari denge performansı, **yüksek enflasyon, döviz rezervleri erimesi ve sermaye kontrolleri tartışmaları** ile iç içe geçmiştir.

Sonuç: Kırılganlıkların Derinleştiği Bir Dönem

2013 sonrası dönem, Türkiye’nin cari açık sorununu daha da karmaşık hâle getirmiştir. Öne çıkan dinamikler:

- Küresel sermaye hareketlerindeki değişim
- Enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar
- Jeopolitik risklerin artışı
- Kısa vadeli finansman bağımlılığı
- Yatırım ortamındaki belirsizlikler

Türkiye’nin cari açık sorunu, **yapısal nitelik** kazanmaya devam etmiş; yalnızca cari işlemler dengesinin büyüklüğü değil, **nasıl finanse edildiği** ve bu finansmanın sürdürülebilir olup olmadığı, ekonominin en kritik meselelerinden biri hâline gelmiştir.

3. Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri

3.1. Döviz Kurları ve Reel Kur Hareketleri

Cari açık, doğrudan **döviz kurları** ve özellikle **reel döviz kuru hareketleri** ile yakından ilişkilidir. Döviz kuru, bir ülkenin parasının yabancı paralar karşısındaki değerini gösterirken, reel döviz kuru; döviz kurunun yanında, ülkeler arası **fiyat seviyeleri farklarını** da dikkate alır ve uluslararası rekabet gücünün daha doğru bir ölçüsünü sunar.

Nominal ve Reel Döviz Kuru Ayrımı

- **Nominal Döviz Kuru:** Bir ülke parasının başka bir ülke parası cinsinden fiyatıdır (ör. 1 USD = 32 TL).
- **Reel Döviz Kuru:** Nominal kur, ülkeler arası enflasyon farklarıyla düzeltilerek hesaplanır. Formülü kabaca:

Reel Kur = Nominal Kur × Yurtiçi Fiyat Seviyesi / Yurtdışı Fiyat Seviyesi

- Reel kurun yükselmesi (reel anlamda değerlendirme), yerli malların yabancı mallara göre **daha pahalı** hâle gelmesi demektir.
- Reel kurun düşmesi (reel anlamda değer kaybı), yerli malların yabancı mallara göre **ucuzlaması** anlamına gelir.

Bu ayırım önemlidir çünkü cari açık üzerinde asıl etkili olan, nominal değil **reel döviz kuru hareketleridir**.

Döviz Kuru ve Cari Açık İlişkisi

Teorik olarak:

- **Reel değer kaybı** → İhracatı artırır, ithalatı pahalılaştırır → Cari açık daralır.
- **Reel değerlendirme** → İhracatı zorlaştırır, ithalatı ucuzlatır → Cari açık büyür.

Türkiye gibi ithalata bağımlı ekonomilerde bu ilişki daha karmaşık işler:

- Türkiye’de döviz kurundaki artış (değer kaybı), ihracata kısa vadede destek olurken, **ithalat talebini yeterince düşürememektedir**.
- Çünkü ithalatın büyük bölümü **enerji, ara malı ve yatırım mallarından** oluşur. Bu mallar, kur artsa bile talep esnekliği düşük kalemlerdir.
- Dolayısıyla reel kurda değer kaybı, **cari açığı daraltmakta sınırlı etki oluşturabilmekte**, aynı zamanda enflasyonist baskılar doğurmaktadır.

Türkiye’de Reel Kur Hareketlerinin Tarihsel Seyri

Türkiye’nin 2000 sonrası dönemine bakıldığında:

- **2002-2013 Dönemi:**
 - Türkiye’ye giren sermaye akımları TL’yi değerli tutmuştur.
 - Reel kur değerlendirilmiş, ithalat artmış, cari açık genişlemiştir.
- **2013 Sonrası:**
 - FED’in sıkılaştırma politikası ve ülke riskinin artması TL’de değer kaybına yol açmıştır.
 - Reel kur zayıflamış, ihracatta geçici toparlanma görülmüş, fakat ithalat baskısı devam etmiştir.
- **2018 Krizi ve Sonrası:**
 - TL’de sert değer kaybı yaşanmış, ithalat düşmüş, cari açık daralmıştır.
 - Ancak bu daralma **büyüme ve talep daralması pahasına** olmuştur.

Bu tablo, Türkiye’de reel kur hareketlerinin cari açık üzerinde kalıcı bir düzeltme sağlamada yetersiz kaldığını göstermektedir.

Reel Kur, Rekabet Gücü ve İhracat Kompozisyonu

Reel kurun ihracat üzerindeki etkisi, yalnızca fiyatla sınırlı değildir:

- Türkiye’nin ihracatında **düşük ve orta teknoloji ürünlerin** ağırlığı yüksektir.
- Bu ürünler, fiyat avantajı sağlasa da küresel rekabetin yoğun olduğu alanlardadır.

- Katma değeri yüksek sektörlerle geçiş yavaş kaldığı için reel kurdaki değer kayıpları, ihracat gelirini **sadece sınırlı düzeyde artırmaktadır**.

Dolayısıyla reel kur, **rekabet gücünü artırabilen tek araç değildir**; üretim yapısının niteliği ve ihracatın teknolojik içeriği de belirleyici unsurlardır.

Sonuç: Döviz Kuru Politikası ve Cari Denge

Türkiye için döviz kuru politikası, cari açıkla mücadelede önemli bir araçtır. Ancak:

- Reel kurda değer kaybı, ithalatı ciddi şekilde azaltmakta yetersizdir.
- Döviz kuru artışları, enflasyonist baskılar oluşturarak fiyat istikrarını tehdit etmektedir.
- Uzun vadede **sürdürülebilir cari açık** için reel kurun yanı sıra, ihracatın katma değerini artıracak yapısal dönüşümlere ihtiyaç vardır.

Sonuç olarak, döviz kuru tek başına cari açığı çözemez. **Türkiye'nin cari açık sorunu, döviz kuru kadar üretim yapısının niteliği ve finansman kalitesiyle de ilgilidir.**

3.2. İhracat-İthalat Kompozisyonu

Bir ülkenin cari işlemler dengesi, yalnızca dış ticaret hacmiyle değil, aynı zamanda **ihracat ve ithalatın yapısı**, yani kompozisyonu ile yakından ilişkilidir. Türkiye ekonomisinin **cari açık sorununun yapısal boyutunu** anlamak için ihracat ve ithalat kalemlerinin detaylı incelenmesi büyük önem taşır.

Türkiye'nin İhracat Yapısı

Türkiye'nin ihracat kompozisyonu, son 30 yılda önemli dönüşümler geçirmiştir:

- **1980'ler:** İhracat ağırlıklı olarak tarım ürünleri ve hammaddelere dayanıyordu.
- **1990'lar ve Sonrası:** Sanayi mallarının payı hızla artmış, tekstil, otomotiv, makine ve demir-çelik gibi sektörler ihracatın belkemiğini oluşturmuştur.
- **2000'ler ve 2010'lar:** Orta teknoloji ürünlerinin ihracattaki ağırlığı artmış, ancak yüksek teknoloji ürünlerinin payı sınırlı kalmıştır.

Türkiye'nin ihracatında öne çıkan bazı sektörler:

- Otomotiv ve yan sanayi
- Tekstil ve hazır giyim
- Demir-çelik ürünleri
- Makine ve ekipmanlar
- Kimya ürünleri
- Elektrikli makine ve cihazlar

Özellikle **orta düşük ve orta yüksek teknoloji** ürünlerinin ağırlığı, Türkiye ihracatının küresel pazarda fiyat rekabetine bağımlı olmasına yol açmaktadır.

İhracatın Katma Değer Sorunu

Türkiye'nin ihracat performansı, **katma değer** açısından bazı sınırlılıklar göstermektedir:

- Türkiye'nin ihracatı, çoğu zaman ithal ara mallarına bağımlıdır.
- Örneğin otomotiv, elektronik ve makine sektörleri ihracat yaparken, üretimde kullanılan parçaların büyük bölümü ithal edilmektedir.
- Dolayısıyla ihracat artarken, ithalat talebi de paralel şekilde artmakta, bu da **cari açığı kalıcı hâle getirmektedir**.

Katma değeri yüksek sektörlerle geçiş sınırlı kaldığı için Türkiye'nin ihracatı, küresel rekabet baskısı altında fiyat dalgalanmalarına açık durumdadır.

Türkiye'nin İthalat Yapısı

Türkiye'nin cari açık sorununu derinleştiren en önemli unsurlardan biri **ithalat kompozisyonudur**.

- **Enerji İthalatı:**
 - Türkiye'nin ithalatının yaklaşık %20-25'ini enerji oluşturur.
 - Petrol, doğalgaz ve kömür gibi ürünler, küresel fiyat dalgalanmalarından etkilenir ve cari açık üzerinde büyük baskı oluşturur.
- **Ara Mal İthalatı:**
 - Türkiye'nin sanayi üretimi, büyük ölçüde ithal ara mallarına dayanır.
 - Özellikle otomotiv, beyaz eşya, elektronik, kimya gibi sektörlerde ithal girdi oranları yüksektir.
- **Yatırım Malları İthalatı:**
 - Türkiye büyüme dönemlerinde makine, ekipman ve teknoloji ithalatını artırır.
 - Bu ithalat uzun vadede üretim kapasitesini artırabilir, ancak kısa vadede cari açığı büyütür.

Bu yapı, Türkiye'de döviz kuru artışlarının ithalatı kısmakta yetersiz kalmasına neden olur. Çünkü ithalatın büyük bölümü **zorunlu ve esnekliği düşük kalemlerden** oluşmaktadır.

İthalat-İhracat İlişkisi ve Net Etki

Türkiye'nin ihracat ve ithalat yapısı arasında güçlü bir ilişki vardır:

- İhracat arttıkça ithalat da artar, çünkü üretimde kullanılan girdilerin çoğu ithaldir.
- Örneğin otomotiv ihracatı artarken, motor ve elektronik aksam ithalatı da yükselir.
- Bu durum, Türkiye'nin ihracat artışlarının cari açığı **tam olarak kapatamamasına** neden olur.

Bu yapısal bağımlılık, Türkiye'nin cari açık sorununun sadece ticaret hacmiyle değil, ticaretin kompozisyonuyla da ilgili olduğunu göstermektedir.

Sonuç: Kompozisyonun Yapısal Etkisi

Türkiye'nin cari açık sorunu, dış ticaretin kompozisyonuna sıkı sıkıya bağlıdır:

- İhracat, hâlâ yeterince katma değerli değildir.
- İthalat, büyük ölçüde enerji, ara malı ve yatırım mallarına dayanır ve kolayca kısılamaz.
- Döviz kuru artışları, cari açığı daraltsa bile enflasyonist baskılar ve ithal girdi bağımlılığı nedeniyle kalıcı çözüm sağlayamaz.

Bu nedenle, Türkiye'nin cari açık sorununu kalıcı biçimde çözebilmesi için ihracatını **daha yüksek katma değerli** hâle getirmesi ve üretimde **yerli girdi oranını** artırması gerekmektedir.

3.3. Enerji Faturası ve Dışa Bağımlılık

Türkiye'nin cari açık sorununun en önemli **yapısal unsurlarından biri**, yüksek enerji ithalatı ve buna bağlı **dışa bağımlılıktır**. Özellikle petrol ve doğalgaz gibi stratejik enerji kaynaklarında dışa bağımlılık, hem cari dengeyi hem de makroekonomik istikrarı yakından etkilemektedir.

Enerji İthalatının Cari Açık Üzerindeki Rolü

Türkiye, enerji açısından **kaynak fakiri** bir ülkedir. Enerji talebinin yaklaşık %70-75'i ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Bu durum, enerji fiyatlarındaki dalgalanmaların doğrudan cari açık üzerinde etkili olmasına yol açmaktadır.

- 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'nin toplam ithalatında enerji ürünlerinin payı %20-25 arasında değişmiştir.
- Enerji faturası, cari açığın büyük bölümünü oluşturur. Özellikle petrol fiyatlarının yüksek seyrettiği dönemlerde cari açık **katlanarak büyür**.
- Örneğin 2011 yılında petrol fiyatlarının 100 doların üzerine çıktığı dönemde Türkiye'nin enerji ithalatı 54 milyar doları aşmıştır. Aynı yıl cari açık 77 milyar dolar ile tarihi rekorunu kırmıştır.

Enerji Fiyatlarındaki Dalgalanmaların Etkisi

Enerji fiyatlarının küresel piyasalarda dalgalanması, Türkiye için **ekonomik kırılganlık kaynağıdır**.

- Petrol fiyatları yükseldiğinde döviz ihtiyacı artar, cari açık büyür ve döviz kuru üzerinde baskı oluşur.
- Fiyatlar düştüğünde ise enerji faturası azalır, cari açık geçici olarak rahatlar.

Nitekim 2014 sonrası petrol fiyatlarının düşmesi Türkiye'nin cari dengesine olumlu katkı sağlamıştır. Ancak bu **geçici bir rahatlama** olmuş, yapısal bağımlılık sorunu değişmemiştir.

Enerji İthalatının Kompozisyonu

Türkiye'nin enerji ithalatı, büyük ölçüde şu ürünlerden oluşur:

- Ham petrol
- Doğalgaz
- Kömür
- Elektrik (sınırlı düzeyde)

Özellikle doğalgaz, Türkiye'nin ithalat faturasında önemli bir kalemdir. Türkiye, doğalgazda **Rusya, İran ve Azerbaycan** gibi sınırlı sayıda tedarikçiye bağımlıdır. Bu durum, jeopolitik riskleri de artırmaktadır.

Enerji Bağımlılığının Cari Açıkla İlişkisi

Türkiye'nin enerji ithalatı, cari açığı üç açıdan büyütmemektedir:

1. **Yüksek Döviz Harcaması:** Enerji ithalatı dövizle yapılır. Döviz kurundaki artış, enerji faturasını TL bazında hızla yükseltir.
2. **İhracatın Katma Değerine Sınırlı Katkı:** Türkiye'nin sanayisi ithal enerjiye dayanır. Bu durum üretim maliyetlerini artırır, ihracatın rekabetçiliğini sınırlar.
3. **Kur ve Enflasyon Üzerindeki Baskı:** Enerji fiyatlarının yükselmesi, enflasyonu tetikleyerek cari açıkla mücadeleyi zorlaştırır.

Özetle, enerji ithalatı yalnızca cari açığın büyüklüğünü değil, **finansal istikrarı ve fiyat istikrarını da etkileyen kritik bir değişkendir.**

Enerji Politikaları ve Çözüm Arayışları

Türkiye, enerji bağımlılığını azaltmak için son yıllarda çeşitli adımlar atmıştır:

- Yenilenebilir enerji yatırımları (güneş, rüzgâr, hidroelektrik)
- Doğalgaz depolama kapasitelerinin artırılması
- Nükleer enerji projeleri (Akkuyu Nükleer Santrali)
- Karadeniz'de keşfedilen doğalgaz rezervleri

Ancak bu çabalar henüz Türkiye'nin enerji ithalatını belirgin şekilde düşürecek boyuta ulaşmamıştır. Yenilenebilir enerji yatırımlarının hızlanması ve yerli kaynakların devreye alınması, cari açık üzerindeki **yapısal baskıyı azaltma potansiyeline** sahiptir.

Sonuç: Enerji ve Cari Açık İkilemi

Türkiye'nin cari açık sorunu, **enerji faturasıyla doğrudan bağlantılıdır.**

- Enerji ithalatının yapısal boyutu, cari açığı küresel piyasa dalgalanmalarına bağımlı hâle getirmektedir.
- Döviz kuru, enflasyon ve cari açık arasındaki kırılmalı ilişki, enerji ithalatı nedeniyle daha da hassaslaşmaktadır.
- Türkiye'nin cari açık sorununun kalıcı çözümü, yalnızca döviz kuru veya ticaret politikalarıyla değil, **enerji bağımlılığını azaltacak yapısal dönüşümlerle** mümkün olacaktır.

Bu nedenle, enerji bağımlılığının azaltılması, Türkiye'nin makroekonomik istikrarı ve sürdürülebilir cari denge için **stratejik bir öncelik** olmaya devam etmektedir.

3.4. Yatırım Malları İthalatı ve Sanayileşme

Türkiye'nin cari açık sorununun önemli belirleyicilerinden biri, **yatırım malları ithalatına bağımlı üretim yapısıdır.** Sanayileşme süreci içinde makine, teçhizat ve teknoloji ithalatı kaçınılmaz bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmakta; ancak bu durum, cari açığın büyümesine ve dış finansmana duyulan ihtiyacın artmasına yol açmaktadır.

Yatırım Malları Nedir?

Yatırım malları, üretim sürecinde kullanılan ve uzun ömürlü sermaye varlıklarını oluşturan makine, ekipman ve teknolojik araçlardır.

Örnekler:

- Sanayi makineleri ve iş makineleri
- Elektrikli ve elektronik üretim hatları
- Otomasyon ve robotik sistemler
- Ulaştırma araçları
- Tarım makineleri
- Bilişim altyapısı ve yazılım lisansları

Sanayileşme hedefi olan bir ekonomi için bu mallar **kritik bir kalkınma girdisidir**.

Türkiye'nin Yatırım Malları İthalatı

Türkiye'de 1980'lerden sonra izlenen **ithal ikameci sanayileşmeden ihracata dayalı sanayileşmeye geçiş**, yatırım malları ithalatının hızla artmasına neden olmuştur.

- 2000'li yıllarda büyümenin ivmelenmesiyle makine-teçhizat ithalatı belirgin biçimde yükselmiştir.
- Türkiye'nin toplam ithalatında yatırım mallarının payı %15-20 düzeyindedir.
- Özellikle yüksek büyüme dönemlerinde (2003–2007, 2010–2011) yatırım malları ithalatı rekor seviyelere çıkmıştır.

Bu tablo, sanayileşmenin dışa bağımlılığını da gözler önüne sermektedir.

Sanayileşme ve Cari Açık Arasındaki İkilem

Teorik olarak, yatırım malları ithalatı üretim kapasitesini artırır ve uzun vadede ihracat gelirlerini büyütebilir. Ancak kısa vadede bu ithalat:

- Cari açığı artırır.
- Döviz ihtiyacını yükseltir.
- Dış finansman bağımlılığını kalıcı hâle getirir.

Türkiye'de özellikle ara malı ithalatıyla birlikte yatırım malları ithalatı cari açığın **yapısal** bir özelliği hâline gelmiştir. Örneğin bir organize sanayi bölgesine yeni otomotiv tesisi kurulduğunda, üretim hattı, robot sistemleri ve kalıp makinelerinin çoğu ithal edilmektedir.

Teknolojik Bağımlılık ve Katma Değer Sorunu

Yatırım mallarının ithalatında Türkiye'nin en önemli sorunu **teknolojik bağımlılık ve düşük yerli üretim oranıdır**.

- Yatırım malları içinde yüksek teknoloji içeren ürünlerde yerli üretim sınırlıdır.
- Teknolojik transfer sınırlı kalmakta, ithal makine ve ekipman genellikle montaj odaklı kullanılmaktadır.
- Bu nedenle yatırımların uzun vadede ihracata katkısı, bazı gelişmiş ekonomilere kıyasla daha düşük düzeyde kalmaktadır.

Bu tablo, cari açığın sadece finansman değil **sanayi politikası meselesi** olduğunu da ortaya koymaktadır.

Döviz Kuru, Maliyetler ve Yatırımlar

Döviz kuru hareketleri, yatırım malları ithalatı ve sanayileşme üzerinde iki yönlü baskı yaratmaktadır:

- Kur yükseldiğinde ithalat maliyeti artar, yatırım projelerinin finansmanı zorlaşır.
- Kur düşüken ithalat görece ucuzlar, yatırım artar ancak cari açık genişler.

Bu ikilem, Türkiye'nin makroekonomik istikrar ile büyüme hedefleri arasındaki **gerilimin temel nedenlerinden biridir.**

Sanayi Politikaları ve Çözüm Arayışları

Son yıllarda Türkiye, yatırım mallarının yerli üretimini artırmak için çeşitli politikalar benimsemiştir:

- Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı
- Yatırım teşvikleri ve vergi avantajları
- Organize sanayi bölgeleri altyapısı
- Yerli makine üretimi AR-GE destekleri

Ancak bu çabalar henüz ithalat bağımlılığını anlamlı ölçüde azaltacak seviyeye ulaşmamıştır. Sanayileşmenin ithal makine ve teknolojiye dayalı olması, cari açığın **yapısal bir özelliği** olarak kalmaya devam etmektedir.

Sonuç: Yatırım Malları ve Yapısal Cari Açık

Özetle:

- Yatırım malları ithalatı, sanayileşmenin doğal bir parçasıdır ve uzun vadeli büyüme için gereklidir.
- Ancak Türkiye'nin yüksek teknoloji makine ve ekipman üretimindeki sınırlı kapasitesi, dışa bağımlılığı sürekli kılmaktadır.
- Bu yapı, cari açığın yalnızca konjonktürel değil, **kalıcı ve yapısal bir sorun** olarak sürmesine neden olmaktadır.

Cari açığın kalıcı şekilde azaltılabilmesi, yerli yatırım malları üretimini artıracak **sanayi politikaları ve teknoloji yatırımları** ile doğrudan bağlantılıdır.

3.5. İç Tasarruf Oranları ve Tüketim Eğilimleri

Bir ülkenin cari açık sorununun kökeninde yalnızca dış ticaret dengesi değil, aynı zamanda **iç tasarruf oranları ve tüketim eğilimleri** de önemli rol oynar. Türkiye'nin cari açık sorunu, büyük ölçüde **yetersiz iç tasarruflar ve yüksek tüketim eğilimi** ile yakından ilişkilidir.

Tasarruf Nedir? Neden Önemlidir?

Ekonomide tasarruf, gelirden tüketilmeyen kısmı ifade eder. Ülke düzeyinde toplam tasarruflar:

- Hanehalkı tasarrufları
- Kamu tasarrufları
- Şirket tasarrufları

şeklinde üç ana kaynaktan oluşur. Tasarruflar, yatırımların finansmanı için iç kaynak sağlar. Yetersiz tasarruf, yatırımların dış kaynakla finanse edilmesine ve **cari açığın büyümesine** neden olur.

Türkiye'nin Tasarruf Performansı

Türkiye'nin tasarruf oranları, uzun süredir **düşük seviyelerde** seyretmektedir:

- 1980'lerde GSYH'nin %25-28'i düzeyinde olan tasarruf oranı, 2000'li yıllarda %13-17 aralığına kadar gerilemiştir.
- 2010-2020 döneminde Türkiye'nin toplam tasarruf oranı çoğu yıl %25'in altında kalmıştır.
- Türkiye, OECD ve benzer gelişmekte olan ülkelere kıyasla **daha düşük tasarruf oranına** sahiptir.

Bu düşük tasarruf oranı, Türkiye'nin yatırım ihtiyacını dış kaynaklardan karşılamasına ve **cari açığın yapısal hâle gelmesine** yol açmaktadır.

Yüksek Tüketim Eğilimi

Türkiye ekonomisinde iç talep ve **tüketim eğilimi oldukça yüksektir.**

- Gelir düzeyi arttıkça tüketim artışı, tasarrufa göre daha hızlı gerçekleşmektedir.
- Tüketim eğilimi, özellikle kredi genişlemesi ve düşük faiz dönemlerinde daha da güçlenir.
- Konut, otomobil, dayanıklı tüketim mallarına yönelik talep, ithalat talebini de artırır.

Bu eğilim, ithalata bağımlı tüketim kalıplarını güçlendirerek cari açık üzerinde baskı yaratmaktadır.

İç Tasarruf ve Cari Açık Arasındaki İlişki

Teorik olarak cari açık şu şekilde formüle edilir:

$$\text{Cari Açık} = \text{Yatırımlar} - \text{Tasarruflar}$$

Türkiye özelinde:

- Yatırımlar büyüme hedefleriyle genellikle yüksek kalmıştır.
- Tasarruf oranları düşük kaldığı için aradaki fark, dış kaynakla finanse edilmiştir.
- Dış kaynak girişleri, kısa vadeli olduğunda ekonomiyi **kırılgan** hâle getirmiştir.

Özetle, Türkiye'nin cari açık sorunu **yatırımların fazlalığından değil**, yetersiz tasarruflardan kaynaklanmaktadır.

Hanehalkı Davranışları ve Kültürel Etkenler

Türkiye'de tasarruf eğilimi üzerinde kültürel ve sosyo-ekonomik unsurlar da etkilidir:

- Tüketim toplumu algısı ve “anında tatmin” eğilimi yüksektir.
- Krediyeye erişimin kolaylaşması, tasarruf yerine borçlanma eğilimini artırmıştır.

- Hanehalkı, tasarruflarını sıklıkla döviz, altın veya gayrimenkule yönlendirmektedir. Bu durum finansal tasarrufların derinliğini sınırlamaktadır.

Kamu Tasarrufları ve Bütçe Politikası

Kamu maliyesi de tasarruflar üzerinde belirleyicidir:

- 2000'lerin başında kamu maliyesi disipline edilmiş, kamu tasarrufları artmıştır.
- Ancak 2010'lu yılların sonuna doğru kamunun harcama eğilimi yeniden yükselmiş, tasarruflar gerilemiştir.
- Kamu açıkları, toplam tasarruf havuzunu daraltarak cari açık riskini artırmıştır.

Tasarrufların Artırılması İçin Çözüm Arayışları

Türkiye'de tasarruf oranlarını artırmak için çeşitli politikalar geliştirilmiştir:

- Bireysel Emeklilik Sistemi (BES)
- Otomatik Katılım Sistemi
- Finansal okuryazarlık eğitimleri
- Yatırım araçlarının çeşitlendirilmesi

Ancak bu çabalar henüz istenen düzeyde kalıcı bir artış sağlamamıştır.

Sonuç: Tasarruf ve Cari Açığın Yapısal İlişkisi

Türkiye'nin cari açık sorunu, yalnızca dış ticaretin değil, **iç tasarruf yetersizliğinin** de bir sonucudur:

- Yatırımların yüksek kalması ve tasarrufların yetersiz olması, cari açığı kalıcı hâle getirmiştir.
- Yüksek tüketim eğilimi, ithalat talebini artırarak sorunu derinleştirmektedir.
- Kalıcı çözüm, yalnızca döviz kuru politikalarıyla değil, **iç tasarruf oranlarını artıracak ve tüketim alışkanlıklarını dengeleyecek** yapısal reformlarla mümkün olacaktır.

Bu nedenle, Türkiye'nin cari açık sorununa kalıcı çözüm arayışları, **iç tasarruf-yatırım dengesinin güçlendirilmesine** odaklanmalıdır.

3.6. Sermaye Hareketleri ve Kısa Vadeli Girişler

Türkiye'nin cari açık sorunu, yalnızca dış ticaret dengesinden değil, aynı zamanda bu açığın **nasil finanse edildiğinden** de kaynaklanmaktadır. Özellikle **kısa vadeli sermaye hareketleri**, Türkiye ekonomisinin cari açık-finansman ilişkisini belirleyen en kritik unsurlardan biridir.

Sermaye Hareketleri Nedir?

Sermaye hareketleri, bir ülkeye giren veya ülkeden çıkan finansal kaynakları ifade eder. İki ana gruba ayrılır:

- **Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY):**
 - Uzun vadeli, üretim ve istihdam yaratan yatırımlardır.

- Daha kalıcı ve ekonomiye güven göstergesidir.
- **Portföy Yatırımları ve Kısa Vadeli Sermaye Girişleri:**
 - Hisse senedi, tahvil, mevduat gibi hızlı giriş-çıkış yapabilen sıcak para hareketleridir.
 - Kısa vadede cari açığın finansmanında kullanılır, ancak **yüksek kırılabilirlik riski** taşır.

Türkiye'nin cari açık finansman yapısı incelendiğinde, **kısa vadeli sermaye girişlerinin ağırlığı dikkat çekmektedir.**

Türkiye'de Sermaye Hareketlerinin Seyri

1989'da sermaye hesabının serbest bırakılması, Türkiye'yi küresel sermaye hareketlerine tamamen açık hâle getirmiştir.

- 1990'lı yıllarda portföy yatırımları artmış, ancak kriz dönemlerinde hızla çıkış yaşanmıştır (ör. 1994 Krizi).
- 2000'li yıllarda düşük küresel faiz ortamı, Türkiye'ye yoğun sermaye girişi sağlamış, TL değerlenmiş ve cari açık büyümüştür.
- 2013 sonrası dönemde FED'in sıkılaştırma politikası, Türkiye'den sermaye çıkışını tetiklemiştir.
- 2018 Krizi, kısa vadeli sermaye akımlarının riskini bir kez daha ortaya koymuştur.

Bu seyir, Türkiye'nin cari açık-finansman ilişkisinin **kırılabilir doğasını** gözler önüne sermektedir.

Kısa Vadeli Sermaye Girişlerinin Avantajları

Kısa vadeli sermaye girişleri, bazı avantajlar sağlayabilir:

- Döviz likiditesini artırır.
- Cari açık finansmanına katkı sağlar.
- Kur üzerinde geçici istikrar oluşturur.
- Faiz oranlarını aşağı çekebilir.

Ancak bu avantajlar **geçicidir** ve finansal istikrar açısından ciddi riskler taşır.

Kısa Vadeli Girişlerin Riskleri

Türkiye örneğinde kısa vadeli sermaye girişlerinin yarattığı başlıca riskler şunlardır:

- **Ani Çıkış Riski (Sudden Stop):**
 - Küresel risk iştahının düşmesi veya ülke riskinin artması hâlinde sermaye hızla çıkar.
 - Döviz kuru üzerinde sert baskı oluşturur.
- **Kur Oynaklığı:**
 - Giriş ve çıkışlar kurda ani dalgalanmalara yol açar.
 - İthalat fiyatlarını ve enflasyonu etkiler.
- **Kredi Genişlemesi ve Balon Riski:**
 - Kısa vadeli girişler kredi bolluğuna neden olabilir.
 - Tüketim ve ithalatı artırarak cari açığı büyütür.
- **Dış Borç Riski:**

- Bankacılık ve reel sektör, kısa vadeli borçlanmaya yönelir.
- Vade uyumsuzluğu riski yükselir.

Türkiye'nin Finansman Yapısındaki Sorun

Türkiye'nin cari açık finansmanı uzun yıllardır **kısa vadeli sermaye hareketlerine bağımlı** kalmıştır. Örneğin:

- 2011'de Türkiye'nin cari açığı 77 milyar dolara ulaşırken, finansmanın büyük bölümü portföy yatırımlarından sağlanmıştır.
- Doğrudan yabancı yatırımlar, cari açığın yalnızca küçük bir kısmını karşılamaktadır.
- 2018 krizinde kısa vadeli sermaye çıkışları döviz kuru üzerinde ağır baskı oluşturmuştur.

Bu yapı, Türkiye'yi uluslararası sermaye hareketlerine karşı **yüksek kırılabilirlik taşıyan** bir ekonomi hâline getirmiştir.

Sermaye Hareketleri ve Politika Dilemmaları

Kısa vadeli sermaye girişleri, Türkiye'de para politikası üzerinde de belirleyici bir etkidir:

- Faiz indirimi → Sermaye çıkışı → Kur baskısı → Enflasyon riski
- Faiz artırımı → Sermaye girişi → Kur istikrarı → Büyüme yavaşlaması

Bu ikilem, Türkiye ekonomisinin **cari açık, büyüme ve finansal istikrar** arasındaki dengeyi sürekli olarak sorgulamasına yol açmaktadır.

Sonuç: Kısa Vadeli Sermaye ve Cari Açık Kısır Döngüsü

Özetle:

- Kısa vadeli sermaye girişleri, Türkiye'nin cari açık finansmanında önemli rol oynar.
- Ancak bu girişler, ekonomiyi küresel dalgalanmalara ve ani sermaye çıkışlarına karşı **savunmasız** bırakır.
- Türkiye'nin cari açık sorununu kalıcı biçimde çözebilmesi, finansman kompozisyonunu **daha uzun vadeli, kalıcı ve üretken sermaye girişlerine** kaydırmasıyla mümkün olacaktır.

Bu nedenle, cari açıkla mücadelede **kaliteli finansman ve sürdürülebilir sermaye hareketleri** Türkiye için stratejik önem taşımaktadır.

3.7. Faiz Politikası ve Para Politikası Etkileri

Cari açık, yalnızca dış ticaretin veya enerji ithalatının sonucu değil, aynı zamanda **faiz politikası ve para politikasının ekonomi üzerindeki etkileriyle de doğrudan bağlantılıdır**. Türkiye'nin cari açık sorununun dinamikleri, son yıllarda faiz ve para politikası kararları çerçevesinde daha da belirginleşmiştir.

Faiz Politikası ve Sermaye Hareketleri

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde faiz oranları, **uluslararası sermaye hareketlerini** önemli ölçüde etkiler:

- **Yüksek faiz oranları** → Sermaye girişi artar → Döviz kuru istikrara kavuşur → Cari açık geçici olarak finanse edilir.
- **Düşük faiz oranları** → Sermaye çıkışı riski artar → Kur baskısı oluşur → Cari açık finansmanı zorlaştırır.

Türkiye'nin 2000'li yıllarda uyguladığı görece yüksek reel faiz politikası, **kısa vadeli sermaye girişlerini** cezbetmiş ve TL'nin değerlenmesine yol açmıştır. Ancak bu durum ithalatı ucuzlatmış, cari açık genişlemiştir.

Faiz-Kur Dengesi ve Cari Açık İkilemi

Türkiye'de cari açık ile faiz politikası arasında sürekli bir **ikilem** vardır:

- Faizler düşürülerek büyüme ve iç talep desteklenmek istenir. Ancak bu durumda ithalat artar, cari açık büyür.
- Faizler artırılarak döviz kuru baskısı azaltılmak istenir. Ancak bu durum büyümeyi yavaşlatır, yatırımları ve tüketimi sınırlar.

Bu ikilem, Türkiye ekonomisinin **kırılgan yapısını** ortaya koymaktadır.

Para Politikası ve Döviz Kuru İstikrarı

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), para politikası araçlarını kullanarak cari dengeyi dolaylı yoldan etkiler:

- **Politika faizi artışı**, TL'yi cazip hâle getirir, döviz kurunu stabilize eder. Cari açık finansmanı kolaylaştırır.
- Ancak faiz artışı iç talebi yavaşlatarak büyümeyi sınırlar.
- **Faiz indirimi**, büyümeyi hızlandırır, ancak döviz talebini artırır, kur üzerindeki baskı cari açığı büyütür.

Özellikle 2018 sonrası dönemde Türkiye'nin para politikası tercihi, **düşük faiz – yüksek büyüme** stratejisine yönelmiştir. Ancak bu tercih, TL'de ciddi değer kayıplarına ve ithalat maliyetlerinin yükselmesine neden olmuştur.

Kur Geçişkenliği ve Enflasyon

Faiz ve para politikası kararları, **kur geçişkenliği** yoluyla cari açık üzerinde önemli etki oluşturur:

- Döviz kurundaki artış → İthal malların fiyatını yükseltir → İç piyasada maliyet enflasyonu oluşturur.
- Enflasyon → Rekabet gücünü zayıflatır → İhracatı olumsuz etkiler → Cari açık daralmakta sınırlı kalır.

Türkiye ekonomisinde kur geçişkenliği oldukça yüksektir. Bu nedenle döviz kuru istikrarsızlığı, cari dengeyi kalıcı biçimde düzeltmekten ziyade yeni makroekonomik sorunlar oluşturur.

2013 Sonrası Para Politikası Deneyimi

2013 sonrası dönemde Türkiye'nin para politikası deneyimi, cari açık açısından öğretici olmuştur:

- FED'in faiz artış sinyali sonrası Türkiye'de sermaye çıkışı başlamış, TL değer kaybetmiştir.
- 2018'de düşük faiz politikası ısrarı döviz krizine yol açmış, cari açık hızlı daralmış ancak **ekonomik daralma pahasına** gerçekleşmiştir.
- 2021 ve sonrası dönemde **Yeni Ekonomi Modeli** çerçevesinde düşük faiz stratejisi izlenmiş, kurda yükseliş ve enflasyonda patlama yaşanmıştır.

Bu gelişmeler, cari açık ile faiz politikası arasındaki hassas ilişkiyi bir kez daha ortaya koymuştur.

Sonuç: Faiz, Para Politikası ve Cari Açık

Özetle:

- Türkiye'nin cari açık sorunu, **faiz politikası ve para politikası tercihlerinden** bağımsız değildir.
- Düşük faiz → Büyüme → İthalat artışı → Cari açık büyümesi
- Yüksek faiz → Sermaye girişi → Kur istikrarı → Büyümenin yavaşlaması
- Döviz kuru dalgalanmaları, cari açık üzerinde hem düzeltici hem de **maliyetli** etki oluşturur.

Türkiye için kalıcı çözüm, sadece faiz oranlarıyla değil, **yapısal reformlar ve üretim yapısındaki dönüşümle** mümkün olacaktır. Para politikası, cari açık üzerindeki etkisini ancak bu yapısal dönüşümlerle birlikte kalıcı şekilde gösterebilir.

4. Cari Açığın Finansmanı

4.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Cari açık yalnızca bir ülkenin dış ticaret performansını değil, aynı zamanda bu açığın **nasıl finanse edildiğini** de gündeme getirir. Türkiye'nin cari açık finansmanında en kritik unsurlardan biri, **doğrudan yabancı yatırımlar (DYY)** olmuştur. Ancak Türkiye'nin DYY performansı, potansiyeline göre zaman zaman sınırlı kalmış ve cari açığın sürdürülebilirliğine yönelik tartışmaları canlı tutmuştur.

Doğrudan Yabancı Yatırım Nedir?

Doğrudan yabancı yatırım, yabancı bir yatırımcının başka bir ülkede:

- Yeni bir işyeri kurması
- Var olan bir işletmeyi satın alması veya ortak olması
- Üretim kapasitesini artırması
- Teknoloji, bilgi ve yönetim becerisi transfer etmesi

şeklindeki kalıcı ve uzun vadeli yatırımlarını ifade eder.

DYY, kısa vadeli portföy yatırımlarından farklıdır:

- Daha istikrarlıdır.
- Üretim, istihdam ve ihracat kapasitesini artırır.
- Ekonomiye duyulan güvenin göstergesi olarak kabul edilir.

Bu nedenle cari açığın “**kaliteli finansmanı**” açısından en çok tercih edilen sermaye girişidir.

Türkiye’de DYY’nin Seyri

Türkiye’de DYY girişleri 1980’lerden itibaren yasal olarak serbest bırakılmıştır. Ancak esas sıçrama, 2000’li yılların ortasında yaşanmıştır:

- 2002-2013 arasında Türkiye’ye giren DYY miktarı yıllık ortalama 10-15 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştır.
- 2006 yılı, yaklaşık 20 milyar dolar ile DYY’nin zirve yaptığı yıl olmuştur.
- Ancak 2013 sonrası dönemde jeopolitik riskler, küresel dalgalanmalar ve iç siyasi belirsizlikler DYY akışını zayıflatmıştır.
- 2020’li yıllarda DYY girişleri önceki dönemlere göre daha düşük seyretmiştir.

Türkiye’nin DYY performansı, **istikrar ve öngörülebilirlik** ile doğrudan ilişkilidir.

DYY’nin Cari Açığın Finansmanına Katkısı

DYY, cari açığın finansmanında şu açılardan önemlidir:

- Kısa vadeli değildir → Ani çıkış riski düşüktür.
- Üretim ve ihracat kapasitesini artırır → Orta-uzun vadede cari açığı azaltabilir.
- Finansal istikrarı güçlendirir → Dış borç yükünü hafifletir.
- Yatırım yapılan sektörlere teknoloji ve know-how transferi sağlar.

Ancak Türkiye’de DYY’nin cari açık finansmanına katkısı **sınırlı kalmıştır**. Örneğin:

- 2011 yılında 77 milyar dolarlık cari açığın yalnızca 16 milyar doları DYY ile finanse edilmiştir.
- Kalan kısım, kısa vadeli sermaye hareketleri ve borçlanma yoluyla karşılanmıştır.

Bu durum, Türkiye’nin cari açık finansmanında **kırılganlık riskini** artırmaktadır.

DYY’nin Sektörel Dağılımı

Türkiye’ye gelen DYY’nin önemli bölümü **hizmetler ve gayrimenkul sektörlerine** yönelmiştir:

- Bankacılık ve finans
- Telekomünikasyon
- Perakende ticaret
- Gayrimenkul alımları (özellikle 2010 sonrası dönem)

Sanayi ve teknoloji alanındaki DYY ise görece sınırlı kalmıştır. Oysa **üretim ve ihracat potansiyelini artıracak yatırımlar**, cari açık açısından daha faydalıdır.

DYY'yi Etkileyen Faktörler

Türkiye'de DYY akışını etkileyen başlıca faktörler şunlardır:

- Makroekonomik istikrar
- Hukukun üstünlüğü ve yatırım ortamı güvenilirliği
- Kur politikasındaki öngörülebilirlik
- Jeopolitik riskler
- Küresel likidite koşulları

Bu faktörlerin bozulması, DYY girişlerini yavaşlatmış ve Türkiye'nin cari açık finansmanında **kısa vadeli kaynaklara bağımlılığı** artırmıştır.

Sonuç: DYY ve Cari Açık İlişkisi

Özetle:

- DYY, cari açığın finansmanında **en sağlıklı ve sürdürülebilir kaynaktır**.
- Türkiye'nin 2000'li yıllarda artan DYY performansı, cari açık riskini kısmen hafifletmiştir.
- Ancak son yıllarda DYY girişlerinde yaşanan düşüş, cari açığın kısa vadeli sermaye ile finanse edilmesine yol açmış ve ekonominin kırılganlığını artırmıştır.
- Türkiye'nin cari açık sorununu kalıcı biçimde çözebilmesi, DYY'yi **sanayi, teknoloji ve ihracat odaklı sektörlerle** çekebilmesine bağlıdır.

Bu nedenle DYY, yalnızca finansman kaynağı değil, aynı zamanda **Türkiye'nin ekonomik dönüşüm hedeflerinin** en önemli unsurlarından biri olmaya devam etmektedir.

4.2. Kısa Vadeli Sermaye Girişleri (Portföy Yatırımları)

Cari açığın finansmanında kullanılan kaynakların niteliği, bir ülkenin ekonomik istikrarı açısından **kritik bir belirleyicidir**. Türkiye'nin cari açık finansmanında uzun yıllardır önemli bir paya sahip olan **kısa vadeli sermaye girişleri**, özellikle portföy yatırımları, ekonominin kırılganlık düzeyini artıran önemli unsurlardan biridir.

Portföy Yatırımı Nedir?

Portföy yatırımları, yabancı yatırımcıların bir ülkenin finansal piyasalarına yaptığı kısa veya orta vadeli sermaye yatırımlarıdır. Bu yatırımlar şunları kapsar:

- Hisse senetleri alımları
- Devlet iç borçlanma senetleri (tahvil-bono) yatırımları
- Banka mevduatları
- Para piyasası araçları

Özellikleri:

- Hızla giriş-çıkış yapabilirler (yüksek likidite)
- Döviz kuru üzerinde ani baskılar oluşturabilirler
- Faiz oranı farklılıklarından ve kısa vadeli kazanç fırsatlarından etkilenirler

Bu özellikler nedeniyle portföy yatırımları **sıcak para** olarak da anılmaktadır.

Türkiye’de Portföy Yatırımlarının Seyri

Türkiye, 1989 yılında sermaye hareketlerini serbestleştirerek portföy yatırımlarına tamamen açılmıştır. Bu tarihten itibaren:

- 1990’lı yıllarda portföy yatırımları dalgalı seyretmiş, 1994 Krizi gibi dönemlerde sert çıkışlar yaşanmıştır.
- 2000’li yıllarda küresel düşük faiz ortamı ve Türkiye’nin yüksek faiz politikası, portföy yatırımlarını cezbetmiştir.
- 2010-2013 döneminde Türkiye, küresel likidite bolluğundan en çok yararlanan ülkelerden biri olmuştur.
- 2013 sonrası FED’in faiz artışı sinyalleriyle birlikte sermaye çıkışları başlamıştır.
- 2018 krizi, portföy yatırımlarının ne kadar kırılğan olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Örneğin, 2011’de Türkiye’nin cari açığının finansmanında portföy yatırımları belirleyici rol oynamış, ancak bu durum döviz kurunu **aşırı değerli** tutarak ithalatı artırmış ve cari açığı derinleştirmiştir.

Avantajları ve Rolü

Portföy yatırımlarının bazı avantajları vardır:

- Döviz likiditesi sağlar → Cari açık kısa vadede finanse edilir.
- Finansal piyasalara derinlik katar.
- Kamu borçlanma maliyetlerini düşürebilir.

Ancak bu avantajlar **kısa vadelidir** ve ciddi riskler taşır.

Portföy Yatırımlarının Riskleri

Portföy yatırımları, Türkiye ekonomisi için bazı önemli riskler oluşturmaktadır:

- **Ani Çıkış Riski (Sudden Stop):**
 - Küresel risk iştahı düştüğünde veya Türkiye’ye olan güven sarsıldığında sermaye hızla çıkar.
 - Döviz kuru hızla yükselir, mali piyasalar sarsılır.
- **Kur Oynaklığı:**
 - Giriş ve çıkışlar, döviz kurunda ani dalgalanmalara yol açar.
 - İthalat maliyetleri ve enflasyon üzerinde baskı oluşur.
- **Ekonomik Balon Riski:**
 - Kısa vadeli girişler kredi bolluğu oluşturabilir.
 - Tüketim ve ithalat artışı → Cari açık büyümesi.
- **Kırılğanlık:**
 - Cari açık finanse edilirken ekonomi dış şoklara daha açık hâle gelir.

Finansman Kalitesi Tartışması

Türkiye’nin cari açık finansmanında **kalite sorunu** sıkça gündeme gelir. Çünkü:

- Doğrudan yabancı yatırımlar uzun vadeli ve üretken yatırımlardır.

- Portföy yatırımları ise **spekülatif** ve kısa vadeli.

Bu nedenle Türkiye'nin cari açık finansmanında portföy yatırımlarının payı arttıkça, ekonominin **kırılganlık riski** yükselmektedir.

Son Yıllarda Gelişmeler

2013 sonrası dönemde:

- FED'in faiz artış süreci → Türkiye'den sermaye çıkışını hızlandırdı.
- TL ciddi şekilde değer kaybetti.
- Portföy yatırımları dalgalandı, finansman baskısı arttı.

Özellikle 2018 ve sonrası dönemde, Türkiye'nin **kur korumalı mevduat sistemi** gibi önlemler getirmesi, portföy hareketlerinin döviz üzerindeki baskısını hafifletmeye yönelik çabalardır. Ancak bu yöntemler yapısal çözüm sunmamaktadır.

Sonuç: Portföy Yatırımları ve Cari Açık

Özetle:

- Portföy yatırımları, cari açığın kısa vadeli finansmanında önemli rol oynar.
- Ancak bu yatırımlar, ani çıkış riski ve kur oynaklığı nedeniyle ekonomiyi **kırılgan** hâle getirir.
- Türkiye'nin cari açık sorununu kalıcı biçimde çözebilmesi, finansman kompozisyonunu **daha uzun vadeli ve üretken sermaye girişlerine** yönlendirmesine bağlıdır.

Bu nedenle portföy yatırımları, Türkiye ekonomisi için **çift taraflı bir kılıç** olmaya devam etmektedir.

4.3. Dış Borçlanma

Cari açığın finansmanı, bir ülkenin dış ekonomik ilişkilerinin sürdürülebilirliği açısından kritik bir konudur. Türkiye'de cari açık finansmanında önemli kalemlerden biri de **dış borçlanmadır**. Ancak dış borç, hem makroekonomik istikrarı hem de ülkenin bağımsız karar alma kapasitesini etkileyen önemli riskler barındırır.

Dış Borçlanma Nedir?

Dış borçlanma; bir ülkenin kamu kesimi, özel sektör veya finansal kuruluşlarının **yurt dışından kredi, tahvil veya diğer borçlanma araçları yoluyla** sağladığı finansmandır.

- **Kamu Dış Borçlanması:** Devletin veya Hazine'nin yurt dışından borçlanmasıdır.
- **Özel Sektör Dış Borçlanması:** Şirketler ve bankalar tarafından alınan dış krediler veya ihraç edilen eurobond'lar.
- **Kısa Vadeli Dış Borç:** Vadesi bir yıl ve daha kısa olan borçlar.
- **Uzun Vadeli Dış Borç:** Vadesi bir yılın üzerinde olan borçlar.

Türkiye'nin dış borç yapısında özellikle **özel sektörün payı** oldukça yüksektir.

Türkiye'nin Dış Borçlanma Seyri

Türkiye'nin dış borçlanma süreci, 1980 sonrası dönemde hız kazanmıştır:

- **1980'ler:** Ekonominin dışa açılmasıyla dış borç stoku büyümeye başlamıştır.
- **1990'lar:** Kamu maliyesindeki açıklar nedeniyle kamu dış borçlanması artmıştır. 1994 Krizi dış borçlanmanın sürdürülemez olduğunu göstermiştir.
- **2000'ler:** 2001 krizinden sonra mali disiplin sağlanmış, özel sektör dış borçlanması hızla artmıştır.
- **2010'lar:** Türkiye'nin dış borç stokunun önemli bölümü özel sektöre ait hâle gelmiştir.
- **2018 ve sonrası:** Kur şokları, dış borçların TL karşılığını hızla artırmış, özellikle özel sektör bilançolarını zorlamıştır.

2020'li yıllara gelindiğinde Türkiye'nin toplam dış borç stoku 400 milyar dolar civarına ulaşmıştır. Bu, GSYH'nin yaklaşık %50'sine yakın bir düzeye işaret etmektedir.

Dış Borçlanmanın Cari Açıkla İlişkisi

Türkiye örneğinde dış borçlanmanın cari açıkla ilişkisi güçlüdür:

- İç tasarruf oranları düşük → Yatırımlar dış kaynakla finanse edilir → Cari açık büyür.
- Cari açık, kısa vadede dış borçlanmayla finanse edilir → Borç stoku artar.
- Dış borç geri ödemeleri döviz gerektirir → Kur baskısı oluşturur.

Dolayısıyla **cari açık ile dış borçlanma arasında kısır döngü** oluşabilir.

Kamu ve Özel Sektör Borçlanması

Türkiye'nin dış borç yapısı, çoğu ülkeye göre farklılık göstermektedir:

- 1990'larda dış borcun büyük kısmı kamudayken, günümüzde özel sektör borcu öne çıkmıştır.
- Bankalar, uluslararası piyasalardan sendikasyon kredileriyle finansman sağlamıştır.
- Reel sektör, özellikle enerji, inşaat ve altyapı sektörlerinde büyük dış borç yükü taşımaktadır.

Özel sektör borcu döviz cinsinden olduğunda, TL'deki değer kaybı şirket bilançolarını hızla bozmaktadır.

Dış Borcun Riskleri

Dış borçlanmanın bazı avantajları olsa da önemli riskleri vardır:

- **Kur Riski:** Döviz cinsinden borç, TL değer kaybettiğinde mali yükü hızla artırır.
- **Vade Riski:** Kısa vadeli borç stoku yüksekse finansman baskısı artar.
- **Faiz Riski:** Küresel faiz oranları yükseldiğinde borçlanma maliyeti artar.
- **Güven Riski:** Yatırımcıların ülkeyi riskli görmesi borçlanma imkânını kısıtlar.

Örneğin 2018'de yaşanan kur şoku, dış borç yükünü TL bazında artırmış ve şirket bilançolarını ciddi biçimde zorlamıştır.

Dış Borçlanma ve Finansman Kalitesi

Türkiye'nin cari açık finansmanında dış borçlanmanın ağırlığı, finansman kalitesi tartışmalarını gündeme getirmiştir:

- **Doğrudan yabancı yatırımlar** uzun vadeli ve üretim odaklıdır.
- **Dış borçlanma** ise geri ödeme yükümlülüğü doğurur ve ekonomiyi kırılgan hâle getirir.

Türkiye için dış borçlanma, cari açığı kısa vadede finanse etse de uzun vadede **kırılganlık ve bağımlılık riski** taşır.

Sonuç: Dış Borçlanmanın Rolü ve Sınırları

Özetle:

- Türkiye'nin düşük tasarruf oranı, dış borçlanmayı cari açığın finansmanında **zorunlu bir araç** hâline getirmiştir.
- Ancak dış borç, döviz kuru, faiz ve vade riskleri nedeniyle cari açık sorununu yapısal olarak çözemez.
- Sürdürülebilir cari denge, dış borçlanmanın değil, **ihracatın artırılması, ithalatın rasyonelleştirilmesi ve tasarruf oranlarının yükseltilmesi** ile mümkündür.

Türkiye'nin cari açık sorununun kalıcı çözümü, dış borçlanmayı azaltacak ve **iç kaynak oluşturma kapasitesini artıracak** yapısal reformlara bağlıdır.

4.4. Swap ve Rezerv Kullanımı

Cari açığın finansmanı, yalnızca dış borçlanma veya sermaye girişleriyle değil, aynı zamanda **Merkez Bankası'nın döviz rezervleri ve swap işlemleri** gibi finansal araçlarıyla da ilişkilidir. Özellikle Türkiye gibi cari açık veren ve döviz dalgalanmalarına açık ekonomilerde, swap ve rezerv kullanımı önemli bir denge unsuru hâline gelmiştir. Ancak bu araçların sürdürülebilirliği ve şeffaf kullanımı, makroekonomik istikrar açısından büyük önem taşır.

Swap Nedir?

Swap, finansal piyasalarda iki tarafın belirli bir süre için para veya faiz oranı takası yaptığı işlemdir. Döviz piyasasında swap işlemleri genellikle şu amaçlarla kullanılır:

- Kısa vadeli döviz likiditesi sağlamak
- Döviz kurunu geçici olarak stabilize etmek
- Rezerv pozisyonunu güçlendirmek

Türkiye özelinde Merkez Bankası, swap işlemleriyle **yurt içi ve yurt dışındaki bankalardan döviz alıp TL vermektedir**. Böylece döviz rezervleri bilanço üzerinde artırılmış görünür.

Türkiye'de Swap İşlemlerinin Rolü

Son yıllarda Türkiye'de swap işlemleri, **cari açığın finansmanına dolaylı katkı sağlayan** bir mekanizma hâline gelmiştir:

- Döviz likiditesi yetersiz dönemlerde Merkez Bankası, swap yoluyla döviz temin etmiş ve piyasaya döviz satışı yapabirmiştir.
- 2018 sonrası dönemde swap kullanımı belirgin şekilde artmıştır.

- 2020 ve sonrası dönemde swaplarla rezerv artırma yöntemi sıkça kullanılmıştır.

Örneğin 2021 sonunda Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın brüt rezervlerinin yaklaşık 40-50 milyar dolarlık kısmının swap kaynaklı olduğu belirtilmiştir.

Swap İşlemlerinin Avantajları

Swap işlemleri bazı avantajlar sunar:

- Kısa vadede döviz likiditesini artırır.
- Döviz kuru üzerindeki baskıyı geçici olarak hafifletir.
- Piyasalara güven verme aracı olarak kullanılabilir.

Ancak bu avantajlar **geçicidir**.

Swap İşlemlerinin Riskleri

Türkiye'de swapların aşırı kullanımı önemli riskler doğurmuştur:

- **Gerçek Rezervleri Gizleme Riski:** Swap yoluyla elde edilen döviz, brüt rezervleri şişirir. Ancak bu döviz Merkez Bankası'nın gerçek mülkiyetinde değildir.
- **Geri Ödeme Yükümlülüğü:** Swapların vadesi geldiğinde geri ödenmesi gerekir. Bu da gelecekte yeni döviz talebi oluşturur.
- **Piyasa Güveni:** Swapların aşırı kullanımı şeffaflık sorunları oluşturur ve piyasa güvenini sarsabilir.

Bu nedenle swap yoluyla artırılan rezervler, "kullanılabilir rezerv" olarak değerlendirilmez.

Rezerv Kullanımı ve Cari Açık

Merkez Bankası rezervleri, cari açık finansmanında **nihai savunma hattı** olarak görülebilir. Rezerv kullanımı, cari açığın veya döviz krizlerinin anlık baskısını hafifletebilir. Ancak:

- Rezervlerin satılması döviz kurunu geçici olarak baskılar.
- Sürekli rezerv kullanımı, rezervlerin erimesine ve risk priminin yükselmesine yol açar.
- Rezerv azalması, ülkenin dış borç ödemelerinde sıkıntı oluşturabilir.

Türkiye, özellikle 2018 sonrası dönemde kur baskılarını hafifletmek için rezerv satışına başvurmuştur. Ancak bu yöntem kalıcı çözüm sağlamamış, rezerv kaybı piyasa güvenini zedelemiştir.

Swap ve Rezerv Kullanımının Cari Açıkla İlişkisi

Swap ve rezerv kullanımı cari açığın **finansmanı değil, yönetimidir**.

- Cari açık büyüdüğünde döviz talebi artar.
- Sermaye girişleri yetersizse Merkez Bankası rezerv satışı veya swap kullanımı devreye girer.
- Ancak bu yöntemler, cari açığı kapatmaz; yalnızca döviz piyasasındaki baskıyı geçici olarak hafifletir.

Dolayısıyla swap ve rezerv kullanımı, **yapısal bir cari açık çözümü değil, kısa vadeli bir müdahale aracıdır.**

Sonuç: Kısa Vadeli Araçların Sınırı

Özetle:

- Swap işlemleri ve rezerv kullanımı, cari açık nedeniyle oluşan döviz baskılarını geçici olarak hafifletir.
- Ancak aşırıya kaçıldığında bu araçlar, **şeffaflık sorunları ve güven kaybı** oluşturur.
- Türkiye'nin cari açık sorununu kalıcı biçimde çözebilmesi, swap veya rezerv kullanımıyla değil, **ihracat artışı, ithalat yapısının iyileştirilmesi ve finansman kalitesinin artırılmasıyla** mümkündür.

Swap ve rezerv kullanımı, **bir köprü** işlevi görebilir; ancak bu köprü, sağlam bir ekonomik yapıya dayanmadıkça uzun süre taşımaya yetmez.

4.5. Finansman Kalitesinin Analizi

Bir ülkenin cari açığı yalnızca **ne kadar büyük olduğu** ile değil, aynı zamanda **nasıl finanse edildiği** ile de değerlendirilir. Bu noktada finansman kalitesi, cari açığın sürdürülebilirliği ve ekonominin kırılganlığı açısından kritik bir ölçüttür. Türkiye'nin cari açık sorunu da tam bu bağlamda, finansman kalitesine dair tartışmaların odağında yer almaktadır.

Finansman Kalitesi Nedir?

Finansman kalitesi, cari açığın karşılandığı sermaye girişlerinin:

- **Vade yapısı (kısa mı, uzun mu?)**
- **Kaynağın türü (borç mu, sermaye yatırımı mı?)**
- **Ekonomiye katkısı (üretim ve ihracatı artırıyor mu?)**
- **Sürdürülebilirliği (ani çıkış riski var mı?)**

gibi ölçütlerle değerlendirilmesidir.

Basitçe söylemek gerekirse:

- **Yüksek kaliteli finansman:** Uzun vadeli, üretim odaklı, ekonomiye kalıcı katkı sağlar.
- **Düşük kaliteli finansman:** Kısa vadeli, spekülasyon, ani çıkış riski yüksek, ekonomiyi kırılganlaştırır.

Türkiye'nin Finansman Kalitesi Profili

Türkiye'nin cari açık finansman yapısı, uzun yıllar **düşük kaliteli finansmana dayalı** kalmıştır:

- **2000'ler ve 2010'lar:**
 - Yüksek reel faiz ve güçlü iç talep → Kısa vadeli portföy yatırımlarını cezbetmiştir.
 - Döviz kuru uzun süre değerli kalmış, ithalat artmış, cari açık büyümüştür.
- **Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY):**

- Türkiye'ye giren DYY görece sınırlı kalmıştır.
- Gelen yatırımların önemli kısmı gayrimenkul ve hizmet sektörüne yönelmiş, sanayi ve teknoloji odaklı yatırımlar sınırlı kalmıştır.
- **Özel Sektör Dış Borçlanması:**
 - Özellikle bankalar ve reel sektör, dış borçla büyümesini finanse etmiştir.
 - Dövizle borçlanma, kur şoklarında şirket bilançolarını hızla bozmaktadır.

Bu tablo, Türkiye'nin finansman kalitesinin **sürdürülebilirlik açısından zayıf** olduğunu göstermektedir.

Finansman Kalitesini Belirleyen Unsurlar

Türkiye'nin finansman kalitesini etkileyen başlıca unsurlar şunlardır:

- **Makroekonomik İstikrar:** Enflasyon, bütçe dengesi, büyüme oranları.
- **Kur Politikası:** Öngörülebilir kur politikası, yatırımcı güveni açısından kritik.
- **Jeopolitik Riskler:** Türkiye'nin bulunduğu coğrafya, yatırımcı algısını sürekli etkilemektedir.
- **Yatırım Ortamı ve Hukukun Üstünlüğü:** Uzun vadeli yatırımcı için en önemli kriterlerden biridir.
- **Küresel Likidite Koşulları:** Gelişmekte olan ülkelerin kaderini büyük ölçüde belirler.

Finansman Kalitesi ve Kırılganlık

Finansman kalitesinin düşük olması, Türkiye ekonomisinde **kırılganlıkları artırmaktadır:**

- Ani sermaye çıkışları → Döviz kuru hızla yükselir.
- Kur şokları → İthalat maliyetlerini artırır → Enflasyon yükselir.
- Kısa vadeli borç yükü → Döviz rezervleri üzerinde baskı oluşturur.
- Yüksek dış borç geri ödemesi → Finansman baskısını büyütür.

Örneğin 2018 krizinde kısa vadeli sermaye çıkışı ve kur şoku, Türkiye'nin finansman yapısındaki kırılganlığı net biçimde ortaya koymuştur.

Finansman Kalitesini Artırma Stratejileri

Türkiye'nin finansman kalitesini artırması için şu stratejiler kritik önem taşır:

- **Doğrudan Yabancı Yatırımları Çekmek:** Özellikle sanayi, teknoloji ve ihracat odaklı sektörlerle yatırım sağlamak.
- **Yerli Tasarrufları Artırmak:** Dış borç ihtiyacını azaltacak iç kaynak oluşturmak.
- **Makroekonomik İstikrarı Sağlamak:** Kur, enflasyon ve faiz istikrarı yatırımcı güveni için vazgeçilmezdir.
- **Hukuk Devleti ve Şeffaflık:** Yatırımcı algısını güçlendirmek için kritik önemdedir.
- **Kur Riskini Yönetmek:** Reel sektörü döviz riskine karşı koruyacak finansal araçlar geliştirmek.

Sonuç: Finansman Kalitesi ve Cari Açığın Geleceği

Özetle:

- Cari açık sorunu sadece büyüklüğüyle değil, **nasıl finanse edildiğiyle** de değerlendirilmelidir.
- Türkiye'nin sürdürülebilir bir büyüme modeli kurabilmesi, finansman kalitesinin yükseltilmesine bağlıdır.
- Kısa vadeli sermaye yerine **uzun vadeli, üretken, ihracat odaklı finansman** Türkiye'nin cari açık sorununa kalıcı çözüm sunabilir.

Türkiye'nin cari açık sorunu, ancak **nitelikli finansman** ve yapısal reformlarla istikrarlı biçimde yönetilebilir.

5. Cari Açık, Büyüme ve Kırılganlıklar

5.1. Büyüme ile Cari Açık İlişkisi: Twin Deficit Hipotezi

Türkiye'nin cari açık sorunu, yalnızca dış ticaret dengesi veya finansman yapısıyla değil, **ekonomik büyüme hedefleriyle de doğrudan bağlantılıdır**. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde büyüme ile cari açık arasında kurulan ilişki, literatürde "**Twin Deficit Hipotezi**" (**İkiz Açık Hipotezi**) olarak adlandırılır ve Türkiye'nin son kırk yıllık ekonomik deneyimi bu hipotezi güçlü şekilde yansıtmaktadır.

Twin Deficit Hipotezi Nedir?

Twin Deficit Hipotezi, iki önemli makroekonomik değişken arasındaki ilişkiye dikkat çeker:

- **Bütçe Açığı (Maliye Açığı)**
- **Cari Açık (Dış Denge Açığı)**

Hipoteze göre:

- Devlet bütçe açığı büyüdüğünde → İç tasarruflar azalır.
- Tasarruf açığı → Dış kaynak ihtiyacını artırır.
- Dış kaynak ihtiyacı → Cari açık şeklinde ortaya çıkar.

Yani mali disiplin bozulduğunda, ülkenin cari işlemler dengesi de olumsuz etkilenir. Ayrıca Twin Deficit Hipotezi, hızlı büyüme dönemlerinde cari açığın büyüme maliyeti olarak ortaya çıkabileceğini savunur.

Türkiye'de Büyüme ve Cari Açık İlişkisi

Türkiye'nin ekonomik yapısı, Twin Deficit Hipotezi'nin tipik bir örneğini sunmaktadır:

- **Yüksek Büyüme – Artan Cari Açık:**
Türkiye'nin yüksek büyüme dönemleri (2002–2007, 2010–2011) genellikle cari açığa sıçramalarla eşleşmiştir.
- **İthalata Bağımlı Büyüme:**
Türkiye'nin sanayi üretimi büyük ölçüde ithal ara malına dayandığı için büyüme arttıkça ithalat da hızlanır.
- **Tüketim ve İç Talep:**
İç talep patlaması → Tüketim artışı → İthalat talebini yükseltir → Cari açık genişler.

Örneğin:

- 2011 yılında Türkiye %8,8 büyürken, cari açık GSYH'nin %9'una yükselerek rekor kırmıştır.
- 2017'de %7,5'lik büyüme, cari açığın yeniden 47 milyar dolara çıkmasına yol açmıştır.

Bu tablo, Türkiye'de büyüme ve cari açık arasındaki **doğrudan ve güçlü bağı** açıkça göstermektedir.

Maliye Politikası ve Twin Deficit İlişkisi

Türkiye'de Twin Deficit Hipotezi yalnızca büyüme üzerinden değil, **bütçe dengesi** üzerinden de etkisini göstermiştir:

- Kamu harcamalarının artması → Bütçe açığı büyür → İç tasarruf azalır.
- İç tasarruf açığı → Cari açığı büyütür.

2000'li yılların başında mali disiplin sağlandığında cari açık görece kontrol altında tutulabilmiş, ancak büyüme hızlandıkça iç talep yine cari açığı artırmıştır.

Kur Politikası ve Twin Deficit Dinamikleri

Kur politikası, Twin Deficit Hipotezi'nin Türkiye'deki işleyişinde kritik rol oynamıştır:

- Yüksek sermaye girişleri → TL'nin değerlenmesine yol açar.
- Değerli TL → İthalatı ucuzlatır → Cari açık büyür.
- Değerli TL ayrıca ihracatın rekabetçiliğini azaltır.

Böylece, büyüme ve cari açık arasındaki ilişki **kur dinamikleriyle daha da güçlenir**.

Twin Deficit Hipotezi ve Kırılganlık

Türkiye'de Twin Deficit Hipotezi'nin en önemli sonucu, ekonominin **kırılganlığıdır**.

- Yüksek cari açık, dış finansmana bağımlılığı artırır.
- Küresel sermaye koşullarının değişmesi → Ani sermaye çıkışları → Döviz krizleri.
- Kur şokları → Enflasyon ve finansal istikrarsızlık.

Örneğin 2018 krizi, büyüme ile cari açık arasındaki kırılgan ilişkiyi ve Twin Deficit Hipotezi'nin Türkiye açısından ne kadar geçerli olduğunu gözler önüne sermiştir.

Türkiye İçin Twin Deficit Hipotezinin Geleceği

Özetle:

- Türkiye'nin ekonomik büyümesi, **ithalata bağımlı bir model** üzerine kuruludur.
- Bu yapı, büyüme arttıkça cari açığın büyümesine yol açmaktadır.
- Cari açık büyüdükçe finansman baskısı ve kırılganlık artmaktadır.
- Twin Deficit Hipotezi, Türkiye için hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

Türkiye'nin bu döngüyü kırabilmesi için:

- **Yerli üretim kapasitesinin artırılması,**
- **Katma değeri yüksek ihracatın geliştirilmesi,**

- **Mali disiplinin sürdürülmesi** gereklidir.

Twin Deficit Hipotezi'nin Türkiye'de geçerli olması, cari açık sorununu yalnızca bir dış ticaret sorunu olmaktan çıkarıp, **makroekonomik yönetim ve yapısal dönüşüm sorunu** hâline getirmiştir.

5.2. Sürdürülebilirlik Analizleri

Cari açık, yalnızca rakamsal büyüklüğüyle değerlendirilmez. Asıl önemli soru şudur: “**Bu açık sürdürülebilir mi?**” Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için cari açık sorununun merkezinde, sürdürülebilirlik analizleri yer alır. Çünkü sürdürülemez cari açık, kriz riskini ve makroekonomik istikrarsızlığı beraberinde getirir.

Cari Açığın Sürdürülebilirliği Ne Demektir?

Bir ülkenin cari açığı sürdürülebilirdir, eğer:

- Dış borç stokunu **kontrol altında tutabilecek** kadar gelir elde edebiliyorsa,
- Döviz gelirleri (ihracat, turizm, hizmet gelirleri) döviz giderlerini karşılamada yeterliyse,
- Finansman **istikrarlı, uzun vadeli ve uygun maliyetli** kaynaklardan sağlanıyorsa,
- Ekonomi büyüme ve borç geri ödeme kapasitesini sürdürebiliyorsa.

Özetle sürdürülebilir cari açık, ülkenin gelecekte dış yükümlülüklerini çevirmekte **zorluk yaşamayacağı** düzeyde bir açık demektir.

Sürdürülebilirlik Ölçütleri

Ekonomik literatürde cari açığın sürdürülebilirliğini analiz etmek için bazı göstergeler kullanılır:

- **Cari Açık / GSYH Oranı:**
Genelde %3-5 arası bir seviye gelişmekte olan ülkeler için makul kabul edilir. Ancak bu oran, ülkenin büyüme potansiyeline, finansman yapısına ve döviz kazanma kapasitesine bağlıdır.
- **Net Dış Borç / GSYH Oranı:**
Yüksek dış borç, sürdürülebilirlik riskini artırır.
- **Kısa Vadeli Dış Borç / Rezerv Oranı:**
Rezervlerin kısa vadeli dış borcu karşılama gücü önemlidir.
- **Finansman Kompozisyonu:**
 - Uzun vadeli DYY → Sürdürülebilirlik için olumlu.
 - Kısa vadeli sıcak para → Risklidir.
- **Reel Kur Hareketleri:**
Reel kur aşırı değerliyse cari açık kronikleşebilir.

Türkiye'nin Sürdürülebilirlik Performansı

Türkiye'nin cari açık sürdürülebilirliği tarihsel olarak **dalgalı** bir seyir izlemiştir:

- **2000'ler:**

- Yüksek büyüme ve küresel likidite sayesinde cari açık finansmanı rahat sağlanmıştır.
- Ancak finansman kalitesi düşüktü → Kırılganlık oluşturmuştur.
- **2011:**
 - Cari açık GSYH'nin %9'una kadar çıkmıştır → Sürdürülemez seviyede.
- **2018 Krizi:**
 - TL'nin değer kaybı, ithalatı düşürmüştü, cari açık kapanmıştır.
 - Ancak bu, sürdürülebilirlik değil, **ekonomik daralma pahasına** olmuştur.
- **2020'ler:**
 - Döviz rezervleri erimiş, kısa vadeli borç yükü artmıştır.
 - Finansman kaynağı olarak swap işlemleri öne çıkmış, sürdürülebilirlik tartışmalarını yoğunlaştırmıştır.

Sürdürülebilirlikte Kritik Unsurlar

Türkiye için cari açığın sürdürülebilirliği açısından belirleyici unsurlar:

- **Enerji İthalat Bağımlılığı:**
Enerji fiyatlarındaki artış, cari açığın hızla büyümesine yol açar.
- **Kur ve Enflasyon Dinamikleri:**
TL değer kaybı kısa vadede ithalatı azaltır, cari açığı küçültür; ancak enflasyonu artırır ve ekonomi üzerinde baskı oluşturur.
- **Finansman Yapısı:**
Kısa vadeli borçlanma ve sıcak para akımlarına dayalı finansman, sürdürülebilir değildir.
- **Büyüme Modeli:**
İthalata bağımlı büyüme → Cari açığı kronikleştirir.

Sürdürülebilirlik ve Yapısal Reformlar

Türkiye'nin cari açık sorununu sürdürülebilir hâle getirmesi için:

- **Yüksek katma değerli ihracat** geliştirmesi,
- Enerji bağımlılığını azaltması,
- İç tasarruf oranlarını artırması,
- Finansman kalitesini yükseltmesi,
- Makroekonomik istikrarı sağlaması,

gerekmektedir.

Sonuç: Türkiye'de Cari Açığın Sürdürülebilirliği

Özetle:

- Türkiye'nin cari açığı zaman zaman kontrol edilebilir düzeyde kalmış, zaman zaman ise **sürdürülemez boyutlara** ulaşmıştır.
- Sorun sadece açığın büyüklüğü değil, **finansman şekli ve ekonomik yapıdaki kırılganlıklardır.**
- Sürdürülebilir cari açık, Türkiye için yalnızca dış ticaret değil, aynı zamanda **büyüme modeli, finansman yapısı ve yapısal reformlar** meselesidir.

Türkiye'nin cari açıkla mücadelede kalıcı başarı sağlaması, **sürdürülebilirlik kriterlerini dikkate alan bir ekonomik strateji** oluşturmasına bağlıdır.

5.3. Cari Açığın Makroekonomik İstikrar Üzerindeki Etkileri

Cari açık, yalnızca dış ticaret dengesi veya ödemeler dengesiyle ilgili bir muhasebe kalemi değil, aynı zamanda **makroekonomik istikrarın en kritik göstergelerinden biridir**. Türkiye'nin ekonomik deneyimi, cari açığın genişlemesinin nasıl ciddi kırılmalara oluşturabildiğini defalarca göstermiştir.

Cari Açık ve Döviz Kuru İstikrarı

Cari açık, ülkenin dövize olan talebini artırır.

- Cari açık büyüdükçe döviz talebi artar → Döviz kuru üzerinde **yukarı yönlü baskı** oluşur.
- Kur artışı → İthalat maliyetlerini artırır → Enflasyonu tetikler.
- Döviz kurundaki sert dalgalanmalar, yatırımcı güvenini sarsar ve finansal piyasalarda belirsizlik oluşturur.

Türkiye'de 2018 Krizi bu ilişkinin açık örneğidir. Cari açığın büyümesi, sermaye çıkışlarıyla birleşince TL'de sert değer kaybı yaşanmıştır.

Cari Açık ve Enflasyon

Cari açık, **enflasyon dinamikleriyle doğrudan bağlantılıdır**.

- Yüksek cari açık → Döviz kurunda artış → İthal malların fiyatı yükselir.
- Türkiye gibi ithalata bağımlı ekonomilerde bu durum, **maliyet enflasyonunu** tetikler.
- Özellikle enerji, gıda ve sanayi ara mallarındaki fiyat artışları, enflasyonu yükseltir.

Kur geçişkenliğinin yüksek olduğu Türkiye'de, cari açık dönemlerinde enflasyonist baskılar daha da artar.

Cari Açık ve Büyüme Dinamikleri

Türkiye'de cari açık ile büyüme arasında karmaşık bir ilişki vardır:

- **Kısa vadede:** Cari açık, canlı iç talep ve hızlı büyümenin göstergesi olabilir.
- **Uzun vadede:** Sürekli yüksek cari açık → Dış borç yükü artar → Finansal kırılmalık büyür → Büyüme sürdürülemez hâle gelir.

Örneğin:

- 2011'de Türkiye %8,8 büyümüş, ancak cari açık GSYH'nin %9'una ulaşmıştır.
- Sonraki dönemde büyüme hızla yavaşlamış, makroekonomik istikrar bozulmuştur.

Cari Açık ve Finansal İstikrar

Cari açık, finansal piyasalar açısından önemli bir risk göstergesidir:

- Kısa vadeli sermaye girişleriyle finanse edilen cari açık, ülkeyi **ani duruş (sudden stop)** riskine açık hâle getirir.
- Türkiye, 1994, 2001 ve 2018 krizlerinde bu riski somut şekilde yaşamıştır.
- Yüksek cari açık, ülkenin risk primini (CDS) artırır → Borçlanma maliyeti yükselir.

Dolayısıyla cari açık, finansal istikrar için **zayıf halka** hâline gelir.

Cari Açık ve Dış Borç Dinamikleri

Cari açığın finansmanı dış borçla sağlandığında:

- Ülkenin dış borç stoku artar.
- Döviz cinsinden borçlar kur şoklarında hızla büyür → Şirket bilançoları ve kamu maliyesi bozulur.
- Borç çevirme maliyetleri yükselir.

Türkiye'nin dış borç stokunun GSYH'ye oranı son yıllarda %50'lere yaklaşmıştır. Bu, cari açığın makroekonomik risklere **kalıcı bir zemin** hazırladığını göstermektedir.

Cari Açık, Rezervler ve Para Politikası Üzerindeki Baskılar

Cari açık, Merkez Bankası üzerinde de önemli baskılar oluşturur:

- Döviz ihtiyacı arttığında Merkez Bankası rezervleri kullanılır.
- Rezervlerin azalması → Kurda dalgalanma riskini büyütür.
- Kur baskısını önlemek için faiz artırmak gerekebilir → Büyüme yavaşlar.

Bu, Türkiye'nin sıkça yaşadığı **kur-faiz-enflasyon** üçgenindeki sıkışmanın önemli bir nedenidir.

Sonuç: Cari Açık ve Makroekonomik Denge

Özetle:

- Cari açık, yalnızca dış denge sorunu değil, **makroekonomik istikrar sorunudur.**
- Döviz kuru, enflasyon, büyüme, dış borç ve finansal istikrar cari açıkla doğrudan bağlantılıdır.
- Türkiye örneği, cari açığın sürdürülebilirlik sınırlarını aştığında nasıl hızlı bir şekilde kriz dinamiklerine dönüşebileceğini göstermektedir.
- **Cari açığın kalıcı çözümü**, yapısal dönüşüm, üretim kapasitesinin artırılması ve finansman kalitesinin iyileştirilmesiyle mümkündür.

Türkiye'nin makroekonomik istikrarı için cari açık, sürekli olarak **yönetilmesi ve denetim altında tutulması gereken bir risk unsurudur.**

5.4. Kırılgan Beşli (Fragile Five) Tartışmaları ve Türkiye

Türkiye'nin cari açık sorunu, yalnızca kendi ekonomik dinamikleriyle değil, küresel sermaye hareketleri ve yatırımcı algılarıyla da şekillenmiştir. Özellikle "**Kırılgan Beşli**" (Fragile Five) kavramı, Türkiye'nin makroekonomik kırılganlıklarını dünya gündemine taşıyan önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Kırılğan Beşli Kavramı Nedir?

“Kırılğan Beşli” terimi, 2013 yılında yatırım bankası Morgan Stanley tarafından ortaya atılmıştır. Bu kavram, küresel finansal koşulların sıkılaştığı bir dönemde **yüksek cari açık, düşük tasarruf oranı ve sermaye akımlarına bağımlılık** gibi nedenlerle kırılğan görülen beş gelişmekte olan ülkeyi tanımlamak için kullanılmıştır.

Bu ülkeler:

- Türkiye
- Brezilya
- Hindistan
- Endonezya
- Güney Afrika

Bu ülkelerin ortak özellikleri:

- Yüksek cari açık
- Sermaye girişlerine bağımlı büyüme modeli
- Kur ve faiz piyasalarında oynaklık
- Küresel risk iştahındaki değişimlere duyarlılık

Kırılğan Beşli Listesine Türkiye Neden Girdi?

Türkiye'nin “Kırılğan Beşli” içinde sayılmasının temel nedenleri şunlardır:

- **Yüksek Cari Açık:**
Türkiye, 2010-2013 döneminde cari açığını GSYH'nin %6-9'u seviyesine taşımış, dünyada en yüksek cari açık veren ülkelerden biri olmuştur.
- **İthalata Dayalı Büyüme:**
Türkiye'nin sanayi ve tüketim yapısı ithalata bağımlıdır. Büyüme arttıkça cari açık genişlemiştir.
- **Sıcak Para ile Finansman:**
Cari açık büyük ölçüde portföy yatırımları ve kısa vadeli sermaye akımları ile finanse edilmiştir.
- **Kur Kırılğanlığı:**
TL, sermaye çıkışları karşısında hızla değer kaybedebilecek bir para birimi olarak görülmüştür.

Bu etkenler, Türkiye'nin küresel yatırımcı gözünde **yüksek riskli** olarak algılanmasına yol açmıştır.

2013 FED Tapering Etkisi ve Türkiye

2013 yılı, “Kırılğan Beşli” tartışmasının fitilini ateşleyen dönüm noktasıdır:

- ABD Merkez Bankası (FED), parasal genişlemeyi azaltacağını açıkladı.
- Küresel sermaye, gelişmekte olan ülkelere çıkmaya başladı.
- Türkiye'de döviz kuru hızla yükseldi, risk primleri arttı.
- Borsa değer kaybetti, faiz oranları yükseldi.

Türkiye bu süreçte “Kırılğan Beşli” kavramının sembol ülkelerinden biri hâline geldi.

Kırılgan Beşli Döneminin Türkiye'ye Etkileri

Kırılgan Beşli tartışmaları, Türkiye'nin ekonomi yönetimi üzerinde baskı oluşturmuştur:

- Türkiye, sermaye çıkışlarını durdurmak için faiz artışına başvurmak zorunda kalmıştır.
- TL'deki değer kaybı ithalatı pahalılaştırmış, enflasyonu artırmıştır.
- Büyüme yavaşlamış, finansal istikrar bozulmuştur.

Örneğin, Ocak 2014'te Merkez Bankası politika faizini %4,5'ten %10'a çıkararak sert bir müdahalede bulunmak zorunda kalmıştır. Bu hamle, Türkiye'nin kırılganlığını açıkça ortaya koymuştur.

Türkiye'nin Kırılganlığı Günümüzde Devam Ediyor mu?

2020'li yıllara girilirken Türkiye, bazı alanlarda ilerleme kaydetse de "kırılganlık" algısı tamamen ortadan kalkmamıştır:

- Cari açık hâlâ yüksek düzeyde dalgalanma göstermektedir.
- Finansman yapısı kısa vadeli ve kırılgan kalmıştır.
- Döviz rezervleri düşük seviyelerde seyretmektedir.
- Enflasyon ve kur istikrarsızlığı devam etmektedir.

Bu durum, Türkiye'yi küresel dalgalanmalara karşı hâlâ hassas bir ülke konumunda bırakmaktadır.

Kırılganlığı Azaltma Yolları

Türkiye'nin Kırılgan Beşli tartışmalarından kurtulabilmesi için:

- Cari açığı kalıcı olarak düşürmesi,
- İhracatta katma değer artışı sağlaması,
- Enerji bağımlılığını azaltması,
- İç tasarruf oranını yükseltmesi,
- Hukuk devleti ve yatırım ortamını güçlendirmesi gerekmektedir.

Bunlar, Türkiye'nin yalnızca "Kırılgan Beşli" etiketinden kurtulması için değil, **sürdürülebilir büyüme ve makroekonomik istikrar** için de kritik unsurlardır.

Sonuç: Türkiye ve Kırılganlık Algısı

Özetle:

- Kırılgan Beşli kavramı, Türkiye'nin makroekonomik zayıf noktalarını küresel radarın merkezine taşımıştır.
- Cari açık, kısa vadeli finansman ve dış şoklara açıklık, Türkiye'nin kırılganlığının temel kaynaklarıdır.
- Türkiye, bu algıyı ancak **yapısal dönüşümler ve kaliteli büyüme** ile aşabilir.

Türkiye'nin ekonomik geleceği, **kırılgan bir ekonomi** olmaktan çıkıp **sağlam temellere dayalı, sürdürülebilir bir büyüme modeli** inşa etmesine bağlıdır.

6. Sektörel Perspektiften Cari Denge

6.1. Enerji ve Doğal Gaz Bağımlılığı

Türkiye'nin cari açık sorununun en önemli yapısal kaynaklarından biri, **enerji ithalatına ve özellikle doğal gaz bağımlılığına** dayanır. Enerji, Türkiye'nin dış ticaretinde en büyük kalemlerden biridir ve uluslararası fiyat dalgalanmaları, cari dengeyi doğrudan etkilemektedir. Bu durum, Türkiye ekonomisinin kırılganlığını artıran en kritik faktörlerden biridir.

Enerji İthalatının Cari Dengeye Etkisi

Türkiye, enerji açısından **kaynak fakiri** bir ülkedir. Enerji ihtiyacının yaklaşık %70-75'i ithalat yoluyla karşılanır. Özellikle petrol ve doğal gaz ithalatı, cari açık üzerinde belirleyici rol oynamaktadır.

- 2021 yılı itibarıyla Türkiye'nin toplam enerji ithalatı yaklaşık 50-60 milyar dolar düzeyindedir.
- Enerji ithalatının toplam ithalat içindeki payı %20-25 arasında değişmektedir.
- Ham petrol, rafine petrol ürünleri ve doğal gaz, enerji ithalatının başlıca kalemleridir.

Enerji fiyatlarındaki artışlar, Türkiye'nin döviz ihtiyacını artırmakta ve cari açık üzerindeki baskıyı şiddetlendirmektedir.

Doğal Gazın Özel Rolü

Türkiye'nin enerji ithalatında **doğal gazın payı** oldukça yüksektir.

- Elektrik üretiminin önemli bir bölümü doğal gaz çevrim santralleriyle yapılmaktadır.
- Sanayi sektörü, özellikle organize sanayi bölgeleri, doğal gazı yoğun şekilde kullanmaktadır.
- Konutlarda ısınma ve sıcak su ihtiyacı büyük ölçüde doğal gazla karşılanır.

Türkiye'nin doğal gaz ithalatında **Rusya, İran ve Azerbaycan** öne çıkan tedarikçiler arasında yer almaktadır. Bu durum, Türkiye'nin dış politika ve jeopolitik risklere karşı hassasiyetini artırmaktadır.

Doğal Gaz Bağımlılığının Cari Açık Üzerindeki Etkileri

Doğal gaz bağımlılığı, Türkiye'nin cari dengesi üzerinde üç önemli etki yaratır:

1. **Döviz Harcaması Artışı:**
Doğal gaz ithalatı, döviz çıkışını artırır. Kur artışları bu maliyeti daha da yükseltir.
2. **Enerji Fiyat Dalgalanmalarının Etkisi:**
Küresel doğal gaz fiyatlarındaki artış, cari açığın hızla büyümesine yol açar. Örneğin 2021 ve 2022'de Avrupa'daki enerji krizi, Türkiye'nin enerji faturasını ciddi şekilde artırmıştır.
3. **Jeopolitik Kırılganlık:**
Doğal gazın büyük kısmının belirli tedarikçilere bağımlı olması, Türkiye'yi siyasi krizler ve anlaşmazlıklar karşısında savunmasız hâle getirir.

Enerji Bağımlılığını Azaltma Çabaları

Türkiye, enerji bağımlılığını azaltmak amacıyla son yıllarda çeşitli adımlar atmıştır:

- **Yenilenebilir Enerji Yatırımları:**
Güneş, rüzgâr ve hidroelektrik yatırımları hız kazanmıştır. Yenilenebilir kaynakların elektrik üretimindeki payı giderek artmaktadır.
- **Karadeniz Doğal Gaz Rezervi:**
2020’de Karadeniz’de keşfedilen doğal gaz rezervi, Türkiye’nin ithalat bağımlılığını orta vadede azaltma potansiyeline sahiptir. Ancak bu rezervin tam üretime geçmesi zaman alacaktır.
- **Enerji Verimliliği Projeleri:**
Sanayi, ulaştırma ve konutlarda enerji tasarrufu için çeşitli destek ve teşvik programları yürütülmektedir.
- **LNG Tedarikinin Çeşitlendirilmesi:**
Türkiye, LNG ithalatını artırarak tedarikçi çeşitliliğini artırmakta, fiyat avantajı elde etmeye çalışmaktadır.

Enerji Bağımlılığının Cari Açığa Yapısal Etkisi

Türkiye’nin cari açık sorunu açısından enerji bağımlılığı **yapısal bir meseledir**.

- Enerji fiyatları düştüğünde cari açık azalır → Ancak bu, geçici bir rahatlama değildir.
- Enerji fiyatları yükseldiğinde cari açık hızla büyür → Kur üzerinde baskı oluşur.
- Enerji ithalatı kısa vadede kolay kısılamaz çünkü talep esnekliği düşüktür.

Dolayısıyla Türkiye’nin cari açığı, küresel enerji piyasalarındaki dalgalanmalara **bağımlı** hâle gelmiştir.

Sonuç: Enerji ve Cari Denge Bağlantısı

Özetle:

- Türkiye’nin enerji ve özellikle doğal gaz bağımlılığı, cari açık sorununun en kritik yapısal unsurlarından biridir.
- Enerji ithalatını azaltacak yapısal adımlar atılmadığı sürece, Türkiye’nin cari açığı küresel fiyat şoklarına karşı **kırılgan** kalmaya devam edecektir.
- Kalıcı çözüm, yerli ve yenilenebilir enerji yatırımlarının artırılması, enerji verimliliğinin yükseltilmesi ve enerji piyasasında tedarik çeşitliliğinin sağlanması ile mümkündür.

Türkiye’nin cari açıkla mücadelesinde enerji politikası, **stratejik bir öncelik** olmaya devam etmektedir.

6.2. Turizm Gelirlerinin Rolü

Türkiye’nin cari işlemler dengesi içinde **turizm gelirleri**, ekonomiye döviz kazandıran en önemli kalemlerden biridir. Özellikle cari açığın yüksek seyrettiği dönemlerde turizm gelirleri, cari dengeyi kısmen dengeleyen bir **emniyet supabı** işlevi görmüştür. Ancak turizmin cari denge üzerindeki etkisi, hem potansiyel hem de kırılganlıklar açısından dikkatle değerlendirilmelidir.

Türkiye’de Turizm Sektörünün Önemi

Türkiye, doğal güzellikleri, tarihi mirası, iklim avantajı ve coğrafi konumu sayesinde **dünyanın önde gelen turizm destinasyonlarından biridir.**

- Dünya Turizm Örgütü verilerine göre Türkiye, son yıllarda ziyaretçi sayısında **dünyada ilk 10 ülke** arasında yer almaktadır.
- 2019 yılında Türkiye'ye yaklaşık 52 milyon turist gelmiş, turizm gelirleri 34,5 milyar dolara ulaşmıştır.
- Pandemi nedeniyle 2020'de ciddi bir düşüş yaşansa da 2021-2022'de hızlı bir toparlanma gözlenmiştir.

Turizm sektörü, döviz gelirleri kadar **istihdam ve yerel kalkınma** açısından da stratejik öneme sahiptir.

Turizm Gelirlerinin Cari Dengeye Katkısı

Turizm gelirleri, Türkiye'nin cari açığını doğrudan etkileyen bir gelir kalemidir:

- Türkiye'nin mal ticareti dengesi çoğu zaman açık verirken, turizm gelirleri bu açığın önemli bir kısmını **dengelemektedir.**
- 2021 yılında Türkiye'nin hizmet gelirlerinin yaklaşık %60'ı turizmden sağlanmıştır.
- Cari açık ile turizm gelirleri arasında ters yönlü bir ilişki vardır: Turizm gelirleri arttıkça cari açık azalır.

Örneğin:

- 2019 yılında mal ticareti açığı yaklaşık 30 milyar dolarken, turizm gelirleri cari açığı önemli ölçüde sınırlamıştır.
- Pandemide turizm gelirlerindeki düşüş, cari açığın büyümesinde etkili olmuştur.

Turizm Gelirlerinin Avantajları

Turizm gelirleri cari denge açısından bazı önemli avantajlar sunar:

- **Döviz Kaynağıdır:** Turizm gelirleri döviz rezervlerini artırır, kur baskısını hafifletir.
- **Borç Oluşturmaz:** Turizm gelirleri, dış borç yükü oluşturmadan sağlanan döviz kaynağıdır.
- **Yerel Ekonomiye Katkı:** Yerel istihdam ve gelir dağılımına olumlu etkisi vardır.

Bu nedenle turizm, Türkiye'nin **kaliteli döviz gelirleri** elde ettiği stratejik bir sektördür.

Turizmin Kırılganlıkları

Ancak turizmin cari açık üzerindeki olumlu etkisi bazı riskler taşır:

- **Jeopolitik Riskler:** Terör saldırıları, bölgesel çatışmalar turist akışını anında etkiler.
- **Pandemi ve Küresel Şoklar:** Covid-19 pandemisi, 2020'de turizm gelirlerinde yaklaşık %65 düşüşe yol açmıştır.
- **Sezonluk Dalgalanma:** Turizm gelirleri yaz aylarında yoğunlaşır, yıl boyunca istikrarlı değildir.
- **Fiyat Rekabeti:** Türkiye, fiyat odaklı turizmde rekabet ettiği için gelirlerin artırılması sınırlı kalabilir.

Bu kırılganlıklar, turizmin cari dengeyi uzun vadede tam garanti edemeyeceğini göstermektedir.

Turizmin Katma Değer ve Gelir Artırma Potansiyeli

Türkiye'nin turizmde **katma değer artışı** sağlaması, cari denge açısından daha büyük katkılar yaratabilir:

- Sağlık turizmi, kültür turizmi, gastronomi turizmi gibi yüksek gelir getiren alanlara yönelmek.
- Turist başına harcama miktarını artırmak (ör. 2022'de yaklaşık 800-850 USD olan ortalama harcama, yüksek gelir grubu ülkelerde 1500-2000 USD civarındadır).
- Turizmde dijital pazarlama ve marka değerini yükseltmek.

Bu stratejiler, turizmin cari açığı kalıcı olarak azaltma gücünü artıracaktır.

Sonuç: Turizmin Cari Denge İçindeki Rolü

Özetle:

- Türkiye'nin cari dengesi açısından turizm sektörü **hayati bir gelir kaynağıdır**.
- Turizm, borçsuz döviz kazanma imkânı sunar ve cari açık baskısını hafifletir.
- Ancak turizm sektörü, jeopolitik ve küresel risklere karşı oldukça **kırılgandır**.
- Turizmin katma değerini artırmak, Türkiye'nin cari açık sorununa kalıcı çözümde önemli bir araç olacaktır.

Türkiye'nin cari açıkla mücadelesinde turizm sektörü, **hem fırsat hem de kırılganlık kaynağı** olmaya devam etmektedir.

6.3. Sanayi ve İhracat Katma Değeri

Türkiye'nin cari açık sorununu yapısal boyutta anlamak için, ülkenin **sanayi yapısı** ve **ihracatın katma değer düzeyi** kritik öneme sahiptir. Çünkü cari açık yalnızca dış ticaretin büyüklüğüyle değil, **ihracatın ne kadar yerli, yüksek teknolojili ve katma değerli olduğu** ile de doğrudan ilişkilidir.

Sanayinin Cari Dengeye Rolü

Sanayi sektörü, Türkiye ekonomisinin:

- Büyüme motoru,
- İstihdam kaynağı,
- İhracatın temel bileşenidir.

Ancak Türkiye'nin sanayi üretimi büyük ölçüde **ithal ara mallarına bağımlıdır**. Bu durum, cari açık sorununu derinleştiren önemli bir yapısal zafiyettir.

Örneğin:

- Türkiye'de sanayi üretiminde kullanılan girdilerin yaklaşık %60-65'i ithal ara malıdır.

- Bu oran, özellikle otomotiv, elektronik, kimya, makine gibi ihracat odaklı sektörlerde daha da yüksektir.

İhracatın Katma Değer Düzeyi

Türkiye'nin ihracatı, uzun yıllardır **orta düşük ve orta yüksek teknoloji** ürünlere dayanır.

- Türkiye'nin toplam ihracatında yüksek teknoloji ürünlerinin payı %3-4 düzeyindedir.
- Oysa Güney Kore, Almanya gibi sanayileşmiş ülkelerde bu oran %15-25 aralığındadır.

Türkiye'nin ihracatında öne çıkan ürünler:

- Otomotiv ve yan sanayi
- Tekstil ve hazır giyim
- Demir-çelik ürünleri
- Kimya sanayi ürünleri
- Elektrikli makineler ve cihazlar

Bu ürün grupları, **fiyat rekabetine dayalı** ihracatı artırırken, katma değeri sınırlı bırakmaktadır.

Katma Değer Düşüklüğünün Cari Açığa Etkisi

Türkiye'nin ihracatında katma değer düşük olması, cari açık üzerinde üç yönlü baskı oluşturmaktadır:

1. **İthalat Bağımlılığı:**
İhracat üretimi için ithalat yapılmak zorunda kalınıyor. Yani ihracat arttıkça ithalat da artıyor.
2. **Fiyat Rekabeti:**
Türkiye, çoğu üründe düşük maliyetle rekabet etmeye çalışıyor. Küresel fiyat dalgalanmaları ihracat gelirini hızla etkiliyor.
3. **Düşük Döviz Geliri:**
Katma değeri düşük ihracat, döviz kazancını sınırlandırıyor. Turizm kadar hızlı cari açık kapatma potansiyeli oluşturmuyor.

Örneğin:

- Türkiye'nin ihracatı 2022'de 250 milyar dolara yaklaşmış olsa da, aynı yıl ithalat yaklaşık 365 milyar dolara ulaşmıştır.
- Yüksek ithalat faturası, ihracat artışlarının cari açığı kapatmasına yetmemektedir.

İhracatta Katma Değeri Artırma Stratejileri

Türkiye, cari açık sorununu kalıcı biçimde çözmek için ihracatta **katma değer artışına odaklanmak zorundadır**. Bunun için:

- **Teknoloji Yoğun Üretim:**
Savunma sanayi, yazılım, elektronik, biyoteknoloji gibi sektörlerde ağırlık verilmesi.
- **Markalaşma:**
Kendi markasıyla uluslararası pazara açılmak, fiyat yerine marka değeriyle rekabet etmek.

- **Ar-Ge Yatırımları:**
İhracatçı sektörlerde Ar-Ge oranının artırılması.
- **Yerli Girdi Oranı:**
İhracatta kullanılan yerli ara malı oranının yükseltilmesi.

Bu dönüşüm, Türkiye'nin ihracat gelirlerini artırırken, cari açığı yapısal olarak **daraltabilecek tek yol** olarak görülmektedir.

Sonuç: Sanayi ve Katma Değer Cari Dengenin Anahtarıdır

Özetle:

- Türkiye'nin sanayi sektörü güçlüdür, ancak **yüksek ithalat bağımlılığı** cari açık riskini artırmaktadır.
- İhracatın katma değeri düşük kaldığı sürece, ihracattaki artış cari açığı kalıcı şekilde kapatmaya yetmemektedir.
- Türkiye'nin cari açık sorununa kalıcı çözüm, **yüksek katma değerli, teknoloji odaklı ve yerli girdi oranı yüksek bir sanayi yapısına** geçişten geçmektedir.

Sanayi ve ihracatın yapısı, Türkiye'nin cari dengesinde **kilit rol** oynamaya devam edecektir.

6.4. Hizmetler Dengesi

Cari işlemler dengesinin en önemli bileşenlerinden biri olan **hizmetler dengesi**, Türkiye ekonomisi açısından hayati bir öneme sahiptir. Türkiye'nin dış ticareti çoğu zaman mal ticareti açığı verirken, hizmetler dengesi bu açığı kısmen dengeleyen **pozitif bir kalem** olarak öne çıkmıştır. Özellikle turizm, taşımacılık ve lojistik gelirleri Türkiye'nin döviz kazancını artıran kritik sektörlerdir.

Hizmetler Dengesi Nedir?

Hizmetler dengesi, bir ülkenin yurtdışına sunduğu ve yurtdışından satın aldığı hizmetler arasındaki farkı ifade eder. Başlıca kalemleri:

- Turizm gelirleri (seyahat gelirleri)
- Taşımacılık hizmetleri (deniz, hava, kara taşımacılığı)
- İnşaat ve müteahhitlik hizmetleri
- Sigorta ve finansal hizmetler
- Yazılım ve bilişim hizmetleri
- Telif, lisans, patent gelirleri
- Eğitim ve sağlık hizmetleri

Pozitif hizmetler dengesi, ülkenin döviz rezervlerini güçlendirir ve cari açığı daraltır.

Türkiye'nin Hizmetler Dengesi Performansı

Türkiye, hizmetler dengesinde tarihsel olarak **fazla** veren bir ülkedir.

- 2000'li yıllardan itibaren hizmetler dengesi, Türkiye'nin cari dengesinde **dengeleyici bir unsur** hâline gelmiştir.

- Özellikle 2010 sonrası dönemde turizm gelirlerinin artması, hizmetler dengesinin fazla vermesini sağlamıştır.
- 2019 yılında Türkiye'nin hizmetler dengesi fazlası yaklaşık 34 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.

Ancak 2020'de pandemiyle birlikte bu fazla ciddi biçimde daralmış, cari dengeyi olumsuz etkilemiştir.

Hizmetler Dengesi ve Turizm Gelirleri

Türkiye'nin hizmetler dengesindeki en büyük kalem **turizm gelirleridir**.

- Turizm gelirleri, hizmetler fazlasının %60-70'ini oluşturur.
- Pandemi gibi küresel şoklar, turizm gelirlerinin ne kadar kırılğan olduğunu göstermiştir.
- Turizm dışında hizmetler gelirini çeşitlendirmek, cari denge açısından stratejik önemdedir.

Taşımacılık ve Lojistik Gelirleri

Türkiye'nin coğrafi konumu, taşımacılık gelirleri açısından avantajlıdır:

- Türkiye, Asya-Avrupa arasında bir köprü işlevi görür.
- Türk Hava Yolları (THY), uluslararası hava taşımacılığında önemli bir marka hâline gelmiştir.
- Denizcilik sektöründe liman kapasitesi ve lojistik merkez yatırımları hızla artmaktadır.

Taşımacılık gelirleri, Türkiye'nin hizmetler dengesine önemli katkı sağlamaktadır.

Yeni Hizmet Alanları ve Katma Değer

Türkiye'nin hizmetler dengesini güçlendirmek için katma değeri yüksek hizmet sektörlerine yönelmesi gerekmektedir:

- Yazılım ve bilişim hizmetleri
- Dijital oyun sektörü
- Finansal teknolojiler (FinTech)
- Sağlık turizmi
- Eğitim hizmetleri (yabancı öğrenci akışı)

Bu sektörler, döviz kazandırıcı potansiyeli yüksek ve küresel talebin hızla büyüdüğü alanlardır.

Hizmetler Dengesi ve Cari Açık İlişkisi

Türkiye'nin cari açık sorununda hizmetler dengesi şu işlevleri görür:

- Mal ticareti açığının oluşturduğu baskıyı **hafifletir**.
- Döviz rezervlerini güçlendirir.
- Kriz dönemlerinde dalgalanma riski taşır (ör. pandemi).
- Hizmetler gelirinin artması, cari açığı **daha sürdürülebilir** kılabilir.

Ancak Türkiye'nin hizmetler gelirlerinin büyük ölçüde turizme dayanması, cari dengeyi küresel şoklara karşı **kırılğan** hâle getirmektedir.

Sonuç: Hizmetler Dengesi Cari Dengenin Anahtarıdır

Özetle:

- Türkiye'nin hizmetler dengesi, cari dengeyi dengeleyen **hayati bir unsur** olmuştur.
- Turizm, taşımacılık ve yeni nesil hizmetler, döviz kazandıran alanlardır.
- Hizmetler dengesinin daha çeşitli, yüksek katma değerli ve küresel rekabet gücüne sahip hâle gelmesi, Türkiye'nin cari açık sorununun **yapısal çözümü** için kritik önemdedir.

Türkiye'nin cari denge perspektifinden bakıldığında hizmetler sektörü, **hem fırsat hem de riskleri barındıran stratejik bir alan** olmaya devam etmektedir.

7. Bölgesel ve Küresel Dinamikler

7.1. Dünya Ekonomisindeki Değişimler ve Türkiye'nin Konumu

Türkiye'nin cari açık sorunu, yalnızca ülke içi dinamiklerle değil, aynı zamanda **küresel ekonomik ortamın dönüşümleriyle** de yakından ilişkilidir. Küresel finansal koşullar, ticaret düzenleri, enerji piyasaları ve jeopolitik gelişmeler, Türkiye'nin dış ticaret ve finansman olanaklarını doğrudan şekillendirmektedir. Türkiye'nin konumu, bu değişimlerin ortasında **hem fırsatlar hem de kırılganlıklar** barındırmaktadır.

Küresel Ekonomide Yapısal Dönüşümler

Son yirmi yılda dünya ekonomisi büyük dönüşümler yaşamıştır:

- **Küreselleşme ve Ticaret Artışı (1990'lar – 2008):**
Dünya ticaret hacmi hızla büyümüş, sermaye hareketleri serbestleşmiştir. Türkiye, bu süreçte ihracatını artırarak büyümeden pay almıştır.
- **2008 Küresel Krizi:**
Kriz, küresel talebi düşürmüş, ticaret zincirlerini sarsmıştır. Türkiye'nin ihracat pazarları daralmış, finansman koşulları sıkılaşmıştır.
- **FED'in Parasal Sıkılaşması (2013 sonrası):**
ABD Merkez Bankası'nın faiz artırma sinyaliyle küresel sermaye gelişmekte olan ülkelerden çekilmeye başlamıştır. Türkiye, kırılgan beşli içinde yer alarak risk algısı yüksek ülkelere biri olmuştur.
- **Ticaret Savaşları ve Korumacılık:**
ABD-Çin arasındaki ticaret gerilimi, küresel tedarik zincirlerini yeniden şekillendirmiştir. Türkiye, bu dönüşümde hem alternatif üretim üssü olma şansı bulmuş hem de küresel belirsizliklerden etkilenmiştir.
- **Pandemi (2020):**
Küresel üretim ve lojistik zincirlerini altüst etmiş, dünya ticaretini durma noktasına getirmiştir. Türkiye'nin ihracat pazarları daralmış, turizm gelirleri ciddi biçimde düşmüştür.
- **Rusya-Ukrayna Savaşı (2022):**
Enerji fiyatlarını yükseltmiş, küresel ticaret akışlarını etkilemiştir. Türkiye, hem enerji faturası hem de jeopolitik riskler nedeniyle daha kırılgan hâle gelmiştir.

Enerji Dinamikleri ve Türkiye

Enerji piyasasındaki dalgalanmalar, Türkiye'nin cari dengesini küresel düzeyde etkileyen en önemli faktörlerden biridir:

- Petrol ve doğalgaz fiyatlarının yükselmesi → Türkiye'nin enerji faturasını artırır → Cari açık büyür.
- Enerji tedarikinde çeşitlilik arayışı → Türkiye'nin Karadeniz gaz keşfi ve LNG yatırımları öne çıkmıştır.
- Avrupa'nın Rusya'ya bağımlılığı azaltma çabası → Türkiye'ye transit enerji merkezi olma fırsatı sunmuştur.

Türkiye, enerji fiyatlarındaki küresel hareketlere karşı **yüksek derecede hassas** bir ekonomi konumundadır.

Türkiye'nin Jeopolitik Konumu ve Ticaret

Türkiye'nin coğrafi konumu, küresel ticaret için hem **avantaj hem de risk** kaynağıdır:

- Avrupa, Orta Doğu, Kafkasya ve Afrika arasında köprü konumundadır.
- Lojistik ve taşımacılık sektöründe stratejik bir avantaja sahiptir.
- Ancak bölgedeki siyasi krizler, savaşlar ve göç hareketleri, Türkiye'nin dış ticaret ve turizm gelirlerini zaman zaman olumsuz etkilemektedir.

Örneğin, Suriye iç savaşı, Türkiye'nin komşu ülkelere ihracatını düşürmüştür; Rusya ile yaşanan uçak krizi ise kısa süreliğine turizm gelirlerini ciddi şekilde azaltmıştır.

Yeni Küresel Trendler ve Türkiye İçin Fırsatlar

Son yıllarda şekillenen bazı küresel trendler, Türkiye için önemli fırsatlar oluşturmaktadır:

- **Tedarik Zinciri Çeşitlendirmesi:**
Pandemi ve jeopolitik riskler, Batılı şirketleri tedarik zincirlerini çeşitlendirmeye yöneltmiştir. Türkiye, Avrupa'ya yakınlığı ve üretim kapasitesi sayesinde alternatif üretim üssü olarak öne çıkabilir.
- **Yeşil Dönüşüm:**
Avrupa Yeşil Mutabakatı, karbon ayak izi düşük üretim yapan ülkeler için avantaj oluşturacaktır. Türkiye'nin ihracat rekabetçiliği, çevreci yatırımlara bağlı hâle gelmektedir.
- **Dijitalleşme ve Hizmet Ticareti:**
Dijital hizmet ihracatı ve teknoloji sektörleri, Türkiye'nin cari dengeyi iyileştirme potansiyeline sahiptir.

Türkiye'nin Kırılganlıkları Küresel Etkilere Açık

Türkiye, küresel fırsatların yanı sıra **yüksek risklere de açık bir ekonomidir:**

- Küresel faiz artışları → Türkiye'den sermaye çıkışını hızlandırır.
- Enerji fiyat artışları → Cari açığı büyütür.
- Jeopolitik krizler → Turizm gelirlerini ve yatırımcı güvenini azaltır.
- Korumacılık eğilimleri → İhracat pazarlarını daraltabilir.

Dolayısıyla Türkiye'nin cari dengesi, küresel ekonomik değişimlere karşı **son derece hassas** bir yapıdadır.

Sonuç: Türkiye'nin Dünya Ekonomisindeki Konumu

Özetle:

- Türkiye, dünya ekonomisindeki büyük dönüşümlerin tam ortasında yer alan **jeostratejik bir ekonomi** konumundadır.
- Küresel dinamikler Türkiye için hem **yeni fırsatlar** hem de ciddi **kırılganlık riskleri** yaratmaktadır.
- Türkiye'nin cari açık sorununa kalıcı çözüm, küresel değişimlere hızla adapte olabilen, **yüksek katma değerli ve sürdürülebilir bir ekonomik model** geliştirmesine bağlıdır.

Türkiye'nin dünya ekonomisindeki konumu, cari denge tartışmalarının **yalnızca içsel değil, küresel ölçekte bir mesele** olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

7.2. AB ile Gümrük Birliği ve Etkileri

Türkiye'nin dış ticaret yapısını ve cari dengesini şekillendiren en önemli adımlardan biri, **1996 yılında Avrupa Birliği (AB) ile yürürlüğe giren Gümrük Birliği Anlaşmasıdır**. Gümrük Birliği, Türkiye'nin Avrupa ile ekonomik entegrasyonunu hızlandırmış; ihracat ve ithalat kompozisyonunu değiştirmiş; Türkiye ekonomisi için hem **büyük fırsatlar** hem de **bazı yapısal zorluklar** oluşturmuştur.

Gümrük Birliği Nedir?

Gümrük Birliği, üye ülkeler arasında:

- Mal ticaretinde gümrük vergilerinin kaldırılmasını,
- Üçüncü ülkelere karşı **ortak gümrük tarifesi** uygulanmasını,
- Ticarete teknik engellerin azaltılmasını sağlar.

Türkiye, 1996'dan itibaren AB ile sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünlerinde Gümrük Birliği'ne dahil olmuştur. Ancak:

- Tarım ürünleri (ham haliyle),
- Hizmetler ticareti,
- Kamu alımları,
- Serbest dolaşım (insan ve sermaye),

kapsam dışında kalmıştır.

Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri

Gümrük Birliği, Türkiye'nin dış ticaretinde **köklü değişimlere** yol açmıştır:

- **İhracat Artışı:**
Türkiye'nin ihracatının yaklaşık %50'si AB ülkelerine yönelmiştir.
Gümrük vergisi avantajı, Türk sanayicisinin AB pazarına girişini kolaylaştırmıştır.

- **İthalatın Kompozisyonu:**
AB'den daha fazla ara malı ve yatırım malı ithal edilmeye başlanmıştır.
- **Teknik Standartlar ve Kalite:**
Türkiye, AB'nin teknik mevzuatına uyum sağlayarak üretim kalitesini artırmıştır.
- **Sanayi Yapısında Dönüşüm:**
Otomotiv, beyaz eşya, tekstil gibi sektörlerde küresel değer zincirine entegrasyon hızlanmıştır.

Örneğin:

- 1995'te Türkiye'nin toplam ihracatı 21 milyar dolar iken, 2022'de bu rakam 250 milyar dolara yaklaşmış, AB'nin payı hâlâ yüksek kalmıştır.
- Türkiye, Gümrük Birliği sayesinde özellikle **orta-yüksek teknoloji** ihracatını artırmıştır.

Cari Açık Üzerindeki Etkileri

Gümrük Birliği'nin cari dengeye etkisi **çift yönlü** olmuştur:

- **Olumlu Etkiler:**
 - İhracat artışı döviz gelirlerini yükseltmiş, cari açığı sınırlayıcı rol oynamıştır.
 - Sanayi ürünlerinde AB pazarına erişim, üretim kapasitesini ve ihracat hacmini artırmıştır.
- **Olumsuz Etkiler:**
 - İthalat da hızla artmıştır, özellikle AB'den ithal edilen yüksek katma değerli ara malları cari açığı büyütülmüştür.
 - Türkiye, AB ile serbest ticaret anlaşması yapan üçüncü ülkelerden gelen ürünlere gümrük indirimi uygulamak zorunda kalmış, ancak kendisi bu ülkelere doğrudan avantaj elde edememiştir.

Özetle Gümrük Birliği, Türkiye'nin ihracatını artırmış ancak aynı zamanda **ithalat bağımlılığını da güçlendirmiştir.**

Gümrük Birliği'nin Yapısal Sorunları

Gümrük Birliği'nin Türkiye açısından bazı **yapısal sorunları** ortaya çıkmıştır:

- **Karar Mekanizmasına Katılamama:**
Türkiye, AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı serbest ticaret anlaşmalarına doğrudan taraf olamamakta, bu da **asimetrik bir ilişki** oluşturmaktadır.
- **Tarım ve Hizmetler Hariç:**
Türkiye'nin tarımsal ürünler ve hizmet ihracatı Gümrük Birliği dışında kaldığı için, bu alanlarda AB pazarına erişimi sınırlıdır.
- **Güncellenme İhtiyacı:**
1996 koşullarında yapılan Gümrük Birliği Anlaşması, günümüz küresel ticaret dinamiklerine uymamaktadır. Dijital ticaret, e-ticaret, kamu alımları gibi alanlar anlaşma kapsamı dışında kalmıştır.

Bu nedenlerle Türkiye, uzun süredir **Gümrük Birliği'nin güncellenmesi** için AB ile müzakereler yürütmektedir.

Türkiye'nin Küresel Rekabet Gücüne Etkisi

Gümrük Birliği, Türkiye'nin sanayi üretimini ve ihracatını modernize etmiştir:

- AB pazarına entegrasyon → Üretim kalitesinin artması → Küresel rekabet gücünün yükselmesi.
- Otomotiv, beyaz eşya, tekstil gibi sektörlerde Türkiye küresel üretim zincirinin önemli bir parçası hâline gelmiştir.

Ancak ithalata bağımlılık sorunu, cari açık üzerinden **kırılganlığı artırmaya** devam etmektedir.

Sonuç: Gümrük Birliği'nin Cari Dengeye Etkisi

Özetle:

- Gümrük Birliği, Türkiye'nin ihracatını ve sanayi altyapısını geliştirmiş, **pozitif katkı sağlamıştır**.
- Ancak ithalat bağımlılığı ve asimetrik ticaret ilişkileri, cari açık açısından **sorunlu bir yapı** oluşturmuştur.
- Türkiye'nin cari denge sorununun yapısal çözümü, Gümrük Birliği'nin güncellenmesi, yüksek katma değerli ihracat ve yerli üretimin artırılması ile mümkündür.

Türkiye için Gümrük Birliği, hâlâ **büyük bir fırsat** olmayı sürdürmekte; ancak bu fırsatı tam kullanabilmek, mevcut yapının güncellenmesine ve ticaret politikalarının **stratejik olarak yeniden şekillendirilmesine** bağlıdır.

7.3. Çin'in Küresel Ticaret Etkisi ve Türkiye'ye Yansımaları

Son kırk yılda küresel ekonomide yaşanan en büyük dönüşümlerden biri, **Çin'in dünya ticaretine entegrasyonu** olmuştur. Çin, yalnızca devasa bir üretim üssü değil, aynı zamanda küresel arz zincirlerinin merkezi hâline gelmiş; dünya ticaretinin akışını, fiyatlarını ve rekabet şartlarını derinden etkilemiştir. Türkiye'nin cari dengesi, sanayi yapısı ve ticaret ilişkileri de bu dönüşümden **doğrudan etkilenmiştir**.

Çin'in Küresel Ticaretteki Yükselişi

Çin'in küresel ekonomideki yükselişi birkaç önemli dönemeçle şekillenmiştir:

- **1978 Reformları:** Pazar ekonomisine geçiş ve dış ticarete açılım başladı.
- **2001 WTO Üyeliği:** Dünya Ticaret Örgütü'ne katılım, Çin'i küresel ticaretin tam merkezine taşıdı.
- **2000'ler ve Sonrası:** Düşük maliyetli üretim, ihracatın hızla artması ve küresel değer zincirlerine entegrasyon.
- **Bir Kuşak Bir Yol (BRI) Projesi:** Çin'in küresel ticaret rotalarını yeniden şekillendirme projesi, Türkiye'yi de doğrudan ilgilendirir.

Sonuç olarak:

- Çin, dünya mal ihracatında yaklaşık %15 payla lider konuma ulaşmıştır.
- Küresel sanayi ürünleri fiyatları üzerinde **baskı oluşturan bir güç** hâline gelmiştir.

Çin'in Etkileri Türkiye'ye Nasıl Yansıyor?

Çin'in dünya ticaretindeki bu güçlü konumu, Türkiye için **hem fırsatlar hem de riskler** doğurmuştur:

1. Rekabet Baskısı

- Çin'in düşük maliyetli ürünleri, Türk sanayisi üzerinde ciddi **fiyat baskısı** oluşturmuştur.
- Özellikle tekstil, oyuncak, elektronik, küçük ev aletleri gibi sektörlerde Çin ile rekabet güçleşmiştir.
- Türkiye, katma değerli ürünlere geçiş yapamadığı alanlarda Çin ürünleriyle fiyat bazlı rekabette zorlanmaktadır.

2. İthalat Artışı

- Türkiye'nin Çin'den yaptığı ithalat hızla artmıştır:
 - 2002'de yaklaşık 1,2 milyar dolar olan ithalat, 2022'de 40 milyar doları aşmıştır.
- Çin, Türkiye'nin en büyük ithalat partnerlerinden biri hâline gelmiştir.
- Türkiye'nin Çin'den ithal ettiği ürünlerin çoğu ara malı, elektronik ve makine ekipmanlarıdır.
- Bu durum, cari açığı büyüten bir etki oluşturmaktadır.

3. Küresel Tedarik Zinciri Fırsatları

Çin'e olan küresel bağımlılığın pandemi ve jeopolitik risklerle sorgulanmaya başlaması, Türkiye için yeni fırsatlar oluşturmuştur:

- Avrupa Birliği ve ABD, tedarik zincirlerini çeşitlendirmek istemektedir.
- Türkiye, coğrafi yakınlığı ve sanayi altyapısı sayesinde alternatif üretim üssü olarak öne çıkmaktadır.
- "Çin Artı Bir" stratejisi çerçevesinde Türkiye, bazı sektörlerde yatırım çekme potansiyeline sahiptir.

Ancak bu fırsatları değerlendirmek, Türkiye'nin üretim kapasitesi, lojistik altyapısı ve siyasi istikrarına bağlıdır.

4. Kuşak ve Yol İnisiyatifi (BRI)

Çin'in **Bir Kuşak Bir Yol (BRI)** projesi, Türkiye'nin jeopolitik ve ticari konumunu etkileyen önemli bir gelişmedir:

- Türkiye, Orta Koridor üzerinde yer alarak Çin-Avrupa arasındaki kara ve demir yolu ticareti için kritik bir geçiş ülkesidir.
- Lojistik, liman yatırımları ve altyapı projeleri, Türkiye'ye yeni ticaret hacmi ve gelir potansiyeli sunmaktadır.
- Ancak Türkiye'nin bu süreçte **Çin'e aşırı bağımlı kalmaması** önem arz etmektedir.

Çin Etkisi ve Cari Açık

Çin'in Türkiye üzerindeki etkileri cari açık açısından **çift yönlüdür**:

- **Olumsuz Etki:**
 - Çin'den ithalatın artması → Türkiye'nin dış ticaret açığını büyütür.
 - Fiyat baskısı, Türk üreticinin hem iç pazarda hem ihracatta rekabet gücünü zayıflatır.
- **Olumlu Etki:**
 - Tedarik zinciri kaymaları Türkiye'ye yatırım ve ihracat fırsatları doğurabilir.
 - Lojistik avantajları, Çin ticaretinden gelir elde etme potansiyeli oluşturur.

Özetle, Çin'in küresel ticaretteki gücü, Türkiye'nin cari dengesini **karmaşık şekilde etkilemektedir**.

Türkiye'nin Stratejik Yol Haritası

Türkiye'nin Çin kaynaklı etkileri yönetebilmesi için:

- Katma değeri yüksek sanayi üretimine yönelmesi,
- Çin'e aşırı ithalat bağımlılığını azaltması,
- Lojistik altyapısını güçlendirmesi,
- Yeni ticaret anlaşmalarıyla pazar çeşitlendirmesi gerekmektedir.

Bu dönüşüm, hem cari açık riskini azaltacak hem de Türkiye'yi küresel değer zincirlerinde **daha stratejik bir konuma** taşıyacaktır.

Sonuç: Çin ve Türkiye'nin Geleceği

Özetle:

- Çin, dünya ticaretinin belirleyici aktörü hâline gelmiş ve Türkiye'nin dış ticaret dengesi üzerinde **hem fırsatlar hem de ciddi baskılar** oluşturmuştur.
- Türkiye, Çin ile rekabetten kaçamayacak ancak doğru politikalarla bu süreci avantaja çevirebilecek bir ülkedir.
- Çin etkisini yönetmek, Türkiye'nin cari açık sorununu **yapısal olarak çözmesinin önemli bir parçası** hâline gelmiştir.

Türkiye'nin cari denge mücadelesinde Çin, **kaçınılmaz bir gerçeklik** ve aynı zamanda stratejik bir sınav olmaya devam etmektedir.

7.4. Rusya-Ukrayna Savaşı ve Enerji Fiyatları

Türkiye'nin cari açık dinamiklerini küresel ölçekte etkileyen en önemli son gelişmelerden biri, **Rusya-Ukrayna Savaşı** ve bu savaşın tetiklediği **küresel enerji fiyatlarındaki yükseliş** olmuştur. Türkiye gibi enerjide yüksek ithalat bağımlılığı olan ülkeler için bu kriz, hem cari dengeyi hem de makroekonomik istikrarı derinden sarsıcı etkiler oluşturmuştur.

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Küresel Ekonomiye Etkileri

24 Şubat 2022'de başlayan savaş, yalnızca bölgesel bir kriz değil, **küresel ekonomik dengeleri** değiştiren bir gelişme olmuştur. Başlıca etkileri:

- **Enerji Fiyatlarının Sıçraması:**
 - Petrol fiyatları 2022 ilk yarısında varil başına 130 dolar sınırına yaklaşmıştır.

- Doğalgaz fiyatları Avrupa'da 10 kata kadar artmıştır.
- **Gıda Krizi:**
 - Ukrayna ve Rusya'nın önemli tahıl ihracatçısı olması, küresel gıda fiyatlarını yükseltmiştir.
- **Jeopolitik Gerilimler:**
 - Tedarik zincirlerinde aksama, yatırımcı güveninde dalgalanmalar yaratmıştır.
- **Enflasyonist Baskı:**
 - Enerji ve gıda fiyatlarındaki artış, dünya genelinde enflasyonu körüklemiştir.

Bu gelişmeler, Türkiye gibi **enerji ithalatçısı ve cari açık veren ülkeleri** daha fazla etkilemiştir.

Enerji Fiyatlarının Türkiye'ye Etkisi

Türkiye'nin enerjide dışa bağımlılığı, savaş sonrası enerji fiyat şoklarının cari denge üzerindeki etkisini kat kat artırmıştır:

- **Enerji İthalatı Faturası Büyüdü:**
 - Türkiye'nin enerji ithalatı 2021'de yaklaşık 50 milyar dolarken, 2022'de 95 milyar doları aşmıştır.
 - Bu artış, cari açığın hızla büyümesine yol açmıştır.
- **Kur ve Enflasyon Baskısı:**
 - Yükselen enerji maliyetleri TL üzerinde baskı oluşturmuş, enflasyonu hızlandırmıştır.
- **Dış Ticaret Açığı:**
 - Enerji fiyatlarındaki artış, Türkiye'nin mal ticareti açığını ciddi ölçüde büyütülmüştür.

Örneğin:

- 2022 yılında Türkiye'nin cari açığı yaklaşık 48 milyar dolara ulaşmış, bunun önemli kısmı **yüksek enerji faturası** nedeniyle oluşmuştur.

Rusya ile Ticari İlişkiler ve Enerji Bağımlılığı

Türkiye, Rusya'ya enerji açısından **yüksek oranda bağımlıdır:**

- Türkiye'nin doğalgaz ithalatının %30-40'ı Rusya'dan gelmektedir.
- Petrol ve kömür ithalatında da Rusya önemli tedarikçidir.
- Akkuyu Nükleer Santrali projesi, Rusya'nın Türkiye enerji sektöründeki varlığını artırmıştır.

Savaş sonrası dönemde:

- Türkiye, enerji arz güvenliğini sürdürmek için Rusya ile **özel ödeme mekanizmaları** geliştirmiştir (ör. ruble ile ödeme opsiyonları).
- Ancak Batı yaptırımları Türkiye'yi diplomatik ve ticari açıdan **zor bir denge politikasına** itmiştir.

Enerji Fiyatlarının Cari Açığa Etkisi

Enerji fiyatlarının yükselmesi, Türkiye'nin cari dengesi üzerinde üç önemli etki oluşturur:

1. **İthalat Faturasını Artırır:**
Enerji ithalatı döviz bazlı olduğu için cari açığı doğrudan büyütür.
2. **Kur Baskısı Oluşturur:**
Artan döviz talebi TL üzerinde değer kaybı baskısı oluşturur.
3. **Enflasyonu Korumak:**
Enerji fiyatları, ulaştırmadan sanayiye kadar tüm sektörlerin maliyetlerini artırır.

Bu etkiler, Türkiye'nin enerji bağımlılığını yapısal bir cari açık riski hâline getirmektedir.

Türkiye'nin Enerji Stratejileri

Savaş sonrası Türkiye, enerji bağımlılığını azaltmak için adımlar atmıştır:

- **Karadeniz Gazı:**
Karadeniz'de keşfedilen doğal gaz rezervleri orta vadede enerji ithalatını azaltma potansiyeli taşır.
- **Yenilenebilir Enerji Yatırımları:**
Güneş, rüzgâr ve hidroelektrik yatırımları hız kazanmıştır.
- **Enerji Verimliliği:**
Enerji tasarrufu sağlayan projeler desteklenmektedir.
- **LNG Tedarik Çeşitliliği:**
Farklı ülkelerden LNG ithalatı artırılarak Rusya bağımlılığı azaltılmaya çalışılmaktadır.

Ancak bu projeler, kısa vadede enerji faturası üzerindeki yükü azaltmak için yeterli olmamıştır.

Sonuç: Savaş, Enerji ve Cari Denge

Özetle:

- Rusya-Ukrayna Savaşı, küresel enerji piyasalarında **büyük şoklar** oluşturmuş, Türkiye'nin cari açığını artırmıştır.
- Türkiye'nin enerji bağımlılığı, savaş gibi küresel krizlerde cari dengeyi hızla bozan **yapısal bir kırılganlık** unsurudur.
- Cari açığın sürdürülebilirliği, Türkiye'nin enerji politikalarındaki başarıya ve küresel enerji fiyatlarının seyrine doğrudan bağlıdır.

Türkiye'nin cari denge açısından en büyük sınavlarından biri, **enerji bağımlılığını azaltma ve dış şoklara karşı daha dayanıklı bir ekonomi inşa etme** mücadelesi olmaya devam etmektedir.

7.5. ABD Para Politikası ve Türkiye Üzerindeki Baskılar

Küresel finansal sistemin en güçlü aktörü olan **ABD Merkez Bankası (FED)**, yalnızca Amerikan ekonomisini değil, gelişmekte olan ülkeleri de derinden etkileyen kararlar alır. Türkiye gibi cari açık veren ve **dış finansmana bağımlı** ülkeler açısından, ABD'nin faiz ve para politikası tercihleri **hayati önemdedir**. Son on yılda Türkiye ekonomisinde yaşanan dalgalanmaların önemli bir kısmı, FED'in politikalarının dolaylı yansımalarından kaynaklanmıştır.

FED Para Politikası Nasıl Etki Oluşturur?

FED'in uyguladığı para politikası, küresel piyasalarda üç temel kanaldan Türkiye'yi etkiler:

1. Sermaye Akımları:

- FED faiz artırdığında, gelişmekte olan ülkelere akan “sıcak para” geri döner.
- Türkiye gibi yüksek faiz-düşük kur politikası uygulayan ülkelerde ani sermaye çıkışı yaşanır.

2. Doların Değerlenmesi:

- FED'in sıkılaştırma süreci doları güçlendirir.
- TL gibi para birimleri değer kaybeder → Kur baskısı artar → Cari açık finansman maliyeti yükselir.

3. Küresel Likidite Koşulları:

- Parasal genişleme dönemlerinde bol ve ucuz dolar bulunur → Türkiye dış finansmana kolay erişir.
- Sıkılaştırma dönemlerinde likidite daralır → Türkiye'nin borçlanma maliyeti yükselir.

Türkiye'nin Kırılganlığı: 2013 Tapering Krizi

Türkiye'nin ABD para politikasına hassasiyeti, özellikle **2013 Tapering Krizi** ile net biçimde ortaya çıkmıştır:

- FED, 2013 Mayıs'ta parasal genişlemeyi azaltacağını (tapering) açıkladı.
- Türkiye'den hızlı sermaye çıkışları yaşandı.
- TL hızla değer kaybetti.
- 2014'te Merkez Bankası politika faizini bir gecede %4,5'ten %10'a çıkarmak zorunda kaldı.

Bu süreç, Türkiye'nin cari açık-finansman yapısının kırılganlığını ve FED politikalarına olan bağımlılığını gösterdi.

FED Faiz Artışları ve Kur Baskısı

ABD faizleri arttığında:

- Türkiye'den döviz çıkışı hızlanır.
- TL'nin değer kaybı → İthalat maliyetini artırır → Enflasyon yükselir.
- Döviz borcu yüksek şirketlerin maliyeti artar.
- Cari açık finansmanı daha pahalı hâle gelir.

Örneğin:

- 2018'de FED'in faiz artırımları ve küresel dolar talebinin yükselmesi, Türkiye'de kur şokunu tetikleyen faktörlerden biri oldu.
- Kur şokları cari açığı kısmen düşürürken, ekonomide daralma ve yüksek enflasyon yarattı.

Cari Açık-Finansman İkilemi

ABD'nin para politikası Türkiye için **ikili bir ikilem** oluşturur:

- Cari açık büyür → Dış finansman ihtiyacı artar → FED faiz artırırsa sermaye çıkışı olur.

- FED faiz artırmazken sermaye girişi olur → TL değerlenir → İthalat artar → Cari açık tekrar büyür.

Bu döngü, Türkiye'nin cari açık sorununu **yapısal bir kırılma** hâline getirmektedir.

ABD Para Politikası ve Türkiye'nin Faiz Politikası

Türkiye'nin kendi faiz politikasının FED politikalarıyla **uyumlu olmaması**, kırılma hâline getirmektedir:

- Türkiye düşük faiz politikasına yöneldiğinde → Döviz talebi artar.
- FED faiz artırırken Türkiye faiz indirdiğinde → Kurda sert değer kaybı yaşanır.
- Kur geçişkenliği yüksek olduğundan → Enflasyon hızla yükselir → Makroekonomik istikrar bozulur.

Son yıllarda Türkiye'nin "faiz indirimleriyle büyümeyi destekleme" tercihleri, FED'in sıkılaştırma döngüsüyle çelişmiş ve Türkiye üzerindeki baskıları artırmıştır.

Türkiye'nin Stratejik Çıkış Yolu

Türkiye'nin FED kaynaklı riskleri azaltabilmesi için:

- Cari açığı düşürmesi,
- Döviz rezervlerini güçlendirmesi,
- Kısa vadeli dış borç yükünü hafifletmesi,
- Yüksek katma değerli ihracata odaklanması,
- Makroekonomik istikrar ve güveni yeniden tesis etmesi gerekmektedir.

Bu adımlar, Türkiye'nin FED kararlarından **daha az etkilenir hâle gelmesini** sağlayabilir.

Sonuç: FED, Türkiye ve Cari Açık Kısıacı

Özetle:

- ABD'nin faiz ve para politikası, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler üzerinde **büyük bir baskı** oluşturur.
- Türkiye'nin cari açık sorunu, FED'in kararlarına karşı son derece hassastır.
- Kalıcı çözüm, yapısal reformlar ve **dış finansmana bağımlılığı azaltan bir ekonomi modeli** geliştirmekten geçer.

Türkiye'nin cari denge sorununun yalnızca iç politika ile değil, **küresel para politikası dinamikleriyle de iç içe** olduğu, en açık şekilde FED ile ilişkilerde görülmektedir.

8. Cari Açıkla Mücadele Politikaları

8.1. İthalat İkameci Politikalar

Türkiye'nin cari açık sorununun kökleri büyük ölçüde **yüksek ithalat bağımlılığına** dayanmaktadır. Özellikle sanayi üretiminde ithal ara malı kullanımı ve enerji bağımlılığı, cari dengeyi sürekli baskı altında tutmaktadır. Bu nedenle, cari açıkla mücadele politikalarının en önemli başlıklarından biri, **ithalat ikameci yaklaşımlar** olmuştur.

İthalat İkamesi Nedir?

İthalat ikameci politikalar, ülkenin ithal ettiği ürünlerin **yurtiçinde üretilmesini teşvik etmeyi** amaçlar. Amaç:

- Döviz çıkışını azaltmak
- Cari açığı daraltmak
- Yerli sanayiye güçlendirmek
- İstihdam oluşturmak
- Teknolojik bağımsızlık sağlamak

Bu politika, özellikle gelişmekte olan ülkelerde 20. yüzyıl boyunca sıkça uygulanmıştır. Ancak her dönemde aynı başarıyı sağlayamamış, bazı durumlarda **korumacılığa ve verimsiz üretime** yol açmıştır.

Türkiye’de İthalat İkameci Politikaların Tarihçesi

Türkiye, ithalat ikamesi kavramıyla **1950’li yıllardan itibaren** tanışmıştır:

- **1950-1980 Dönemi:**
 - Gümrük duvarları yükseltilmiş, ithalat kısıtlanmıştır.
 - Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) birçok sanayi dalında yatırım yapmıştır.
 - Ancak döviz darboğazları ve düşük verimlilik sorunları yaşanmıştır.
- **1980 Sonrası Dışa Açılma:**
 - Türkiye, ithalat ikamesinden vazgeçmiş; ihracata dayalı büyüme modeline geçmiştir.
 - Gümrük duvarları indirilmiş, rekabet artmıştır.

Ancak 2000’li yıllarda ithalat bağımlılığı, özellikle ara malı ithalatında yeniden önemli bir sorun hâline gelmiştir. Bu nedenle ithalat ikamesi, **yeni bir bakış açısıyla** yeniden gündeme gelmiştir.

Türkiye’nin Güncel İthalat İkame Çabaları

Türkiye, son yıllarda ithalat ikamesini cari açıkla mücadelede yeniden stratejik araç olarak görmeye başlamıştır:

- **Yerli Üretim ve Teknoloji Hamlesi:**
 - Yüksek ithalat faturası oluşturan sektörlerde (ör. ilaç, petrokimya, makine) yerli üretim teşvik edilmektedir.
- **Savunma Sanayii:**
 - Savunma sanayiinde yerlilik oranı %20’lerden %70’lere yükselmiştir.
 - Hem ithalat azalmakta hem de ihracat geliri sağlanmaktadır.
- **Enerji Alanında İkame:**
 - Karadeniz gazı keşfi, doğal gaz ithalatını uzun vadede azaltma hedefi taşımaktadır.
 - Yenilenebilir enerji yatırımları, ithal enerji faturasını azaltmaya yöneliktir.
- **Kimya ve Petrokimya:**
 - Petrokimya ürünlerinde yerli üretim yatırımları artmaktadır.
 - Türkiye’nin kimya ithalatı yaklaşık 50 milyar dolar civarındadır, bu alandaki ikame büyük önem taşır.

İthalat İkamesinin Avantajları

İthalat ikameci politikaların cari dengeye katkısı büyüktür:

- Döviz tasarrufu sağlar.
- Dış ticaret açığını daraltır.
- Yerli sanayi ve teknoloji gelişir.
- İstihdam oluşturur.
- Kur dalgalanmalarına karşı koruma sağlar.

Örneğin, Türkiye'nin savunma sanayiinde yerlilik artışı, hem ithalat faturasını düşürmüş hem de ihracat geliri oluşturmuştur.

İthalat İkamesinin Zorlukları

Ancak ithalat ikamesi her zaman sorunsuz değildir. Potansiyel riskler:

- **Yüksek Maliyet:**
Yerli üretim bazen ithal üründen daha pahalı olabilir.
- **Teknoloji Açığı:**
Bazı ürünlerde teknolojik yeterlilik sınırlı kalabilir.
- **Verimlilik Sorunları:**
Korumacılık verimsiz firmaların piyasada kalmasına yol açabilir.
- **Dış Ticaret Anlaşmaları:**
Türkiye'nin Gümrük Birliği ve serbest ticaret anlaşmaları, ithalat kısıtlamalarını zorlaştırmaktadır.

Dolayısıyla ithalat ikamesi, **sektörel seçicilik ve teknoloji odaklı bir yaklaşımla** yürütülmelidir.

Türkiye'nin Stratejik Yol Haritası

Türkiye'nin ithalat ikamesinde başarılı olabilmesi için:

- Yüksek teknoloji alanlarına öncelik vermesi,
- Yerli üretimde ölçek ekonomisi oluşturması,
- Uluslararası kalite standartlarını yakalaması,
- Gümrük Birliği çerçevesinde AB kurallarıyla uyumlu hareket etmesi gerekmektedir.

Bu dönüşüm, cari açığı kalıcı olarak daraltacak **yapısal bir çözüm** sunabilir.

Sonuç: İthalat İkamesi ve Cari Denge

Özetle:

- Türkiye'nin cari açık sorununu çözmek için ithalat ikamesi **kritik bir araç** olarak yeniden gündeme gelmiştir.
- Ancak başarılı olmak için teknolojik yeterlilik, uluslararası rekabet gücü ve doğru sektör seçimi şarttır.
- Türkiye için ithalat ikamesi, yalnızca cari açığı daraltmak değil, **ekonomik bağımsızlığı ve sürdürülebilir büyümeyi** sağlamak açısından da stratejik bir öneme sahiptir.

Türkiye'nin cari açıkla mücadelesinde ithalat ikamesi, **akıllı ve seçici** bir politikayla büyük potansiyel barındırmaktadır.

8.2. İhracatın Katma Değerini Artırma Stratejileri

Türkiye'nin cari açık sorununun kalıcı çözümü, yalnızca ithalatı azaltmakla değil, aynı zamanda **ihracatın niteliğini ve katma değerini artırmakla** mümkündür. Çünkü yüksek katma değerli ihracat, döviz gelirini artırır, dış ticaret açığını daraltır ve ülkeyi küresel rekabette daha güçlü kılar. Türkiye ekonomisinin kırılganlıklarını azaltmanın en stratejik yolu, **daha fazla teknoloji, tasarım ve markalaşma içeren** ihracat yapabilmektir.

Katma Değer Nedir?

Katma değer, bir ürün veya hizmetin üretimi sırasında oluşturulan **ek ekonomik değeri** ifade eder. Yüksek katma değerli ihracat:

- Üretim sürecinde daha fazla bilgi, teknoloji ve tasarım barındırır.
- Daha yüksek fiyattan satılabilir.
- Küresel piyasalarda fiyat dalgalanmalarından daha az etkilenir.
- İthal girdiye bağımlılığı azalır.

Örneğin:

- Basit tekstil ürünü düşük katma değerli iken, teknik tekstil veya markalı moda ürünleri yüksek katma değerlidir.
- Çelik satmak düşük katma değerli, uçak parçaları üretmek ise yüksek katma değerli ihracat sayılır.

Türkiye'nin İhracatında Katma Değer Durumu

Türkiye'nin ihracatı uzun yıllardır **orta düşük ve orta yüksek teknoloji** seviyesine odaklanmıştır:

- 2022'de ihracat yaklaşık 250 milyar dolara ulaşsa da, yüksek teknoloji ürünlerinin toplam ihracattaki payı %3-4 düzeyindedir.
- Oysa Güney Kore, Almanya gibi ülkelerde bu oran %15-25 aralığındadır.
- İhracatın önemli kısmı hâlâ **ara malı ve düşük katma değerli ürünlerden** oluşmaktadır.

Bu tablo, Türkiye'nin ihracat artışına rağmen cari açık sorununun neden yapısal olarak devam ettiğini açıkça göstermektedir.

Katma Değer Artırma Stratejileri

Türkiye'nin ihracatta katma değeri artırması için izleyebileceği başlıca stratejiler şunlardır:

1. Yüksek Teknoloji Üretimine Yatırım

- Ar-Ge harcamalarının milli gelirdeki payı artırılmalıdır.
- Savunma sanayi, elektronik, yazılım, biyoteknoloji gibi alanlara öncelik verilmelidir.
- Teknoloji geliştirme bölgeleri (teknoparklar) daha etkin kullanılmalıdır.

Örneğin, savunma sanayinde yerlilik oranının %20'lerden %70'lere çıkması, Türkiye'nin ihracatında önemli bir **katma değer artışı** oluşturmuştur.

2. Yerli Girdi Oranını Yükseltmek

- İhracat üretiminde kullanılan ithal ara malı oranı azaltılmalıdır.
- Kimya, petrokimya, elektronik bileşenler gibi kritik alanlarda yerli üretim artırılmalıdır.
- Yerli tedarik zincirleri güçlendirilmelidir.

Bu sayede ihracatın döviz kazandırma etkisi daha yüksek olur.

3. Markalaşma ve Tasarım

- Kendi markasıyla ihracat yapan firmaların oranı artırılmalıdır.
- Tasarım, ambalaj ve pazarlama yatırımları desteklenmelidir.
- Türk markalarının global algısı güçlendirilmelidir.

Markalaşma, fiyat rekabetine değil **değer rekabetine** imkân tanır.

4. İhracatta Sektörel Çeşitlenme

- Hizmet ihracatı (yazılım, sağlık turizmi, eğitim) desteklenmelidir.
- Tarımda işlenmiş ve markalı ürün ihracatı artırılmalıdır.
- Yenilenebilir enerji teknolojilerinde ihracat fırsatları değerlendirilmeli.

5. Eğitim ve Nitelikli İş Gücü

- Katma değerli üretim için nitelikli iş gücü gereklidir.
- Mesleki eğitim ve mühendislik programları modernize edilmelidir.
- Yabancı dil ve dijital yetkinlikler artırılmalıdır.

Katma Değerin Cari Açığa Katkısı

Yüksek katma değerli ihracatın cari denge açısından oluşturduğu avantajlar:

- İhracat birim fiyatı yükselir → Daha az mal satarak daha çok döviz kazanılır.
- Döviz gelirleri artar → Cari açık daralır.
- İthalata bağımlılık azalır → Döviz harcaması düşer.
- Ekonomik büyüme daha sürdürülebilir hâle gelir.

Örneğin:

- Türkiye'nin otomotiv sektörü, yan sanayisiyle birlikte hem istihdam hem de döviz geliri oluşturmaktadır. Ancak yerli girdi oranı daha da artırılmalıdır.

Türkiye'nin Yol Haritası

Türkiye'nin ihracat katma değerini artırması için:

- Ar-Ge harcamalarını GSYH'nin %2-3'üne çıkarması,
- Yerli üretim kapasitesini artırması,

- Uluslararası markalar oluşturması,
- İhracatta yüksek teknolojiye odaklanması,
- Yeni pazarlara erişimi genişletmesi gerekmektedir.

Bu dönüşüm, Türkiye'nin cari açık sorununa kalıcı bir çözüm ve **küresel rekabet avantajı** sağlayacaktır.

Sonuç: Katma Değerli İhracat Türkiye'nin Anahtarıdır

Özetle:

- Türkiye'nin ihracatında nicelik değil **nitelik** önem kazanmaktadır.
- Katma değerli ihracat, Türkiye'nin cari açığını düşürmenin en güçlü yoludur.
- Yapısal reformlar, teknoloji yatırımları ve markalaşma bu dönüşümün **temel taşlarıdır**.

Türkiye'nin cari denge mücadelesinde yüksek katma değerli ihracat, **geleceğin anahtarı** olmaya devam edecektir.

8.3. Yerli Enerji Kaynaklarının Kullanımı

Türkiye'nin cari açık sorununun en kritik yapısal nedenlerinden biri, **yüksek enerji ithalatı bağımlılığıdır**. Enerji ithalatı, döviz talebini yükseltir, kur üzerindeki baskıyı artırır ve cari açığın kronikleşmesine neden olur. Bu nedenle, **yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı**, Türkiye'nin cari açıkla mücadelesinde stratejik bir araç olarak öne çıkmaktadır.

Türkiye'nin Enerji İthalatı Bağımlılığı

Türkiye, enerji ihtiyacının yaklaşık %70-75'ini ithal etmektedir. Özellikle:

- Petrol ve türevleri
- Doğal gaz
- Kömür

Türkiye'nin enerji ithalatında başlıca kalemlerdir. 2022 yılında enerji ithalatına ödenen fatura yaklaşık **95 milyar dolar** seviyesine ulaşmıştır. Bu, toplam ithalatın yaklaşık %25'ine denk gelmektedir.

Enerji fiyatlarının yükseldiği dönemlerde Türkiye'nin cari açığı hızla büyür. Bu durum, enerji bağımlılığını cari açık açısından **yapısal bir risk** hâline getirmektedir.

Yerli Enerji Kaynaklarının Rolü

Türkiye'nin enerji stratejisinde yerli kaynakların önemi giderek artmaktadır. Yerli enerji kullanımı:

- Döviz harcamasını azaltır → Cari açığı daraltır.
- Enerji arz güvenliğini artırır.
- Dış şoklara karşı kırılganlığı azaltır.
- İstihdam oluşturur ve teknoloji gelişimini destekler.

Türkiye'nin Yerli Enerji Kaynakları

Türkiye'nin öne çıkan yerli enerji kaynakları şunlardır:

1. Yenilenebilir Enerji

- **Güneş Enerjisi:**
Türkiye'nin yıllık güneşlenme süresi 2.700 saat civarındadır.
Güneş enerjisi santralleri hızla yaygınlaşmaktadır.
- **Rüzgâr Enerjisi:**
Özellikle Ege ve Marmara bölgeleri yüksek rüzgâr potansiyeline sahiptir.
- **Hidroelektrik Enerji:**
Türkiye'nin elektrik üretiminde hidroelektrik santrallerinin payı %20-25 arasındadır.
- **Jeotermal Enerji:**
Türkiye, Avrupa'nın en yüksek jeotermal potansiyeline sahiptir.

2. Yerli Doğal Gaz ve Petrol

- **Karadeniz Gazı:**
2020'de Karadeniz'de keşfedilen doğal gaz rezervleri Türkiye'nin enerji bağımlılığını azaltma açısından umut vericidir.
İlk üretim 2023'te başlamış, tam kapasiteye ulaşması birkaç yılı bulacaktır.
- **Petrol:**
Güneydoğu Anadolu'da petrol aramaları yoğunlaştırılmıştır. Ancak üretim hâlâ iç tüketimi karşılamaktan uzaktır.

3. Kömür ve Linyit

- Türkiye, zengin linyit rezervlerine sahiptir.
- Ancak çevresel etkiler ve karbon salımı nedeniyle kömür kullanımına yönelik eleştiriler artmıştır.
- Temiz kömür teknolojileri gündeme gelmektedir.

Yerli Enerji Kullanımının Cari Açığa Katkısı

Yerli enerji kaynaklarının kullanılması cari açık açısından üç önemli katkı sağlar:

1. **Döviz Tasarrufu:**
Enerji ithalatı azalır → Döviz talebi düşer → Cari açık daralır.
2. **Kur Üzerindeki Baskının Azalması:**
Döviz ihtiyacının düşmesi, TL üzerindeki baskıyı hafifletir.
3. **Enerji Fiyat Dalgalanmalarına Karşı Koruma:**
Yerli üretim, küresel fiyat şoklarına karşı tampon görevi görür.

Örneğin:

- Karadeniz gazının tam kapasite devreye girmesiyle Türkiye'nin yıllık doğal gaz ithalat faturasının 10-15 milyar dolar azalabileceği tahmin edilmektedir.

Zorluklar ve Sınırlar

Yerli enerji kaynaklarının kullanımı her zaman sorunsuz değildir:

- Yenilenebilir enerji yatırımları için **yüksek başlangıç maliyeti** vardır.

- Teknoloji, ekipman ve finansman temini sorunları yaşanabilir.
- Karbon nötr hedefleri, bazı yerli kaynakların (ör. kömür) kullanımını sınırlandırmaktadır.
- Karadeniz gazı gibi yeni keşiflerin tam üretime geçmesi zaman almaktadır.

Türkiye'nin Stratejik Yol Haritası

Türkiye'nin yerli enerji kullanımını artırmak için izlemesi gereken adımlar:

- Yenilenebilir enerji yatırımlarına devam edilmesi,
- Enerji verimliliği projelerinin yaygınlaştırılması,
- Ar-Ge ve teknoloji yatırımlarına ağırlık verilmesi,
- Yerli ekipman üretiminin desteklenmesi,
- Çevresel sürdürülebilirlik ile enerji arz güvenliği arasında dengeli bir politika oluşturulmasıdır.

Bu adımlar, Türkiye'nin cari açık sorununu **yapısal olarak çözmeye** katkı sağlayacaktır.

Sonuç: Yerli Enerji Cari Açığın Anahtarıdır

Özetle:

- Yerli enerji kaynaklarının kullanımı, Türkiye'nin cari açıkla mücadelesinde **stratejik bir öncelik** hâline gelmiştir.
- Enerji ithalatının azalması, döviz talebini düşürür ve dış kırılganlığı azaltır.
- Ancak başarılı olmak için teknoloji, yatırım ve çevre dengesi iyi yönetilmelidir.

Türkiye'nin cari denge mücadelesinde enerji, **hem en büyük risk hem de en büyük fırsattır**. Yerli enerji, bu fırsatı değerlendirmek için kritik bir araç olmaya devam edecektir.

8.4. Tasarrufların Artırılması

Türkiye'nin cari açık sorununun kökeninde yatan en temel yapısal sorunlardan biri, **düşük tasarruf oranlarıdır**. Ekonomi literatüründe sıkça vurgulandığı gibi, **tasarruf-yatırım açığı**, dış kaynak ihtiyacını artırır ve cari açığın kronikleşmesine neden olur. Dolayısıyla cari açıkla mücadelenin kalıcı ve sürdürülebilir yolu, Türkiye'nin **iç tasarruf oranını artırmasından** geçmektedir.

Tasarruf Nedir ve Neden Önemlidir?

Tasarruf, gelirden tüketim dışı bırakılan ve yatırım veya finansal araçlarda değerlendirilen kısmı ifade eder. Ülke ekonomisi açısından tasarruflar:

- Yatırımların finansman kaynağıdır.
- Dış borç ihtiyacını azaltır.
- Kur ve faiz baskılarını hafifletir.
- Cari açığın sürdürülebilirliğine katkı sağlar.

Özetle, **iç tasarruf arttıkça cari açık azalır**. Çünkü yatırım harcamaları iç kaynaklarla finanse edilebilir hâle gelir.

Türkiye'nin Tasarruf Oranları

Türkiye'nin tasarruf oranı uzun yıllardır **benzer ekonomilere göre düşük** kalmıştır:

- Türkiye'nin toplam tasarruf oranı (kamu + özel) GSYH'nin yaklaşık %24-25'i seviyesindedir.
- Oysa gelişmekte olan ülkelerde bu oran genellikle %30-35 civarındadır.
- Özellikle özel tasarruf oranı, yüksek tüketim eğilimi nedeniyle sınırlı kalmaktadır.

Bu tablo, Türkiye'yi **yatırımlarını dış borçla finanse etmek zorunda kalan** bir ekonomi hâline getirmiştir.

Düşük Tasarrufun Cari Açığa Etkisi

Düşük tasarruf oranının cari denge üzerindeki etkileri:

- İç tasarruf yetersiz → Yatırımlar için dış kaynak gerekir.
- Dış kaynak ihtiyacı → Cari açık büyür.
- Cari açık büyüyünce → Kur baskısı, dış borç ve kırılganlık artar.

Örneğin:

- 2011'de Türkiye %8,8 büyürken, tasarruf oranı %13 civarına düşmüş ve cari açık GSYH'nin %9'una yükselmiştir.
- Bu, **yüksek büyümenin düşük tasarrufla sürdürülemeyeceğini** göstermiştir.

Türkiye'de Tasarrufların Artırılmasına Yönelik Politikalar

Türkiye'nin tasarruf oranını artırmak için izlemesi gereken başlıca yollar şunlardır:

1. Hanehalkı Tasarruflarının Artırılması

- Mali okuryazarlığın geliştirilmesi.
- Bireysel emeklilik sisteminin teşvik edilmesi.
- Uzun vadeli tasarruf ürünlerinin cazip hâle getirilmesi.
- Vergi avantajları sağlanması.

Örneğin, Otomatik BES (Bireysel Emeklilik Sistemi) uygulaması, tasarruf oranını artırmaya yönelik önemli bir adımdır.

2. Kamu Tasarruflarının Artırılması

- Kamu harcamalarının verimli kullanılması.
- Gereksiz harcama kalemlerinin kısılması.
- Bütçe disiplininin korunması.

Kamu tasarrufları, makroekonomik istikrar açısından önemlidir ve özel tasarrufları da teşvik eder.

3. Gelir Artırıcı Politikalar

- Hanehalkının gelir düzeyi arttıkça tasarruf yapma kapasitesi yükselir.
- İstihdam artışı, ücretlerin reel olarak yükselmesi tasarruf eğilimini destekler.

4. Finansal Ürün Çeşitliliği

- Tasarruf sahipleri için farklı yatırım araçları sunulması, tasarruf oranını yükseltebilir.
- Finansal piyasaların derinleşmesi, küçük yatırımcıları sisteme çekebilir.

5. Enflasyonun Kontrolü

- Yüksek enflasyon, tasarrufları caydırır.
- İstikrarlı fiyatlar, tasarrufların uzun vadeli yatırım araçlarına yönelmesini sağlar.

Tasarruf Artışının Cari Açığa Katkısı

Tasarruf oranı yükseldiğinde:

- Türkiye'nin dış borçlanma ihtiyacı azalır.
- Cari açık daralır → Kur ve faiz üzerindeki baskı hafifler.
- Ekonomik büyüme daha sürdürülebilir hâle gelir.
- Finansman kalitesi yükselir → Kısa vadeli sıcak paraya bağımlılık azalır.

Örneğin:

- 2001 krizi sonrası mali disiplin ve tasarruf artışı, cari açığın bir süre kontrol altında kalmasına yardımcı olmuştur.

Türkiye'nin Stratejik Yol Haritası

Türkiye'nin tasarruf oranını artırabilmesi için:

- Gelir düzeyini yükseltmesi,
- Mali disiplini koruması,
- Finansal okuryazarlığı geliştirmesi,
- Enflasyonu kalıcı olarak kontrol altına alması gerekmektedir.

Bu adımlar, Türkiye'nin cari açık sorununu **kalıcı biçimde çözmeye** katkı sağlayacaktır.

Sonuç: Tasarruf Cari Denge Anahtar Rolde

Özetle:

- Türkiye'nin cari açık sorunu, düşük tasarruf oranlarından beslenmektedir.
- Tasarrufların artırılması, cari açığı azaltmanın **en kalıcı yollarından biridir**.
- Ekonomik istikrar, büyüme ve dış şoklara karşı dayanıklılık için tasarruflar **stratejik önemdedir**.

Türkiye'nin cari denge sorununu çözmek için atacağı her adım, tasarruf oranını yükseltmeyi **öncelikli hedef** olarak görmelidir.

8.5. Yapısal Reformlar ve Teknoloji Politikaları

Türkiye'nin cari açık sorunu, yalnızca kısa vadeli döviz hareketleri veya dış ticaret dengesindeki dalgalanmalarla açıklanamaz. Sorunun **temelinde, yapısal zayıflıklar ve düşük teknoloji düzeyine dayanan bir üretim ve ihracat modeli** yatmaktadır. Bu nedenle cari açıkla kalıcı mücadele, **yapısal reformlar ve teknoloji politikaları** olmadan mümkün değildir.

Yapısal Reform Nedir?

Yapısal reformlar, ekonominin **işleyiş mekanizmalarını ve verimliliğini artıran** köklü düzenlemelerdir. Amaç:

- Üretim kapasitesini artırmak
- Rekabetçiliği güçlendirmek
- Tasarruf oranlarını yükseltmek
- Dış bağımlılığı azaltmak
- İstihdamı artırmak
- Sürdürülebilir büyüme sağlamak

Cari açık açısından yapısal reformlar, ekonominin **kendi kaynaklarıyla büyümesini** mümkün kılar ve dış finansman ihtiyacını azaltır.

Türkiye'nin Yapısal Sorunları

Türkiye'nin cari açıkla ilişkili başlıca yapısal sorunları şunlardır:

- **İthalata Bağımlı Üretim:**
Özellikle sanayi üretiminde ithal ara malı oranı yüksektir.
- **Düşük Katma Değerli İhracat:**
Yüksek teknoloji ürünlerinin ihracattaki payı %3-4 düzeyindedir.
- **Düşük Tasarruf Oranları:**
Yatırımlar dış borçla finanse edilmektedir.
- **Verimsiz KOBİ Yapısı:**
Küçük ve orta ölçekli işletmelerde teknoloji kullanımı ve verimlilik düşüktür.
- **Nitelikli İş Gücü Eksikliği:**
Teknoloji yoğun sektörlerde yetişmiş eleman sıkıntısı yaşanmaktadır.

Bu yapısal sorunlar, Türkiye'nin cari açığını **kronik hâle getirmektedir.**

Yapısal Reformların Ana Başlıkları

Cari açıkla mücadelede öne çıkan yapısal reform alanları şunlardır:

1. Eğitim Reformu

- Nitelikli iş gücü yetiştirmek için müfredat güncellenmelidir.
- Mesleki ve teknik eğitim güçlendirilmelidir.
- Yabancı dil ve dijital okuryazarlık artırılmalıdır.

2. Yargı ve Hukuk Reformu

- Hukukun üstünlüğü yatırım ortamını güçlendirir.
- Uzun yargı süreçleri, yatırımcı güvenini zedeler.
- Şeffaflık ve öngörülebilirlik artırılmalıdır.

3. Kamu Yönetimi Reformu

- Kamu harcamalarının verimliliği artırılmalıdır.
- Bürokratik işlemler azaltılmalı, dijitalleşme teşvik edilmelidir.

4. Finansal Piyasaların Derinleşmesi

- Sermaye piyasaları güçlendirilmelidir.
- KOBİ'lere finansmana erişim kolaylaştırılmalıdır.

5. İşgücü Piyasası Reformları

- Esnek çalışma modelleri yaygınlaştırılmalıdır.
- Kadın istihdamı artırılmalıdır.

Teknoloji Politikalarının Rolü

Yapısal reformlar kadar önemli olan bir diğer alan, **teknoloji politikalarıdır**. Çünkü:

- Katma değerli ihracat için teknoloji gereklidir.
- İthalata bağımlılığı azaltmanın yolu yerli teknoloji geliştirmektir.
- Teknoloji yatırımları, uzun vadede sürdürülebilir büyümenin motorudur.

Türkiye'nin Teknoloji Politikaları

Türkiye'nin teknoloji alanında attığı bazı önemli adımlar:

- **Teknoloji Geliştirme Bölgeleri (Teknoparklar):**
Yenilikçi firmalar için vergi avantajları sunulmuştur.
- **TÜBİTAK Destekleri:**
Ar-Ge projelerine mali destek sağlanmaktadır.
- **Savunma Sanayii Atılımı:**
Yerlilik oranı %20'lerden %70'lere çıkarılmıştır.
- **Yerli Otomobil (TOGG):**
Katma değerli sanayi örneklerinden biridir.
- **Yazılım ve Dijitalleşme:**
Bilişim sektörü ihracatı artmaktadır.

Teknoloji Politikalarının Cari Açığa Katkısı

Teknoloji politikaları cari açık üzerinde **olumlu etkiler** oluşturur:

- Yerli üretim artar → İthalat azalır.
- Yüksek teknoloji ihracatı döviz gelirini artırır.
- Küresel rekabet gücü yükselir → Sürdürülebilir büyüme sağlanır.

Örneğin:

- Savunma sanayiindeki yerli üretim artışı, hem ithalatı düşürmüş hem de ihracat geliri oluşturmuştur.
- TOGG ve batarya üretimi gibi projeler, cari açığa **orta-uzun vadede ciddi rahatlatma** potansiyeline sahiptir.

Türkiye'nin Stratejik Yol Haritası

Türkiye'nin cari açık sorununu yapısal olarak çözmesi için:

- Ar-Ge harcamalarını GSYH'nin %2-3'üne çıkarması,
- Yerli tedarik zincirini güçlendirmesi,
- Teknoloji transferi ve inovasyona yatırım yapması,
- Hukuk, eğitim ve finansal sistemde reformları derinleştirmesi gerekmektedir.

Bu dönüşüm, **yüksek teknoloji odaklı ve sürdürülebilir bir ekonomik modelin** temelini oluşturacaktır.

Sonuç: Yapısal Reformlar, Cari Açığın Anahtarıdır

Özetle:

- Türkiye'nin cari açık sorunu, yapısal ve teknoloji eksikliğine dayanan bir **model sorundur**.
- Yapısal reformlar ve teknoloji politikaları olmadan, kısa vadeli çözümler kalıcı fayda sağlamaz.
- Türkiye'nin geleceği, **yüksek katma değerli, rekabetçi ve sürdürülebilir bir ekonomi** inşa etmekten geçmektedir.

Cari açıkla mücadelede en etkili reçete, **yapısal reformlar ve teknoloji odaklı büyüme** olacaktır.

8.6. Para Politikası ve Döviz Kuru Yönetimi

Türkiye'nin cari açık sorunu, sadece dış ticaret ve üretim yapısına değil, aynı zamanda **para politikası ve döviz kuru yönetimi** gibi makroekonomik araçlara da yakından bağlıdır. Döviz kuru, Türkiye gibi **cari açık veren ve dış finansmana bağımlı** ekonomilerde hem cari dengeyi hem de makroekonomik istikrarı şekillendiren kritik bir değişkendir.

Para Politikası ve Cari Denge İlişkisi

Para politikası, temel olarak **faiz oranları, likidite yönetimi ve kredi koşulları** üzerinden ekonomiyi etkiler. Cari denge açısından bu etki üç yönlüdür:

1. **Faiz Oranları ve Sermaye Akımları**
 - Yüksek faiz → Döviz girişini artırır → Kur değerlenir → İthalat artar → Cari açık büyür.
 - Düşük faiz → Döviz çıkışına yol açabilir → Kur yükselir → İthalat pahalılaşır → Cari açık daralabilir ancak enflasyon artar.
2. **Kredi Genişlemesi ve İç Talep**

- Para politikasının gevşetilmesi, tüketim ve yatırım talebini artırır.
 - Artan iç talep → İthalat artar → Cari açık büyür.
3. **Kur Üzerinden Rekabet Gücü**
- Kurun değeri, ihracat ve ithalat fiyatlarını doğrudan etkiler.
 - Aşırı değerli TL, ithalatı ucuzlatır ama ihracatı zayıflatır → Cari açık artar.

Türkiye'nin Döviz Kuru Yönetimi Deneyimi

Türkiye'nin döviz kuru yönetimi, tarihsel olarak dalgalı ve müdahaleci dönemler arasında gidip gelmiştir:

- **2001 Krizi Sonrası Dönem (Dalgalı Kur):**
Türkiye, dalgalı kur rejimine geçti. Kur piyasada arz ve talebe göre belirlendi.
- **2010'lu Yıllar (Müdahaleci Dalgalanma):**
Kur dalgalı görünmekle birlikte, Merkez Bankası döviz satış ihaleleriyle müdahalelerde bulunmuştur.
- **2018 Krizi:**
 - Kurda sert yükseliş yaşanmış, TL hızla değer kaybetmiştir.
 - Cari açık daralmış ama bu daralma **ekonomik küçülme pahasına** olmuştur.
- **2021-2023 Dönemi:**
 - Kur Korumalı Mevduat gibi uygulamalarla kur artışını sınırlama çabaları yapılmıştır.
 - Rezerv satışlarıyla döviz kuru baskılanmıştır.
 - Ancak bu müdahaleler rezerv erimesine yol açmıştır.

Döviz Kuru ve Cari Açık Dinamikleri

Türkiye'de döviz kuru hareketleri, cari dengeyi önemli ölçüde etkiler:

- **Kur Yükselirse:**
 - İthalat pahalılaşır → Cari açık daralır.
 - Ancak enflasyon yükselir → İç talep daralır.
- **Kur Düşerse (TL Değerlenirse):**
 - İthalat ucuzlar → Cari açık artar.
 - İhracatın rekabet gücü azalır.

Bu dinamik, Türkiye'de sıkça görülen **kur-cari açık ikilemini** doğurur.

Kur Politikası: Serbest Mi, Müdahaleci Mi?

Türkiye için iki uç yaklaşım söz konusudur:

1. Serbest Kur Yaklaşımı

- Kur piyasada belirlenir.
- Dış şoklar karşısında ekonomi esnek olur.
- Ancak ani dalgalanmalar, şirket bilançolarını sarsabilir.

2. Müdahaleci Kur Yaklaşımı

- Merkez Bankası döviz satışıyla kuru baskılar.
- Kısa vadede kur artışını sınırlar.

- Ama rezervler erir ve piyasa güveni zedelenir.

Türkiye, genellikle ikisinin ortasında **yönetilen dalgalanma** rejimi uygulamış, ancak bu modelin sürdürülebilirliği zaman zaman sorgulanmıştır.

Para Politikası, Kur ve Cari Açık İkilemi

Türkiye'nin temel sorunu, cari açık ile makro istikrar arasında sıkışıp kalmasıdır:

- Cari açık küçülsün diye kur yükselirse → Enflasyon artar → Reel gelir düşer.
- Enflasyon düşsün diye kur sabitlenirse → Cari açık büyür → Finansman ihtiyacı artar.

Bu ikilem, Türkiye'nin para politikası üzerinde **büyük bir baskı** oluşturur.

Yapısal Çözüm: Sadece Para Politikası Yetmez

Para ve kur politikası, cari açığı **geçici olarak yönetebilir**, ancak kalıcı çözüm sağlayamaz. Kalıcı çözüm için:

- İhracatta katma değer artırılması,
- Yerli üretimin güçlendirilmesi,
- Enerji ithalatının azaltılması,
- Tasarruf oranlarının yükseltilmesi gerekmektedir.

Sonuç: Para Politikası, Kur ve Cari Denge

Özetle:

- Türkiye'nin cari açık sorunu, para ve kur politikalarıyla **yönetilebilir ama çözülemez**.
- Kur politikası, cari dengeyi kısa vadede etkiler ancak yapısal kırılganlıkları gidermez.
- Türkiye'nin uzun vadede sürdürülebilir cari dengeye ulaşması, **yapısal reformlarla ve dengeli bir para politikasıyla** mümkündür.

Türkiye'nin cari açıkla mücadelesinde para politikası ve döviz kuru yönetimi, **kısa vadeli bir denge aracı**, ama tek başına bir çözüm değildir.

9. Cari Açığın Sürdürülebilirliği Üzerine Tartışmalar

9.1. Sürdürülebilir Cari Açık Nedir?

Cari açık, bir ülkenin **dış dünyaya ödediği döviz ile kazandığı döviz arasındaki farkı** gösterir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde cari açık çoğu zaman büyümenin doğal sonucu olarak görülse de, asıl önemli olan bu açığın **sürdürülebilir olup olmadığıdır**. Çünkü sürdürülemez düzeydeki cari açık, ekonomik krizlerin ve finansal kırılganlıkların başlıca tetikleyicisi olabilir.

Sürdürülebilirlik Ne Anlama Gelir?

Sürdürülebilir cari açık, ülkenin:

- Mevcut ve beklenen döviz gelirleriyle dış yükümlülüklerini karşılayabildiği,

- Dış borç stokunu kontrol altında tutabildiği,
- Kur ve faiz şoklarına karşı nispeten dirençli kalabildiği,
- Finansmanını uzun vadeli, istikrarlı kaynaklardan sağlayabildiği

bir cari açık düzeyini ifade eder.

Başka bir ifadeyle, sürdürülebilir cari açık, **ekonomiyi makro istikrardan koparmayan, döviz krizine sürüklemeyen** bir düzeydir.

Cari Açığın Sürdürülebilirliği Nasıl Ölçülür?

Ekonomik literatürde cari açığın sürdürülebilirliğini ölçmek için kullanılan başlıca göstergeler şunlardır:

- **Cari Açık / GSYH Oranı:**
 - Genellikle %3-5 arası seviyeler, gelişmekte olan ülkeler için “yönetilebilir” görülür.
- **Dış Borç / GSYH Oranı:**
 - Dış borcun milli gelire oranı yükseldikçe sürdürülebilirlik riski artar.
- **Kısa Vadeli Dış Borç / Rezerv Oranı:**
 - Rezervlerin kısa vadeli borcu karşılama gücü önemlidir.
- **Finansman Kompozisyonu:**
 - Uzun vadeli doğrudan yatırımlar → sürdürülebilir.
 - Kısa vadeli sıcak para → sürdürülemez.
- **Faiz Dışı Cari Denge:**
 - Ekonominin borç servisinden önce cari fazla veya açık verip vermediğine bakılır.

Örneğin:

- Türkiye, 2011’de %9 cari açık/GSYH oranıyla sürdürülemez bir seviyeye ulaşmış, kısa süre sonra ciddi kur ve faiz dalgamaları yaşamıştır.

Sürdürülebilir Cari Açığın Belirleyicileri

Bir ülkenin sürdürülebilir cari açık düzeyini belirleyen faktörler:

- **Ekonominin Büyüme Potansiyeli:**
Hızlı büyüyen ülkeler daha yüksek cari açık finanse edebilir.
- **Döviz Gelirlerinin Yapısı:**
İhracat çeşitliliği, turizm gelirleri ve hizmet ihracatı sürdürülebilirliği artırır.
- **Dış Finansman Kalitesi:**
Uzun vadeli yatırımlar sürdürülebilirliği destekler.
- **Kur Politikası:**
Aşırı değerli ulusal para ithalatı artırır → Cari açık büyür.
- **Enerji Bağımlılığı:**
Yüksek enerji ithalatı, cari açık üzerinde kalıcı baskı oluşturur.

Türkiye’nin Sürdürülebilirlik Profili

Türkiye’nin cari açık sürdürülebilirliği, tarih boyunca dalgalı bir seyir izlemiştir:

- **2000’ler Başında:**
Küresel likidite bolluğu → Cari açık finanse edildi.
- **2011’de %9 Seviyesi:**
Sürdürülemez boyuta ulaştı.
- **2018 Krizi:**
Cari açık hızla daraldı, ancak bu küçülme **ekonomik daralma pahasına** gerçekleşti.
- **Son Yıllar:**
Enerji fiyatlarının yükselmesi, döviz rezervlerinin erimesi sürdürülebilirlik riskini büyütülmüştür.

Türkiye açısından sürdürülebilir cari açık düzeyi, özellikle **finansman kalitesi ve küresel sermaye koşullarına** bağlıdır.

Sürdürülebilir Cari Açığın Ekonomi İçin Önemi

Sürdürülebilir cari açık:

- Ekonominin büyümesini destekler.
- Piyasalara güven verir.
- Kur istikrarını sağlar.
- Dış borçlanma maliyetlerini düşürür.

Sürdürülemez cari açık ise:

- Ani sermaye çıkışlarını tetikler.
- Döviz krizine yol açar.
- Kur ve faiz şoklarıyla makroekonomik istikrarı bozar.

Bu nedenle Türkiye için cari açık yalnızca “büyüklük” sorunu değil, **nasıl finanse edildiği ve sürdürülebilir olup olmadığı** sorunudur.

Türkiye’nin Stratejik Yol Haritası

Türkiye’nin cari açığını sürdürülebilir seviyelere çekmesi için:

- Katma değeri yüksek ihracat artırılmalı,
- Enerji bağımlılığı azaltılmalı,
- Tasarruf oranları yükseltilmeli,
- Finansman kalitesi iyileştirilmeli,
- Makroekonomik istikrar ve güven güçlendirilmelidir.

Bu adımlar, cari açığın **ekonomik kriz riskine dönüşmesini engelleyecek** en kalıcı çözümdür.

Sonuç: Sürdürülebilir Cari Açık, Krizlere Karşı Güvencedir

Özetle:

- Cari açık sorun değildir, eğer sürdürülebilir düzeydeyse.
- Türkiye’nin sorunu, sık sık **sürdürülemez düzeylere çıkan cari açıklarla** karşılaşmasıdır.
- Kalıcı çözüm, üretim, ihracat ve finansman yapısında **yapısal dönüşüm** gerektirir.

Türkiye'nin cari açıkla mücadelesinde esas mesele, **sürdürülebilirlik ilkesini merkeze almak** olmalıdır.

9.2. Türkiye İçin Sürdürülebilir Cari Açık Seviyesi

Türkiye'nin cari açık sorunu, yalnızca açık veren bir ekonomi olmasıyla değil, zaman zaman bu açığın **sürdürülemez boyutlara ulaşmasıyla** dikkat çeker. Bu nedenle, Türkiye açısından kritik soru şudur: **“Türkiye için sürdürülebilir cari açık seviyesi nedir?”**

Sürdürülebilir Cari Açık Seviyesi Ne Demektir?

Bir ülkenin sürdürülebilir cari açık seviyesi;

- Dış borç stokunu **makul seviyede tutarak** döndürebileceği,
- Döviz gelirleriyle dış yükümlülüklerini **karşılatabileceği**,
- Kur ve faiz krizlerine yol açmadan **finanse edebileceği**,
- Makroekonomik istikrarını **koruyabileceği**

bir cari açık oranını ifade eder.

Bu oran ülkeden ülkeye değişir. Çünkü:

- Ekonominin büyüme potansiyeli,
- Dış borç yükü,
- Rezerv yeterliliği,
- Finansman kalitesi,
- Küresel likidite koşulları gibi unsurlar bu dengeyi belirler.

Türkiye İçin Sürdürülebilir Oran Tartışması

Türkiye için sürdürülebilir cari açık seviyesi konusunda ekonomistler arasında **kesin bir uzlaşma yoktur**. Ancak genel yaklaşımlar şunlardır:

- Türkiye'nin sürdürülebilir cari açık seviyesi **GSYH'nin %3-4'ü arası** olarak kabul edilir.
- %5 ve üzeri oranlar uzun süre devam ederse, **sürdürülemez** görülür.
- Kısa süreli yüksek açıklar finanse edilebilir, ancak kalıcı hâle gelmesi kırılganlığı artırır.

Örneğin:

- 2011'de Türkiye'nin cari açığı GSYH'nin %9'una ulaştığında, uluslararası yatırımcılar risk primi artırmış, TL sert değer kaybetmiştir.
- 2018 krizinde yine yüksek cari açık ve finansman sorunu, kur şokunu tetiklemiştir.

Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Cari Açık Eşiği

Türkiye'nin sürdürülebilir cari açık eşiği, ekonomik yapısından dolayı **daha dar bir marja sahiptir**. Çünkü:

- **Enerji Bağımlılığı:**
Türkiye, enerji ithalatına bağımlıdır. Enerji fiyatları yükselince cari açık hızla büyür.
- **İthalata Dayalı Üretim:**
Sanayinin ara malı ihtiyacı ithalatla karşılanır. İhracat artsa bile ithalat da artar.
- **Sıcak Para Finansmanı:**
Türkiye'nin cari açığı genellikle kısa vadeli sermaye girişleriyle finanse edilir. Bu, sürdürülebilirliği zayıflatır.
- **Düşük Tasarruf Oranı:**
Türkiye'nin iç tasarruf oranı %24-25 civarında kalmaktadır. Bu da dış borç ihtiyacını artırır.

Bu nedenlerle Türkiye için %3-4 oranı bile küresel dalgalanmalara **çok hassas** hâle gelebilir.

Türkiye'de Reel Sektörün Kaldırma Kapasitesi

Türkiye ekonomisi:

- Yüksek büyüme hedefleri taşır.
- Ancak hızlı büyüme, ithalatı artırarak cari açığı büyütür.
- Bu yüzden Türkiye'nin yüksek büyüme ile düşük cari açık hedefini **birlikte başarması zordur.**

Bu ikilem, Türkiye'nin cari açık yönetimini **karmaşık** hâle getirir.

Finansman Kalitesi Belirleyici Unsurdur

Sürdürülebilir cari açık sadece oranla değil, **nasıl finanse edildiğiyle** de ilgilidir:

- **Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY):**
Uzun vadeli, sürdürülebilir finansman sağlar.
- **Portföy Yatırımları:**
Kısa vadeli ve kırılımandır. Sermaye çıkışı yaşanabilir.
- **Dış Borçlanma:**
Döviz yükümlülüğü doğurur. Kur artışı risklidir.

Örneğin:

- Türkiye 2011'de %9 cari açık verirken, finansman büyük ölçüde kısa vadeli portföy girişlerine dayanıyordu.
- Oysa 2002-2005 arası dönemde DYY artışı, cari açığın finansman kalitesini yükseltmişti.

Türkiye İçin Sürdürülebilirlik Kriterleri

Türkiye için sürdürülebilir cari açık seviyesini belirlerken dikkat edilmesi gereken kriterler şunlardır:

- ☑ **Büyüme potansiyeli** → %4-5 büyüme için %3-4 cari açık makul görülebilir.
- ☑ **Enerji fiyatları** → Yüksek fiyatlar cari açığı hızla artırır.
- ☑ **Rezerv yeterliliği** → Kısa vadeli borçları karşılayacak düzeyde olmalıdır.
- ☑ **Finansman yapısı** → DYY ağırlıklı finansman sürdürülebilirdir.
- ☑ **Kur oynaklığı** → Düşük dalgalanma finansal istikrar sağlar.

Türkiye'nin Stratejik Yol Haritası

Türkiye'nin sürdürülebilir cari açık seviyesine ulaşabilmesi için:

- Enerji bağımlılığını azaltması,
- Katma değeri yüksek ihracat geliştirmesi,
- İç tasarruf oranını artırması,
- Finansman yapısını DYY lehine dönüştürmesi,
- Makroekonomik istikrarı güçlendirmesi gerekir.

Bu adımlar olmadan, %3-4 gibi “makul” görülen oran bile Türkiye için **kırılganlık kaynağı** olmaya devam eder.

Sonuç: Türkiye İçin Sürdürülebilir Denge Nerede?

Özetle:

- Türkiye için sürdürülebilir cari açık oranı **%3-4 arasıdır**.
- Ancak oran tek başına yeterli değildir; **finansman kalitesi, rezerv düzeyi ve küresel koşullar** belirleyicidir.
- Yapısal dönüşüm sağlanmadıkça, cari açık Türkiye ekonomisinin **kırılganlık noktası** olmaya devam edecektir.

Türkiye'nin cari açık sorunu, **sadece dış denge değil, aynı zamanda bir yapısal reform meselesidir**.

9.2. Rasyolar ve Ölçütler (CAD/GDP, Net Dış Borç/GSYH vs.)

Cari açık, tek başına dolar veya TL cinsinden büyüklüğüyle anlamlandırılmaz. Bir ekonominin cari açığının **sürdürülebilir olup olmadığını** değerlendirmek için, bazı kritik oranlar (rasyolar) ve göstergeler kullanılır. Türkiye gibi dış kaynaklara bağımlı ekonomiler için bu rasyolar, **ekonomik kırılganlıkları ve riskleri ölçmek açısından hayati öneme sahiptir**.

Cari Açık / GSYH Oranı (CAD/GDP)

Bu oran, cari açığın milli gelir içindeki payını gösterir.

- Genellikle **%3-5 arası** oranlar, gelişmekte olan ülkeler için yönetilebilir görülür.
- %5 üzeri oranlar **kırmızı alarm** olarak değerlendirilir.

Örneğin:

- Türkiye'nin 2011 yılında cari açığı GSYH'nin %9'una ulaşmış ve bu durum yatırımcı güvenini sarsmıştır.
- 2022 yılında ise cari açık yaklaşık %5,5 seviyesinde gerçekleşmiştir.

CAD/GDP oranı, **ekonominin büyüklüğüyle kıyaslanarak** cari açık riskini değerlendirmede ilk bakılan göstergedir.

Net Dış Borç / GSYH Oranı

Bu oran, ülkenin sahip olduğu dış borç yükünü milli gelirine oranla ölçer.

- %30-40 bandı genellikle gelişmekte olan ülkelerde **kabul edilebilir eşik** olarak görülür.
- Türkiye'nin net dış borç / GSYH oranı 2022 itibarıyla yaklaşık %48 civarındadır.

Bu oran arttıkça:

- Ülkenin **kredi notu** risk altına girer.
- Kur oynaklığı artar.
- Dış borç servis yükü ekonomiyi zorlar.

Özellikle kısa vadeli dış borçların yüksek olduğu ekonomilerde bu oran **kriz göstergesi** olarak izlenir.

Kısa Vadeli Dış Borç / Rezerv Oranı

Bir diğer kritik gösterge, kısa vadeli dış borçların Merkez Bankası döviz rezervleriyle karşılanma gücüdür.

- Rezervlerin kısa vadeli borcu karşılaması **ideal eşğin üzerindedir**.
- IMF bu oran için genellikle %100 veya üzerini güvenli bölge olarak kabul eder.

Örneğin:

- Türkiye'nin kısa vadeli dış borcu 2023 başında yaklaşık 200 milyar dolar iken, brüt rezervleri bu tutarı tam olarak karşılamada **yetersiz kalmıştır**.

Bu oran, **ani duruş (sudden stop)** riskine karşı ekonomi için kritik alarm göstergesidir.

Dış Borç Servisi / İhracat Gelirleri

Ülkenin dış borcunu ödeyebilme kapasitesini gösterir.

- Genellikle dış borç servisinin ihracat gelirlerinin %20-25'ini aşmaması **sağlıklı kabul edilir**.
- Türkiye'de bu oran yıllara göre değişmekle birlikte, özellikle 2018 krizinde **yükselmiş** ve ödeme kapasitesine dair kaygı oluşturmuştur.

Bu oran, ülkenin döviz gelirleriyle borç yükümlülüklerini **karşılayabilme yeteneğini** ölçer.

Cari Açık Finansman Yapısı

Cari açığın neyle finanse edildiği, **en az miktarı kadar önemlidir**.

- **Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY):**
Sürdürülebilir ve uzun vadeli.
- **Portföy Yatırımları (Sıcak Para):**
Kısa vadeli ve dalgalanmaya açıktır.
- **Dış Borçlanma:**
Döviz yükümlülüğü oluşturur, kur riski taşır.

Türkiye'nin cari açık finansman yapısı **büyük ölçüde portföy yatırımlarına dayandığında**, kırılganlık artar. Oysa DYY ağırlıklı finansman, **sürdürülebilir cari açık** için en sağlıklı yoldur.

Rezerv Yeterlilik Rasyosu

Bir ülkenin döviz rezervlerinin, ekonomiyi dış şoklara karşı ne kadar koruyabileceğini ölçer.

- IMF'nin önerdiği minimum düzey: **En az 3 ay ithalatı karşılayacak rezerv.**
- Türkiye'de 2022'de rezervler, ithalat faturasının yaklaşık 2-2,5 ayını karşılayacak düzeye kadar düşmüştür.

Bu durum yatırımcı güvenini zayıflatmış, TL üzerindeki baskıyı artırmıştır.

Türkiye İçin Kritik Eşikler

Türkiye için kritik eşikler yaklaşık olarak şöyle özetlenebilir:

- CAD/GSYH → %3-4 arası sürdürülebilir, %5 üzeri riskli.
- Net Dış Borç/GSYH → %30-40 yönetilebilir, %50 üzeri kırılgan.
- Kısa Vadeli Dış Borç/Rezerv → %100'ün altı tehlikeli.
- Borç Servisi/İhracat → %20-25 üzeri baskı oluşturur.
- Rezerv Yeterliliği → En az 3 ay ithalat güvenlidir.

Bu eşiklerin aşılması, Türkiye'nin dış finansman ihtiyacını ve **kırılganlığını artırır.**

Sonuç: Rasyolar, Cari Açık Yönetiminin Pusulasıdır

Özetle:

- Cari açığın sürdürülebilirliği, **sadece rakamsal büyüklüğüne değil, bu rasyoların sağlıklı düzeyde olup olmadığına bağlıdır.**
- Türkiye'nin dış finansman dengesi, bu göstergelerin sürekli izlenmesini gerektirir.
- Yapısal dönüşüm, katma değerli ihracat ve güçlü rezervler, bu göstergeleri **güvenli sınırlar içinde tutmanın** anahtarıdır.

Türkiye'nin cari açıkla mücadelesinde bu rasyolar, **hem risk alarmı hem de politika pusulası** işlevi görmektedir.

9.3. Piyasa Algısı ve CDS Primleri

Cari açık, bir ülkenin dış finansman ihtiyacını ifade ederken, bu finansmanın **hangi koşullarda sağlanabildiği** büyük ölçüde yatırımcıların algısına bağlıdır. Türkiye gibi cari açık veren ülkelerde, piyasa algısı ve uluslararası risk göstergeleri, özellikle **CDS primleri (Credit Default Swap – Kredi Temerrüt Takası)**, ekonomik kırılganlıkların en önemli barometresi hâline gelmiştir.

Piyasa Algısı Nedir?

Piyasa algısı, küresel yatırımcıların bir ülkeye ilişkin:

- **Ekonomik istikrar** beklentilerini,
- **Siyasi riskleri**,
- **Dış borç ödeme kapasitesini**,
- **Kur ve enflasyon risklerini**,
- **Makroekonomik politikalara güvenini**

yansıtan, genellikle psikolojik ve hızlı değişebilen bir unsurdur.

Türkiye gibi dış borçla finanse edilen ekonomilerde piyasa algısı, dış finansman maliyetini ve ülkenin **kırılganlık seviyesini** belirleyen en kritik faktörlerden biridir.

CDS Primi Nedir?

CDS (Credit Default Swap), bir ülkenin borcunu ödeyememesi riskine karşı sigorta işlevi gören finansal araçtır.

- Bir ülkenin CDS primi yükselirse → Yatırımcılar ülkenin **iflas riskinin arttığına** inanır.
- CDS primi düşerse → Ülkeye duyulan güven artar → Borçlanma maliyeti düşer.

Örneğin:

- Türkiye'nin CDS primi 2022 ortasında **900 baz puana** kadar yükselmiş, bu seviye son 20 yılın en yükseklerinden biri olmuştur.
- Almanya gibi güvenli ekonomilerde CDS primi genellikle **10-30 baz puan** düzeyindedir.

CDS Priminin Cari Açıkla İlişkisi

CDS primleri ile cari açık arasında güçlü bir bağ vardır:

- Cari açık büyürse → Ülkenin döviz ihtiyacı artar.
- Finansman bulunamazsa → CDS primi yükselir.
- CDS primi yükselince → Ülkenin dış borçlanma faizi artar.
- Yüksek faiz → Yeni borçlanmayı zorlaştırır → Kur krizine zemin hazırlar.

Bu zincir, Türkiye'de 2018 ve 2022'de **kur şoklarıyla** net bir şekilde görülmüştür.

Türkiye'de CDS Primini Yükselten Unsurlar

Türkiye'nin CDS primini artıran başlıca faktörler şunlardır:

- **Yüksek Cari Açık:**
Döviz talebini artırır, finansman baskısı oluşturur.
- **Kur Oynaklığı:**
TL'deki sert dalgalanmalar yatırımcıyı ürkütür.
- **Dış Borç Stoku:**
Özellikle kısa vadeli dış borç yüksektir.
- **Politika Belirsizliği:**
Sık değişen ekonomi politikaları, piyasa güvenini zedeler.
- **Jeopolitik Riskler:**
Bölgesel krizler ve siyasi tansiyon Türkiye'nin risk primini artırır.

Örneğin:

- 2016'daki darbe girişimi sonrası CDS primleri hızla yükselmiştir.
- 2022'de enerji fiyatlarının patlaması ve rezerv erimesi CDS'i rekor seviyeye taşımıştır.

CDS ve Dış Finansman Maliyeti

CDS primindeki artış, Türkiye'nin dış borçlanma maliyetine doğrudan yansır:

- Türkiye'nin 5 yıllık tahvili örneğin 400 baz puan CDS primine sahipse, dolar cinsinden borçlanma faizi yaklaşık %4-5 artar.
- Bu durum cari açığın finansmanını **daha maliyetli** hâle getirir.

Yani yüksek CDS → Daha pahalı borçlanma → Kur ve faiz baskısı → Daha kırılgan cari denge.

CDS Primini Düşürmenin Yolu

Türkiye'nin CDS primini düşürmesi, cari açıkla mücadelede kritik önemdedir. Bunun için:

- **Makroekonomik İstikrar:**
Enflasyonun düşürülmesi, mali disiplinin korunması.
- **Öngörülebilir Politika:**
Sık değişmeyen, piyasa dostu ekonomi yönetimi.
- **Rezerv Güçlendirme:**
Döviz rezervlerinin artırılması yatırımcı güvenini artırır.
- **Sürdürülebilir Cari Açık:**
Döviz ihtiyacını azaltır, risk primini düşürür.
- **Jeopolitik Risklerin Azaltılması:**
Bölgesel barış ve diplomasi adımları CDS'i düşürür.

Türkiye'nin Stratejik Yol Haritası

Türkiye'nin sürdürülebilir cari açık hedefi, CDS primlerini düşük tutmadan **başarılamaz**. Çünkü:

- Yüksek CDS → Kırılgan ekonomi → Yüksek döviz kuru → Daha büyük cari açık.
- Düşük CDS → Uygun maliyetli finansman → İstikrarlı kur → Daha sürdürülebilir cari denge.

Sonuç: CDS, Cari Açığın Nabzını Tutar

Özetle:

- CDS primleri, Türkiye'nin **ekonomik kırılganlıklarını en hızlı yansıtan göstergelerden biridir**.
- Cari açık sorunu, yalnızca rakamsal büyüklük değil, piyasa algısına ve risk primine bağlıdır.
- Kalıcı çözüm, **yapısal reformlar, öngörülebilir ekonomi politikası ve güçlü rezervler** ile mümkündür.

Türkiye'nin cari açıkla mücadelesinde CDS primleri, hem risk alarmı hem de başarı ölçütü olmaya devam etmektedir.

10. Geleceğe Yönelik Perspektifler

10.1. Türkiye Ekonomisi İçin Senaryolar

Türkiye'nin cari açık sorunu ve genel ekonomik dengesi, **hem küresel gelişmeler hem de ülke içi politikalar** tarafından şekillenen dinamik bir süreçtir. Geleceğe dönük perspektif geliştirmek, yalnızca mevcut durumu analiz etmekle değil, **farklı olası senaryoları öngörmekle** mümkündür. Çünkü küresel finansal akımlar, enerji fiyatları, jeopolitik riskler ve iç reformlar, Türkiye ekonomisinin önümüzdeki dönemde nasıl bir yol izleyeceğini belirleyecek kritik unsurlardır.

Senaryo Analizi Neden Önemli?

Senaryo analizi:

- Belirsizlikler içeren bir ortamda **riskleri ve fırsatları** görmek,
- Ekonomik politika oluşturuculara **alternatif yol haritaları sunmak**,
- İş dünyası ve yatırımcılar için **öngörü geliştirmek** amacıyla kullanılır.

Türkiye'nin ekonomi yönetimi ve özel sektör kararları, bu senaryolar ışığında daha **stratejik ve esnek** hâle gelebilir.

10.1. Türkiye Ekonomisi İçin Olası Senaryolar

Aşağıda, Türkiye için önümüzdeki 3-5 yıl perspektifinde öne çıkan **üç temel senaryo** özetlenmiştir.

Senaryo 1: Reform ve Dengelenme Senaryosu (Olumlu Senaryo)

Bu senaryoda:

- Türkiye, **yapısal reformlara hız verir.**
- Hukukun üstünlüğü ve öngörülebilir ekonomi politikası tesis edilir.
- Enflasyon kontrol altına alınır, mali disiplin korunur.
- Katma değerli ihracat artar, enerji bağımlılığı azalır.
- Dış yatırımcı güveni güçlenir → CDS primleri düşer.
- Döviz rezervleri artar, kur istikrarı sağlanır.

Cari açık:

- GSYH'nin %2-3'ü civarına geriler.
- Finansmanı uzun vadeli ve düşük maliyetli olur.
- Dış borç oranı düşmeye başlar.

Sonuç: **Sürdürülebilir büyüme** (%4-5) ve makroekonomik istikrar. Türkiye, küresel değer zincirlerinde daha güçlü bir oyuncu hâline gelir.

Senaryo 2: Dalgalı Devam Senaryosu (Orta Senaryo)

Bu senaryoda:

- Yapısal reformlar sınırlı kalır.
- Ekonomi politikaları kısmen öngörülebilir ama kırılganlık sürer.
- Kurda dönemsel oynaklıklar yaşanır.
- Küresel finansman koşulları belirleyici olur.
- Büyüme, zaman zaman hızlanır ama **istikrarsız seyrederek**.

Cari açık:

- GSYH'nin %4-5'i civarında seyrederek.
- Finansman için sıcak para girişine bağımlılık devam eder.
- Yüksek enerji fiyatları cari açık üzerinde baskı oluşturur.

Sonuç: Ekonomi **sürekli “denge arayışında”** kalır. Kur ve faiz piyasasında zaman zaman kriz atakları yaşanır. Ancak büyük bir çöküş yaşanmaz.

Senaryo 3: Kırılganlık ve Kriz Senaryosu (Olumsuz Senaryo)

Bu senaryoda:

- Küresel faizler artar → Sermaye çıkışları hızlanır.
- Enerji fiyatları yüksek kalır.
- Türkiye’de politika belirsizlikleri büyür.
- Döviz rezervleri zayıflar.
- Kurda sert değer kaybı yaşanır → Enflasyon yükselir.
- İşsizlik artar, büyüme yavaşlar.

Cari açık:

- GSYH'nin %6-7'sini aşar.
- Finansman krizi riski doğar.
- CDS primleri rekor seviyelere çıkar.

Sonuç: Ekonomi **sert bir düzeltme sürecine** girer. Kredi notları düşer, dış borç yükü artar. Makroekonomik istikrar ciddi şekilde sarsılır.

Türkiye'nin Hangi Senaryoya Yakın Olduğu?

Türkiye'nin hangi senaryoda yer alacağı;

- Küresel konjonktüre,
- Enerji fiyatlarının seyrine,
- İç politika istikrarına,
- Yapısal reform adımlarına bağlıdır.

Türkiye, son yıllarda **dalgalı devam senaryosuna** daha yakın seyretmiştir. Ancak doğru adımlar atılırsa, olumlu senaryoya geçiş **kesinlikle mümkündür**.

Geleceğe Yönelik Politik Öncelikler

Türkiye'nin olumlu senaryoya ulaşabilmesi için:

- Katma değerli üretime ve ihracata odaklanması,
- Hukuk ve kurumlar alanında güveni artırması,
- Tasarruf oranını yükseltmesi,
- Enerji bağımlılığını azaltması,
- Makroekonomik istikrarı kalıcı hâle getirmesi gerekir.

Bu hedefler, cari açık sorununun da **kalıcı çözümünün anahtarıdır**.

Sonuç: Türkiye'nin Yolu Seçimdir

Özetle:

- Türkiye'nin önünde **fırsatlarla dolu ama riskli bir yol haritası** bulunmaktadır.
- Cari açık sorunu, Türkiye'nin tüm ekonomik geleceğini doğrudan etkileyecektir.
- Gelecek, **alınacak doğru politika kararlarına bağlıdır**.

Türkiye, reform ve dengelenme senaryosunu başarırorsa, **daha güçlü ve kırılganlıktan uzak bir ekonomi** inşa edebilir.

10.2. Yeni Ekonomi Modeli (YEM) ve Cari Denge

Türkiye ekonomisinde son yılların en çok tartışılan başlıklarından biri, **Yeni Ekonomi Modeli (YEM)** olmuştur. 2021 yılı sonlarında ekonomi yönetimi tarafından ortaya konan bu model, **düşük faiz, rekabetçi kur ve ihracata dayalı büyüme** anlayışını merkezine yerleştirmiştir. YEM, Türkiye'nin cari açık sorununa da farklı bir perspektiften çözüm getirmeyi amaçlamaktadır. Ancak bu modelin cari denge üzerindeki etkileri, hem teorik hem de pratik düzeyde **yoğun tartışmalara** yol açmıştır.

Yeni Ekonomi Modeli'nin Temel Unsurları

YEM'in ana hedefleri şunlardır:

- **Faizleri düşük tutmak:** Yatırımı ve üretimi teşvik etmek.
- **Rekabetçi kur politikası:** İhracatı artırmak, ithalatı frenlemek.
- **İhracat odaklı büyüme:** Döviz gelirlerini artırarak cari dengeyi iyileştirmek.
- **İstihdam oluşturmak:** Büyüme ve sosyal refah hedefleriyle uyumlu olarak.

Modelin dayandığı temel hipotez:

Düşük faiz → Yatırım artar → Üretim artar → İhracat artar → Cari açık azalır.

YEM'in Cari Denge Üzerindeki Teorik Etkileri

Yeni Ekonomi Modeli, cari dengeyi iki kanaldan etkilemeyi amaçlar:

1. Rekabetçi Kur Etkisi

- TL'nin değer kaybetmesi → İhracat fiyat avantajı sağlar.
- İthalat pahalılaşır → İç talep yerli ürünlere kayar.

- Net ihracat artışı → Cari açık azalır.

2. Yatırım Artışı Etkisi

- Düşük faiz → Sanayi ve ihracatçı firmalar için yatırım maliyetini düşürür.
- Üretim kapasitesi genişler → İhracat potansiyeli artar.
- Yüksek ihracat geliri → Cari açığı finanse eder.

Teorik olarak bu zincir, **sürdürülebilir cari denge** sağlayabilir.

Uygulamada Yaşanan Zorluklar

YEM'in cari dengeyi iyileştirme hedefi **pratikte karmaşık sonuçlar doğurmuştur.**

Kur Geçişkenliği ve Enflasyon

- TL'nin değer kaybı, ihracatı artırsa da → İthal girdiler pahallanır.
- Türkiye'nin sanayi üretimi ithalata bağımlı olduğundan → Maliyet enflasyonu yükselir.
- Artan enflasyon → İç talepte erozyona yol açar → Ekonomik büyümeyi yavaşlatabilir.

Finansman Sorunları

- Düşük faiz → Döviz çıkışına yol açar.
- Rezervler erir → Kur üzerinde baskı artar.
- CDS primleri yükselir → Türkiye'nin dış borçlanma maliyeti artar.

Örneğin:

- 2022'de Türkiye'nin ihracatı 250 milyar dolara yaklaşırken, **enerji ithalatı ve artan maliyetler cari açığın daralmasını engellemiştir.**
- Kur Korunmalı Mevduat (KKM) gibi uygulamalar geçici nefes aldırca da, yapısal çözüm sağlamamıştır.

YEM ve Cari Dengenin Gerçekleşen Seyri

2021 sonrası süreçte:

- TL'nin değer kaybı → İhracatta artış sağladı.
- Ancak ithalat maliyetleri ve enerji faturası hızla yükseldi.
- 2022'de Türkiye'nin cari açığı yaklaşık **48 milyar dolar** olmuştur.
- Yani hedeflenen cari fazla elde edilememiştir.

Bu durum, YEM'in cari dengeyi iyileştirme kapasitesinin **sınırlı kaldığını** göstermiştir.

Yapısal Sorunlar YEM'i Sınırlıyor

YEM'in cari açık üzerindeki etkisini zayıflatan yapısal faktörler:

- **İthal girdi bağımlılığı:** İhracat artsa bile, ithal ara malı maliyeti yükselir.
- **Enerji ithalatı:** Türkiye'nin enerji faturasındaki artış, kur avantajını siler.
- **Finansman kalitesi:** Kısa vadeli sermaye hareketlerine bağımlılık sürer.

- **Enflasyon:** Kur artışı maliyetleri yükseltir, iç talebi zayıflatır.

Dolayısıyla YEM, **yapısal reformlarla desteklenmeden** cari açık sorununa kalıcı çözüm üretemez.

Türkiye'nin Stratejik Yol Haritası

YEM'in cari açık sorununu çözebilmesi için:

- Katma değerli ve teknoloji yoğun ihracatın artırılması,
- İthalata bağımlılığın azaltılması,
- Enerji yatırımlarının hızlanması,
- Mali disiplin ve öngörülebilir ekonomi yönetimi sağlanmalıdır.

Bu adımlar olmadan, **kur avantajına dayalı büyüme** cari açığı ancak geçici olarak daraltabilir.

Sonuç: YEM ve Cari Denge Arasındaki Gerçeklik

Özetle:

- YEM, cari açığı düşürmeyi hedeflese de, **Türkiye'nin yapısal bağımlılıkları** nedeniyle başarılı olamamıştır.
- Kalıcı çözüm, **yüksek katma değerli üretim, teknoloji yatırımları ve makroekonomik istikrar** ile mümkündür.
- Türkiye'nin cari açık sorunu, yalnızca para politikasıyla değil, **kapsamlı yapısal dönüşümle** aşılabılır.

Türkiye'nin geleceğinde YEM'in başarısı, **yapısal reformlarla birleşip birleşemeyeceğine** bağlıdır.

10.3. Yeşil Dönüşüm ve Enerji Politikalarının Etkisi

21. yüzyılda küresel ekonomi, **iklim değişikliğiyle mücadele** ve **sürdürülebilir kalkınma hedefleri** doğrultusunda köklü bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu dönüşüm, yalnızca çevre politikalarını değil, ülkelerin **ekonomik yapısını, ticaret ilişkilerini ve cari dengelerini** de derinden etkilemektedir. Türkiye için yeşil dönüşüm, hem büyük bir **fırsat** hem de ciddi **zorluklar** barındırmaktadır. Özellikle enerji politikalarının cari denge üzerindeki etkisi, yeşil dönüşümün ekonomiyle olan bağına net şekilde ortaya koymaktadır.

Yeşil Dönüşüm Nedir?

Yeşil dönüşüm;

- Karbon salımını azaltmayı,
- Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını artırmayı,
- Çevre dostu üretim süreçlerini yaygınlaştırmayı,
- Döngüsel ekonomiye geçişi,
- Enerji verimliliğini yükseltmeyi

amaçlayan kapsamlı bir değişim sürecidir.

Yeşil dönüşüm, ülkelerin **ticaret politikalarına, maliyet yapılarına ve rekabetçiliğine** doğrudan yansımaktadır.

Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Türkiye

Türkiye'nin yeşil dönüşüm süreci, özellikle **Avrupa Yeşil Mutabakatı (European Green Deal)** nedeniyle kritik bir döneme girmiştir:

- AB, 2050'de net sıfır karbon hedefi koymuştur.
- Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması (CBAM) yürürlüğe girmektedir.
- Türkiye'nin AB'ye ihracatında karbon yoğun sektörler (çelik, alüminyum, çimento) büyük paya sahiptir.

Örneğin:

- 2022'de Türkiye'nin toplam ihracatının yaklaşık %40'ı AB'ye yapılmıştır.
- Yüksek karbon salımı olan ürünler, sınırdaki vergiye tabi olacaktır.

Bu durum, Türkiye'nin cari açığını dolaylı olarak etkileyebilir:

- İhracat maliyetleri artar → Rekabet gücü düşer → İhracat gelirleri azalır.
- Dış ticaret açığı büyüyebilir → Cari açık artar.

Enerji Politikaları ve Cari Denge

Türkiye'nin cari açık sorununun en önemli bileşenlerinden biri **yüksek enerji ithalatıdır**. Yeşil dönüşüm bu noktada iki yönlü etki oluşturur:

1. Kısa Vadeli Maliyet Etkisi

- Yeşil enerji yatırımları yüksek maliyetlidir.
- Yenilenebilir enerjiye geçiş için ekipman ithalatı gerekir → İthalat faturası artabilir.
- Bu durum kısa vadede cari açığı büyütebilir.

2. Orta ve Uzun Vadeli Tasarruf Etkisi

- Yenilenebilir enerji kaynakları → Dövizle değil, yerel kaynaklarla üretilebilir.
- Enerji ithalatı azalır → Cari açık daralır.
- Kur riskine karşı ekonomi daha dirençli hâle gelir.

Örneğin:

- Karadeniz doğal gazının devreye girmesi, Türkiye'nin enerji faturasını yıllık 10-15 milyar dolar düşürebilir.
- Güneş ve rüzgâr enerjisi yatırımları, enerjide dışa bağımlılığı azaltacaktır.

Türkiye'nin Yeşil Enerji Potansiyeli

Türkiye'nin yeşil dönüşümde güçlü yanları:

- Yüksek güneşlenme süresi → Güneş enerjisi yatırımlarında büyük potansiyel.
- Ege ve Marmara bölgeleri → Rüzgâr enerjisi için uygun alanlar.

- Jeotermal kaynaklar → Avrupa'nın en büyük potansiyellerinden biri.
- Hidroelektrik kapasitesi → Önemli bir yerli kaynak.

Bu kaynakların etkin kullanımı, Türkiye'nin **enerji ithalatını azaltarak cari açığı daraltma potansiyelini** artırır.

Yeşil Dönüşüm ve İhracat

Yeşil dönüşüm sadece enerji politikasını değil, Türkiye'nin ihracat yapısını da değiştirmeye başlamıştır:

- AB pazarına ihracat yapan sektörler, karbon salımını düşürmek zorundadır.
- Düşük karbonlu üretim, **yüksek maliyetli ama uzun vadede rekabet avantajı** sağlar.
- Türkiye'nin ihracatçısı, yeşil sertifikasyon, çevreci teknoloji yatırımları ve enerji verimliliğine odaklanmak zorundadır.

Bu dönüşüm başarıyla gerçekleştirilirse, Türkiye'nin ihracat geliri artabilir → Cari dengeye **olumlu katkı** sağlar.

Türkiye'nin Karşılaştığı Zorluklar

Yeşil dönüşüm Türkiye için yalnızca fırsat değil, aynı zamanda önemli zorluklar barındırır:

- Yüksek yatırım maliyetleri.
- Yeşil teknolojiye erişimde kısıtlılık.
- Sanayinin dönüşüme hazırlıksız olması.
- Karbon düzenlemeleri nedeniyle ihracatta maliyet artışı riski.
- Finansman ihtiyacı → Yeni dış borç gerektirebilir.

Bu zorluklar, geçiş sürecini cari açık açısından **kısa vadede riskli** hâle getirebilir.

Türkiye'nin Stratejik Yol Haritası

Türkiye'nin yeşil dönüşümde başarılı olabilmesi için:

- Yerli yeşil teknoloji üretimine yatırım yapılmalı.
- Karbon salımını düşürecek sektörler desteklenmeli.
- Enerji verimliliği projeleri hızlandırılmalı.
- AB ile karbon düzenlemelerine uyum sağlanmalı.
- Yeşil finansman araçları (yeşil tahvil, sürdürülebilir fonlar) kullanılmalı.

Bu adımlar, Türkiye'nin hem çevresel hedeflerine ulaşmasına hem de cari açığını **yapısal olarak azaltmasına** katkı sağlayacaktır.

Sonuç: Yeşil Dönüşüm, Cari Açıkta Fırsat mı Risk mi?

Özetle:

- Yeşil dönüşüm, Türkiye için **hem risk hem de büyük fırsattır**.
- Başarıyla uygulanırsa, enerji ithalatını azaltır → Cari açık daralır.
- Başarısız olursa, maliyet artışı ve rekabet kaybı → Cari açığı büyütebilir.

- Türkiye'nin cari açık sorununu kalıcı çözmesi için yeşil dönüşüm **kaçınılmaz bir stratejik yol** hâline gelmiştir.

Türkiye, yeşil dönüşümü zamanında ve doğru şekilde yönetirse, **ekonomik bağımsızlık ve sürdürülebilir cari denge** hedeflerine daha hızlı ulaşabilir.

10.4. Dijital Ekonomi ve İhracat Potansiyeli

Dünya ekonomisinde son yılların en belirleyici trendlerinden biri, **dijitalleşme ve dijital ekonominin yükselişi** olmuştur. Üretimden ticarete, hizmetlerden finansmana kadar tüm alanlarda dijital teknolojilerin yaygınlaşması, **küresel ticaretin yapısını ve ülkelerin ihracat stratejilerini** hızla değiştirmektedir. Türkiye için dijital ekonomi, yalnızca teknolojik bir dönüşüm değil, aynı zamanda **cari açık sorununa çözüm olabilecek önemli bir fırsat alanıdır**.

Dijital Ekonomi Nedir?

Dijital ekonomi, dijital teknolojiler aracılığıyla:

- Üretim,
- Ticaret,
- Hizmet sunumu,
- Bilgi akışı,
- Yaratıcı endüstriler,
- Veri analizine dayalı iş modelleri

gibi süreçlerin yürütülmesini ifade eder.

Öne çıkan unsurlar:

- E-ticaret
- Yazılım ve bilişim hizmetleri
- Dijital platformlar
- Oyun ve eğlence sektörü
- Fintech uygulamaları
- Bulut bilişim
- Veri analitiği ve yapay zekâ

Dijital Ekonominin Cari Dengeye Etkisi

Dijital ekonomi, cari dengeyi **üç ana yoldan** olumlu etkileyebilir:

1. Yüksek Katma Değerli İhracat

- Dijital ürün ve hizmetler yüksek kâr marjı sağlar.
- Dışa bağımlılık düşük → İthal girdisi az.
- Döviz kazandırma kapasitesi yüksektir.

Örneğin:

- Türkiye'nin yazılım ihracatı 2022'de yaklaşık 2,5 milyar doları aşmıştır.

- Ancak potansiyel çok daha büyüktür. Güney Kore gibi ülkelerde dijital ihracatın toplam ihracattaki payı %10-15'lere ulaşmıştır.

2. İthalatı İkame Etme Potansiyeli

- Yerli dijital çözümler, ithal yazılım ve teknolojilerin yerini alabilir.
- Bu da döviz çıkışını azaltarak **cari açığı daraltır**.

3. Yeni Pazarların Açılması

- Dijital ihracatta **coğrafi sınırlar önemini yitirir**.
- KOBİ'ler dahi küresel pazara ulaşabilir.
- Türk girişimleri dünya genelinde müşteri bulabilir.

Örneğin:

- Oyun sektörü → Türk oyun şirketleri, milyar dolarlık satışlar yaparak globalde yer edinmiştir.
- Trendyol, Getir gibi dijital platformlar, ihracat potansiyelini artıran iş modelleri oluşturmuştur.

Türkiye'nin Dijital Ekonomi Performansı

Türkiye, dijital dönüşümde önemli adımlar atsa da **potansiyelinin çok gerisindedir**:

- Dijital ürün ve hizmet ihracatı toplam ihracatın yalnızca **%3-4'ü** düzeyindedir.
- Yazılım, oyun, fintech alanlarında girişimcilik güçlüdür ancak ölçeklenme sınırlıdır.
- Ar-Ge yatırımları henüz yeterli değildir (GSYH'nin %1,1'i civarında).
- Dijital okuryazarlık ve nitelikli iş gücü yetersizliği önemli bir sorundur.

Bu tablo, Türkiye'nin **cari açık sorununu dijital ekonomiyle çözme potansiyelini henüz tam kullanmadığını** göstermektedir.

Dijital Ekonomi Alanında Türkiye'nin Avantajları

Türkiye'nin dijitalleşme sürecindeki güçlü yanları:

- Genç ve dinamik nüfus** → Yeni teknolojilere hızlı adaptasyon.
- Stratejik konum** → Avrupa, Orta Doğu ve Asya'ya erişim.
- Gelişen girişimcilik ekosistemi** → Start-up kültürü güçleniyor.
- Hizmet ihracat potansiyeli** → Yazılım, oyun, fintech sektörlerinde başarı örnekleri.

Bu avantajlar, Türkiye'yi **dijital ihracatta güçlü bir bölgesel merkez** hâline getirebilir.

Dijital Ekonominin Cari Dengeye Katkısı

Dijital ekonominin cari açığı azaltmadaki katkıları:

- Yüksek katma değerli gelir oluşturur → Döviz kazandırır.
- Fiziksel ihracata göre daha düşük lojistik maliyetleri vardır.
- Coğrafi risklerden daha az etkilenir → Siyasi krizler ticareti sınırlamaz.
- Düşük ithalat bağımlılığı → Döviz çıkışını azaltır.

Örneğin:

- Sadece oyun sektörünün ihracat potansiyelinin 5 milyar doları aşabileceği tahmin edilmektedir.
- Fintech çözümleri bölgesel hizmet ihracatıyla Türkiye'nin cari dengesine **kalıcı katkı sağlayabilir**.

Dijitalleşme Sürecindeki Zorluklar

Türkiye'nin dijital ekonomi yolunda aşması gereken önemli engeller:

- Yüksek nitelikli insan kaynağı açığı.
- Ar-Ge ve inovasyona yetersiz bütçe.
- Mevzuat eksiklikleri ve regülasyon belirsizliği.
- Yatırım ve ölçeklenme problemleri.
- Siber güvenlik riskleri.

Bu engeller aşılmadıkça, dijital ekonominin cari denge üzerindeki olumlu etkisi **sınırlı kalabilir**.

Türkiye'nin Stratejik Yol Haritası

Türkiye'nin dijital ekonomiyle cari açığını azaltabilmesi için:

- Ar-Ge harcamalarını GSYH'nin %2-3'üne çıkarması,
- Dijital okuryazarlık ve STEM eğitime yatırım yapması,
- Dijital girişimlere finansman kolaylığı sağlaması,
- Uluslararası iş birliklerini güçlendirmesi,
- İhracatta dijital hizmetleri stratejik öncelik hâline getirmesi gerekmektedir.

Bu adımlar, Türkiye'nin dijital ihracat potansiyelini **cari dengeyi kalıcı olarak iyileştiren bir araca** dönüştürebilir.

Sonuç: Dijital Ekonomi Türkiye İçin Stratejik Anahtar

Özetle:

- Dijital ekonomi, Türkiye'nin cari açık sorununu çözmeye **en önemli yapısal fırsatlardan biridir**.
- Yüksek katma değer, düşük ithalat bağımlılığı ve küresel erişim → Dijital ihracatın avantajlarıdır.
- Türkiye, bu fırsatı değerlendirirse **cari açık yerine cari fazla veren** bir ekonomiye dönüşebilir.

Türkiye'nin geleceğinde dijital ekonomi, **hem büyümenin hem de cari dengeyi sağlamanın stratejik anahtarı** olmaya adaydır.

11. Sonuç ve Politika Önerileri

11.1. Türkiye'nin Cari Açık Sorununun Özeti

Türkiye'nin ekonomisi, son yarım yüzyılda **yüksek büyüme arzusu ile dış kaynak bağımlılığı** arasında sıkışmış bir yapı sergilemiştir. Bu sıkışmanın en belirgin yansıması ise **kronik cari açık sorunudur**. Türkiye'nin cari açık problemi, yalnızca bir dış ticaret meselesi değil; **ekonomik model, üretim yapısı, enerji bağımlılığı, tasarruf oranları ve küresel finansman koşullarıyla** yakından ilişkili yapısal bir meseledir.

Cari Açığın Temel Nedenleri

Türkiye'nin cari açık sorununun ardındaki temel unsurlar şunlardır:

- **İthalata Dayalı Üretim:**
Türkiye'nin sanayi ve ihracat yapısı büyük ölçüde ithal ara mallarına bağımlıdır. Üretim arttıkça ithalat da artar.
- **Enerji Bağımlılığı:**
Enerji ihtiyacının %70-75'i ithalatla karşılanır. Küresel enerji fiyatları yükseldiğinde cari açık hızla büyür.
- **Düşük Tasarruf Oranı:**
Türkiye'nin iç tasarruf oranı (%24-25) benzer ülkelere göre düşüktür. Yatırımlar dış borçla finanse edilir.
- **Katma Değeri Düşük İhracat:**
Türkiye'nin ihracatında yüksek teknoloji ürünlerinin payı yalnızca %3-4'tür. Oysa Güney Kore gibi ülkelerde bu oran %15-25 düzeyindedir.
- **Kısa Vadeli Finansmana Bağımlılık:**
Türkiye cari açığını çoğu zaman **sıcak para girişleriyle** finanse eder. Bu da kırılganlığı artırır.

Tarihsel Seyir

Türkiye'nin cari açık sorunu **dönemsel dalgalanmalarla** birlikte sürmüştür:

- **1980 Sonrası:** Dışa açılma ile birlikte cari açık sorunu kronikleşti.
- **1994, 2001 Krizleri:** Cari açığın ani duruşla sonuçlandığı dönemler yaşandı.
- **2002-2013:** Yüksek büyüme dönemi → Cari açık rekor seviyelere çıktı (2011'de %9/GDP).
- **2018 Krizi:** TL'de sert değer kaybı, kısa vadeli sermaye çıkışı → Cari açık daraldı ama ekonomik daralma pahasına.
- **2021-2023:** Yeni Ekonomi Modeli → Kur avantajı hedeflendi fakat enerji ithalatı ve enflasyon cari açığı sınırladı.

Türkiye ekonomisi, sık sık **“yüksek büyüme vs. cari açık”** ikilemiyle karşı karşıya kalmıştır.

Cari Açığın Sonuçları

Yüksek cari açık, Türkiye ekonomisi üzerinde çeşitli **riskler ve baskılar** oluşturmuştur:

- **Kur Krizleri:** Döviz talebinin artması TL'yi sürekli baskı altına alır.
- **Yüksek Dış Borç:** Cari açık borçla kapandıkça dış borç stoku büyür.
- **CDS Primleri:** Türkiye'nin risk primi yükselir, borçlanma maliyeti artar.
- **Enflasyon:** Kur artışları maliyet enflasyonunu tetikler.
- **Makro İstikrar:** Cari açık krizlere zemin hazırlayan bir kırılganlık kaynağı olur.

Yapısal Sorunun Boyutu

Türkiye'nin cari açık sorunu **yapısaldır**, çünkü:

- Ekonominin ithalat bağımlılığı yüksektir.
- Enerji faturası ekonomiyi dış şoklara açık bırakır.
- Yüksek büyüme hedefleri, döviz talebini artırır.
- Finansman kalitesi çoğu zaman kısa vadeli sermayeye dayanır.

Bu nedenle Türkiye için cari açık, **bir ekonomik gösterge değil, kalkınma modelinin zaaf noktasıdır**.

Çözüm Yolları

Türkiye'nin cari açık sorununu çözmesi için:

- Katma değerli üretim ve teknolojiye odaklanması,
- Yerli enerji kaynaklarını artırması,
- Tasarruf oranlarını yükseltmesi,
- Yapısal reformlarla yatırım ortamını güçlendirmesi,
- Döviz rezervlerini güvenli seviyeye çıkarması gerekmektedir.

Bu adımlar, cari açığın **kronik bir kırılğınlıktan** çıkıp, yönetilebilir düzeyde kalıcı olarak sürdürülebilir hâle gelmesini sağlayacaktır.

Sonuç: Cari Açık Türkiye Ekonomisinin Turnusol Kağıdıdır

Özetle:

- Türkiye'nin cari açık sorunu, **büyüme modelinden üretim yapısına kadar çok katmanlıdır**.
- Sorun, kısa vadeli müdahalelerle değil, yapısal dönüşümle çözülebilir.
- Türkiye'nin cari dengeyi kalıcı biçimde iyileştirmesi, **hem ekonomik istikrar hem de küresel rekabet gücü açısından stratejik öneme sahiptir**.

Türkiye için cari açık, **sadece bir ekonomik hesap değil, geleceğin ekonomik vizyonunun test edildiği turnusol kağıdıdır**.

11.2. Kısa, Orta ve Uzun Vadeli Çözüm Önerileri

Türkiye'nin cari açık sorunu, **hem yapısal hem de konjonktürel unsurların iç içe geçtiği** karmaşık bir meseledir. Dolayısıyla çözüm önerileri de tek boyutlu değil; **zaman ölçeğine göre farklılaştırılmış** politikaları gerektirir. Kısa vadede piyasayı rahatlatacak adımlar kadar, orta ve uzun vadede cari açığın kök nedenlerini ortadan kaldıracak **yapısal reformlara** ihtiyaç vardır.

I. Kısa Vadeli Çözüm Önerileri

1. Döviz Likiditesini Güçlendirmek

- Merkez Bankası rezervlerini artırmak.
- Swap anlaşmalarını genişletmek.
- Ticaretin yerel para birimleriyle yapılmasını teşvik etmek.

Amaç: Ani sermaye çıkışlarına karşı tampon oluşturmak.

2. İthalatı Kontrol Altında Tutmak

- Lüks ve ihtiyaç dışı ithalatı geçici olarak sınırlamak.
- Gümrük vergisi ve kota gibi araçlarla aşırı ithalat baskısını hafifletmek.

Amaç: Kısa vadede döviz talebini azaltmak.

3. Finansman Kalitesini Artırmak

- Doğrudan yabancı yatırım (DYY) girişlerini hızlandıracak teşvikler sunmak.
- Portföy yatırımlarını güvene dayalı bir zemine oturtmak.

Amaç: Kırılganlığı azaltmak.

4. Kur Üzerindeki Baskıyı Azaltmak

- Piyasa dostu para politikası söylemi geliştirmek.
- Kur korumalı mevduat gibi geçici araçların etkili ve sınırlı kullanımını sağlamak.

Amaç: Döviz kuru dalgalanmalarını sınırlamak.

II. Orta Vadeli Çözüm Önerileri

1. İthal İkamesi ve Yerli Üretim

- Kimya, petrokimya, elektronik, ilaç gibi alanlarda yerli üretim yatırımlarını desteklemek.
- Sanayide yerli girdi oranını artırmak.

Amaç: Döviz çıkışını kalıcı olarak azaltmak.

2. Katma Değerli İhracat

- Yüksek teknoloji ürünleri üretimini teşvik etmek.
- Markalaşma ve tasarım yatırımlarına destek sağlamak.
- Dijital ekonomi ve yazılım ihracatını artırmak.

Amaç: Daha fazla döviz geliri oluşturmak.

3. Enerji Bağımlılığını Azaltmak

- Yenilenebilir enerji yatırımlarına hız vermek.
- Karadeniz gazı gibi yerli enerji kaynaklarını devreye almak.
- Enerji verimliliği projelerini yaygınlaştırmak.

Amaç: Enerji ithalatını düşürmek → Cari açığı azaltmak.

4. Tasarruf Oranını Yükseltmek

- Bireysel emeklilik sistemini güçlendirmek.
- Mali okuryazarlığı artırmak.
- Uzun vadeli tasarruf araçlarını cazip hâle getirmek.

Amaç: Dış borç ihtiyacını azaltmak.

5. Ticaret Anlaşmaları ve Pazar Çeşitlendirmesi

- AB ile Gümrük Birliği'ni güncellemek.
- Yeni serbest ticaret anlaşmaları yapmak.
- Afrika, Asya ve Latin Amerika pazarlarına ihracatı artırmak.

Amaç: İhracat riskini coğrafi olarak yaymak.

III. Uzun Vadeli Çözüm Önerileri

1. Yapısal Reformlar

- Hukukun üstünlüğünü ve yargı bağımsızlığını güçlendirmek.
- Ekonomi yönetiminde öngörülebilirlik sağlamak.
- Kamu maliyesinde şeffaflığı artırmak.

Amaç: Yatırımcı güvenini kalıcı şekilde tesis etmek.

2. Eğitim ve İnsan Kaynağı

- Nitelikli iş gücünü artırmak.
- STEM (bilim, teknoloji, mühendislik, matematik) eğitimine ağırlık vermek.
- Dijital ve yeşil dönüşüm odaklı eğitim programları geliştirmek.

Amaç: Yüksek katma değerli üretime zemin hazırlamak.

3. Teknoloji ve İnovasyon

- Ar-Ge harcamalarını GSYH'nin %2-3'üne çıkarmak.
- Teknoloji geliştirme bölgelerini desteklemek.
- Yerli teknoloji şirketlerini küresel pazarlara taşımak.

Amaç: Türkiye'yi yüksek katma değerli ihracat üssüne dönüştürmek.

4. Yeşil Dönüşüm

- Sınırdaki karbon vergilerine hazırlıklı olmak.
- Yenilenebilir enerji kapasitesini artırmak.
- Sanayi sektörünü karbon nötr üretime geçirecek yatırımlar yapmak.

Amaç: Hem çevresel sürdürülebilirliği sağlamak hem de ticari avantaj elde etmek.

5. Makroekonomik İstikrar

- Enflasyonu kalıcı şekilde tek haneli seviyeye indirmek.

- Sürdürülebilir mali disiplin sağlamak.
- Rezerv yeterliliğini güçlendirmek.

Amaç: Türkiye'nin kırılganlık algısını düşürmek ve finansman maliyetlerini azaltmak.

Sonuç: Çok Katmanlı ve Zamanlamalı Strateji Şart

Özetle:

- Türkiye'nin cari açık sorunu **tek bir reçeteye çözülemez**.
- Kısa vadede istikrar, orta vadede dönüşüm, uzun vadede yapısal değişim gereklidir.
- Nihai hedef, **yüksek katma değerli üretim ve sürdürülebilir büyüme** ile cari dengeyi kalıcı biçimde sağlamaktır.

Türkiye'nin cari açıkla mücadelesinde başarı, **zaman ölçeğini doğru yönetmekten** ve kararlı politik uygulamalardan geçmektedir.

11.3. Uluslararası Karşılaştırmalar

Türkiye'nin cari açık sorunu, yalnızca kendi iç dinamiklerinden kaynaklanmaz; **benzer gelişmekte olan ülkelerle kıyaslandığında** sorunun hangi boyutta ve hangi özellikte olduğu daha net ortaya çıkar. Uluslararası karşılaştırmalar, Türkiye'nin cari açık performansını anlamak ve çözüm yollarını şekillendirmek için **değerli bir perspektif sunar**.

Gelişmekte Olan Ülkelerle Karşılaştırma

Türkiye'nin cari açık sorununu diğer gelişmekte olan ülkelerle kıyaslamak, **benzerlikleri ve farklılıkları** ortaya çıkarır.

1. Güney Kore

- 1990'lar ve 2000'lerde **ihracatta yüksek teknolojiye** odaklandı.
- Uzun süre cari fazla verdi.
- Cari fazla/GSYH oranı 2022'de yaklaşık **%4-5 düzeyinde**.
- Yüksek tasarruf oranı (yaklaşık %35) → Dış borçlanma ihtiyacını azaltıyor.

Türkiye'den farkı: Güney Kore, ihracatında teknoloji yoğunluklu ürünlerle döviz kazanıyor. Türkiye ise hâlâ orta düşük teknolojiye bağımlı.

2. Brezilya

- Emtia ihracatı sayesinde cari fazla verebildiği dönemler oldu.
- Ancak iç talep patlamalarında cari açık hızla büyüyor.
- 2013 sonrası sermaye çıkışları Brezilya ekonomisini zora soktu.
- 2022'de cari açık/GSYH oranı yaklaşık **%2-2,5**.

Türkiye ile benzerlik: Döviz gelirleri emtia fiyatlarına bağımlı. Cari açık sorunu yapısal olmasa da konjonktürel dalgalanıyor.

3. Hindistan

- Yüksek büyüme hızına rağmen sürekli cari açık verdi.
- Enerji ithalatına oldukça bağımlı.
- 2022'de cari açık/GSYH oranı **%2,7**.
- Yazılım ve hizmet ihracatı Hindistan'a döviz kazandırıyor.

Türkiye'den farkı: Hindistan'ın hizmet ihracatı Türkiye'ye kıyasla çok daha büyük (özellikle yazılım, call center, bilişim).

4. Meksika

- NAFTA (şimdiki USMCA) sayesinde ABD pazarına entegre oldu.
- Cari açık/GSYH oranı genellikle **%1-2 bandında**.
- Üretimi ihracata dayalı ve sanayi tedarik zincirine bağlı.

Türkiye'den farkı: Meksika'nın ihracatı daha entegre ve ABD pazarına yüksek erişime sahip. Türkiye'nin AB ile benzer avantajları var ama katma değer eksik.

Türkiye'nin Gelişmiş Ülkelerle Karşılaştırılması

Gelişmiş ülkelerde cari açık sorunu, **Türkiye gibi kriz tetikleyici bir unsur değildir**. Çünkü:

- Kendi para birimleri rezerv para konumundadır (ABD Doları, Euro, Yen).
- Sermaye girişleri sürekli ve daha düşük maliyetlidir.
- Finansman yapısı daha uzun vadeli ve istikrarlıdır.

Örneğin:

- **ABD:** Sürekli cari açık verir, 2022'de yaklaşık GSYH'nin %3'ü civarındadır. Ancak finansman sorunu yaşamaz.
- **Almanya:** Sürekli cari fazla verir (2022'de GSYH'nin yaklaşık %7'si). Almanya ekonomisi ihracat fazlası oluşturacak teknolojiye ve sanayiye sahiptir.
- **Japonya:** Uzun süre cari fazla verdi. Son yıllarda enerji ithalatı cari dengeyi hafif açık verir duruma getirdi.

Türkiye'nin farkı → Rezerv para kullanmadığı için finansman maliyeti yüksektir. Ayrıca cari açık verdiğinde kısa vadeli sermaye çıkışı yaşama riski gelişmiş ülkelere göre çok daha fazladır.

Türkiye'nin Avantajları ve Zayıf Yönleri

Avantajlar:

- Genç nüfus ve büyüme potansiyeli.
- Avrupa, Orta Doğu ve Afrika pazarlarına coğrafi yakınlık.
- Gelişen ihracat kapasitesi.

Zayıf Yönler:

- Yüksek enerji ithalat bağımlılığı.
- İthal girdilere dayalı üretim yapısı.

- ✗Düşük tasarruf oranı.
- ✗Yüksek kısa vadeli dış borç stoğu.
- ✗Sık değişen ekonomi politikası → Yatırımcı güveninde dalgalanma.

Türkiye'nin Nerede Konumlandığı

Uluslararası kıyaslamalarda Türkiye:

- Gelişmekte olan ülkeler içinde **kronik cari açık veren** ülkelerden biridir.
- Cari açık/GSYH oranı zaman zaman **sürdürülemez eşiklerin üzerine çıkmıştır** (ör. 2011'de %9).
- Finansman yapısı kırılıgandır, kısa vadeli sermaye hareketlerine aşırı bağımlıdır.
- İhracatın teknoloji seviyesi halen düşük kalmaktadır.

Bu nedenle Türkiye, özellikle **yüksek büyüme dönemlerinde cari açık riskiyle** gelişmekte olan ülke grubunda öne çıkan bir örnektir.

Sonuç: Türkiye'nin Uluslararası Konumlanması

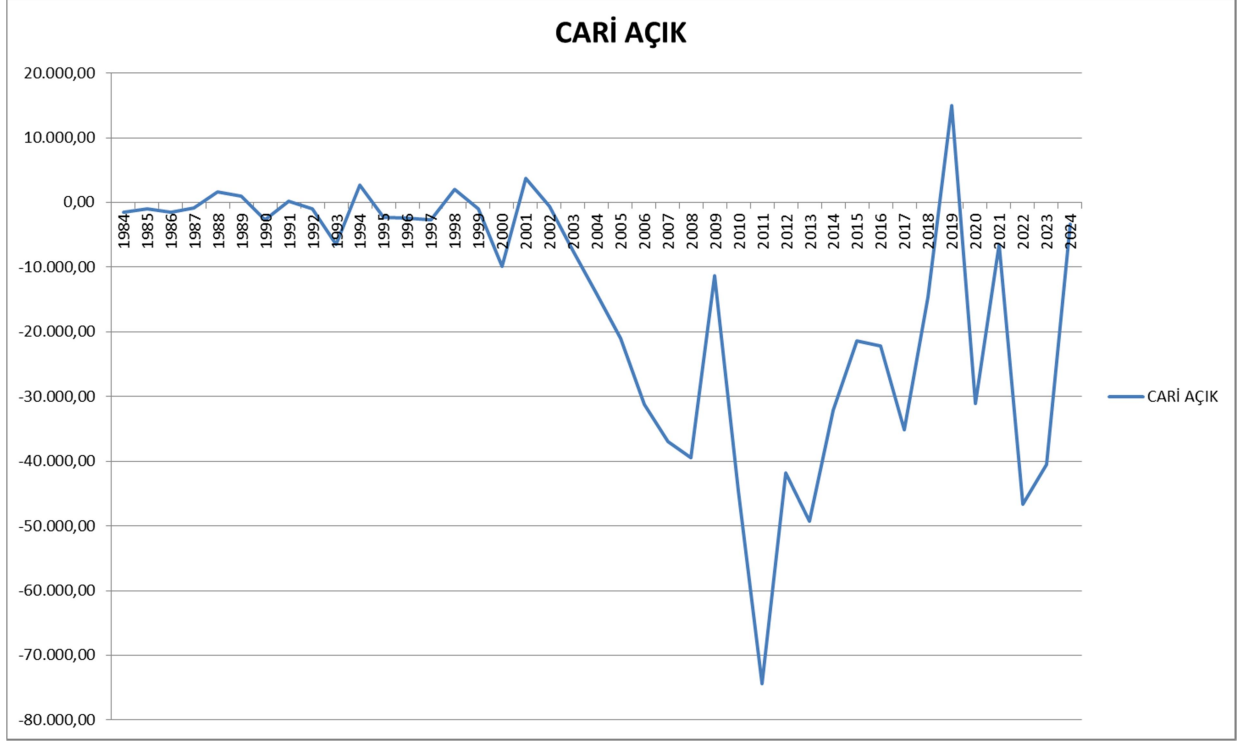
Özetle:

- Türkiye'nin cari açık sorunu, **benzer gelişmekte olan ülkelere göre daha yapısal bir sorundur.**
- Çözüm, yalnızca dış finansman bulmakta değil; **üretim yapısını, enerji politikasını ve finansman kalitesini** dönüştürmektedir.
- Türkiye'nin uzun vadede başarılı olması, **katma değerli üretim, yüksek tasarruf oranları ve istikrarlı ekonomi yönetimine** bağlıdır.

Uluslararası karşılaştırmalar, Türkiye'nin cari açık sorununun **küresel bağlamdaki özgünlüğünü ve çözüm yollarını** daha net ortaya koymaktadır.

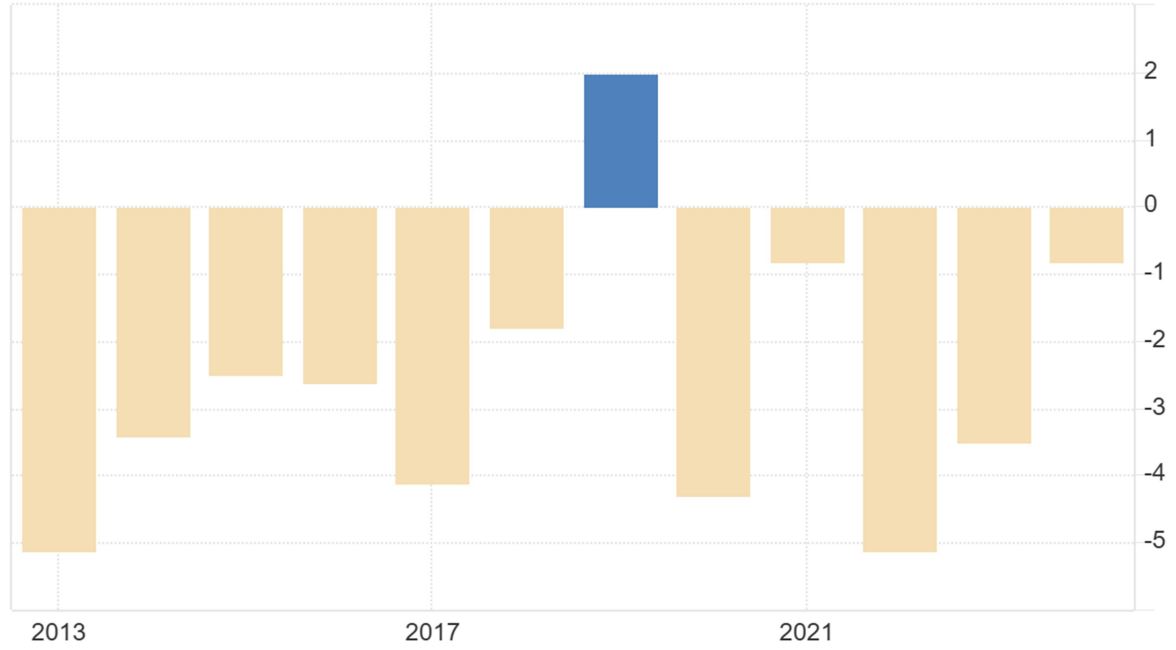
Ekler / İstatistikler / Tablolar

EK.1. Türkiye'nin Yıllara Göre Cari Açık Verileri

Cari Açığın / GSYH oranı

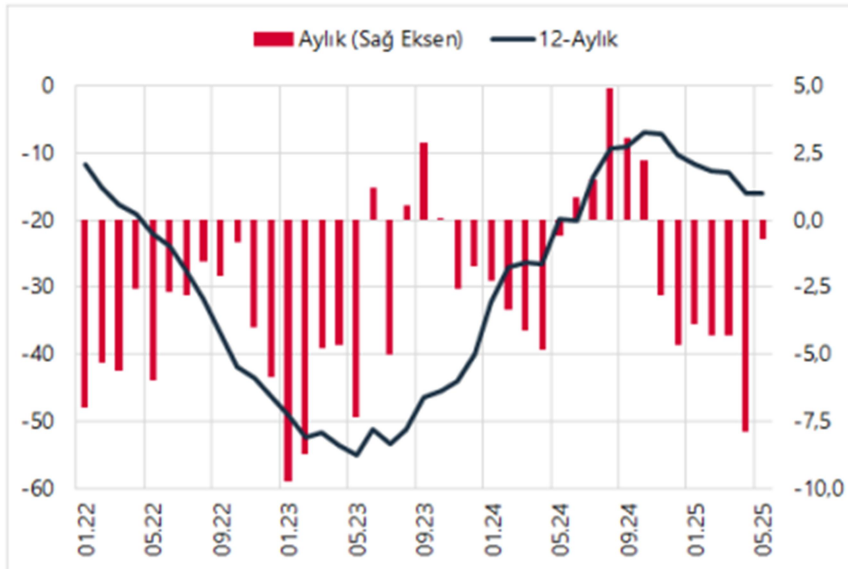
TR Current Account to GDP - percent of GDP

Source: tradingeconomics.com | Central Bank of the Republic of Turkey

EK.2. Ödemeler Dengesi Kalemleri

Cari İşlemler Hesabı (Aylık ve 12 Aylık, Milyar ABD Doları)

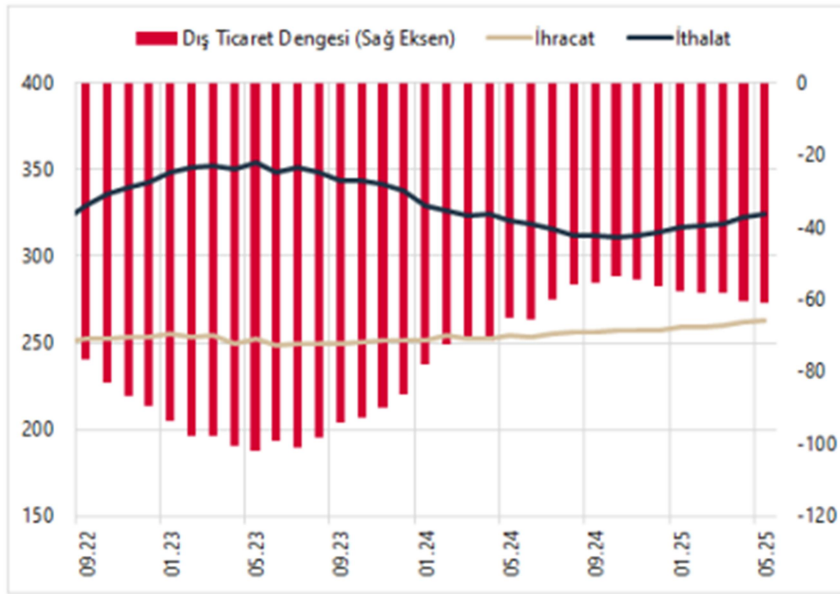
Kaynak: TCMB

Cari İşlemler Hesabı (Milyon ABD Doları)

	Mayıs 2024	Mayıs 2025	2024 Ocak-Mayıs	2025 Ocak-Mayıs	2025 Nisan 12-aylık	2025 Mayıs 12-aylık
CARİ İŞLEMLER HESABI	-591	-684	-15.190	-21.039	-15.946	-16.039
ÖDE tanımlı DIŞ TİCARET DENGESİ	-4.192	-4.804	-25.976	-30.605	-60.398	-61.010
Toplam Mal İhracatı	23.423	24.274	104.916	110.644	262.315	263.166
Toplam Mal İthalatı	27.615	29.078	130.892	141.249	322.713	324.176
HİZMETLER DENGESİ	5.420	5.635	17.372	17.625	62.030	62.245
Gelir	9.685	10.056	38.455	40.074	116.497	116.868
Gider	4.265	4.421	21.083	22.449	54.467	54.623
BİRİNCİL GELİR DENGESİ	-1.667	-1.484	-6.468	-7.801	-17.389	-17.206
Gelir	773	978	3.578	4.568	10.327	10.532
Gider	2.440	2.462	10.046	12.369	27.716	27.738
İKİNCİL GELİR DENGESİ	-152	-31	-118	-258	-189	-68

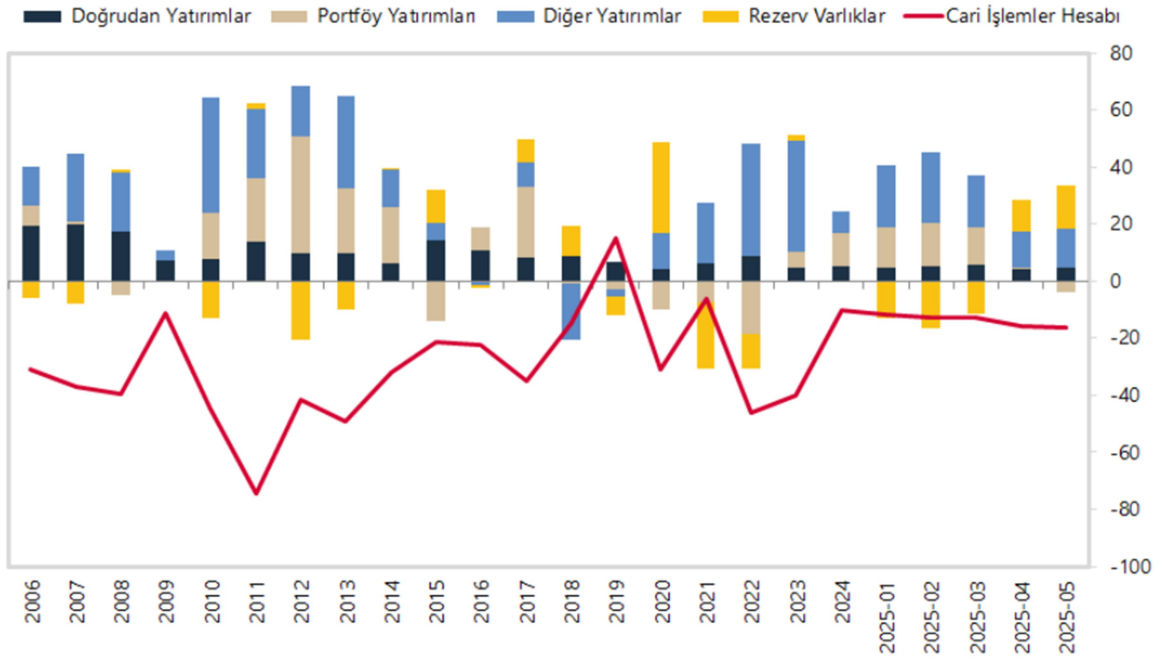
Kaynak: TCMB

Ödemeler Dengesi Tanımlı Dış Ticaret Dengesi (12 Aylık , Milyar ABD Doları)

Kaynak: TCMB

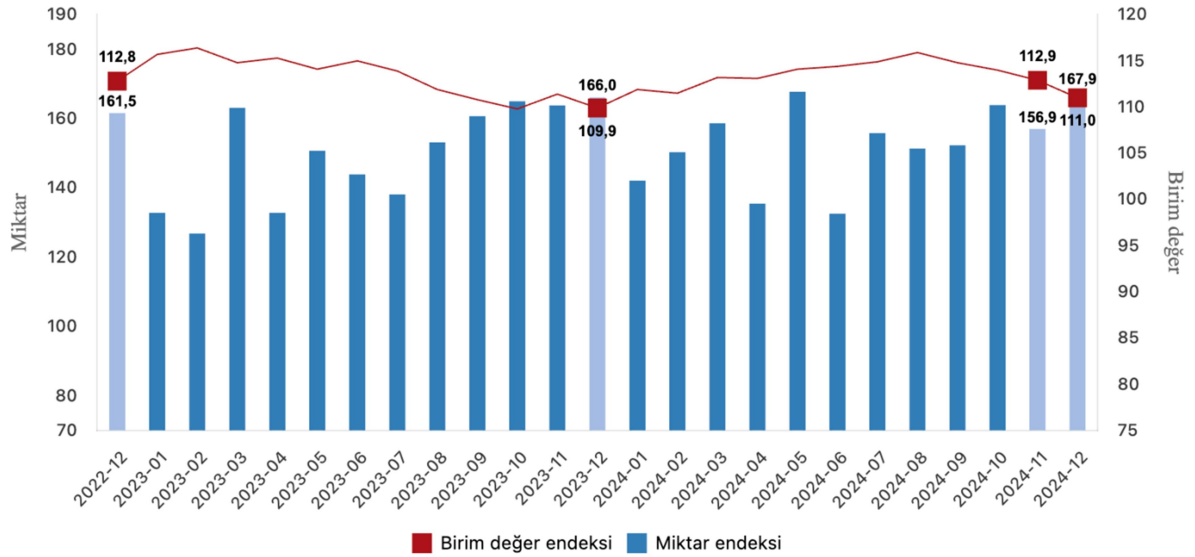
Cari İşlemler Hesabı ve Finansmanı (12 Aylık - Milyar ABD Doları)

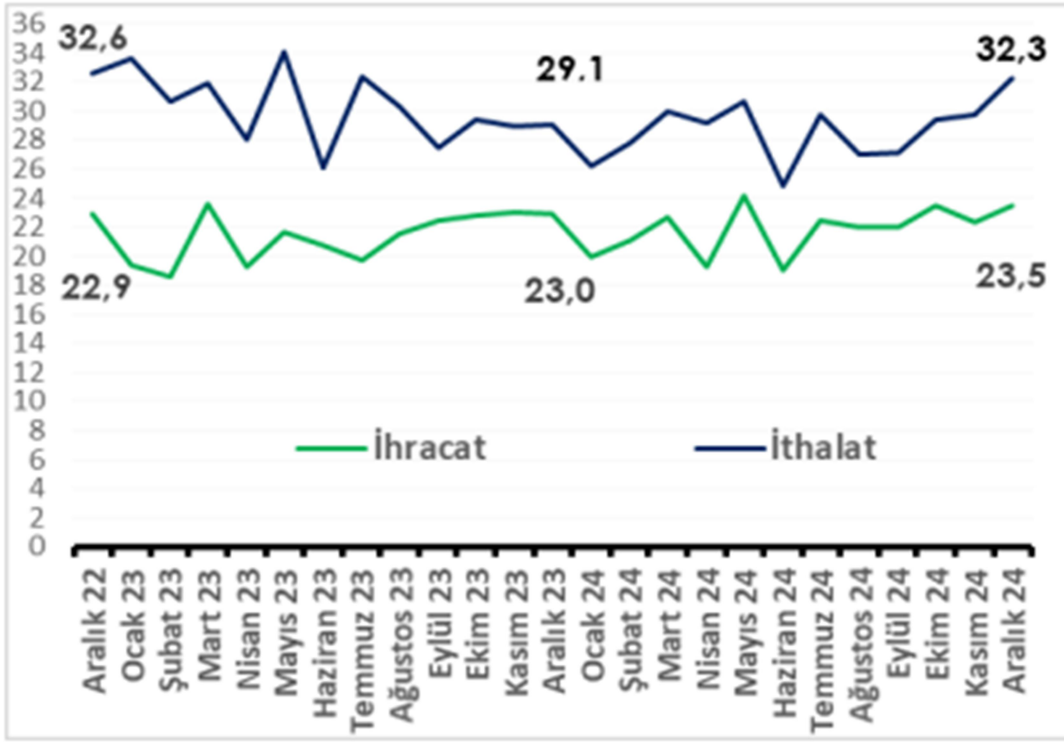
Kaynak: TCMB

EK.3. Sektörel İhracat-İthalat Verileri

İhracat birim değer ve miktar endeksleri, Aralık 2024
[2015=100]

Aylara Göre Dış Ticaret (Milyar Dolar)

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı

https://ticaret.gov.tr/data/6777967b13b8761ad0816288/Aylık%20Dış%20Ticaret%20Veri%20Bülteni_Aralık_.pdf

EK.4. Kur ve Faiz Oranı Seyirleri

